

”Vaikeus kieltäytyä croissantista”

Yhteiskuntaluokan ruumiillisuus Harry Salmenniemen novellikokoelmassa

Joel Suontama

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Joel Suontama

”Vaikeus kieltäytyä croissantista” Yhteiskuntaluokan ruumiillisuus Harry

Salmenniemen novellikokoelmassa

Sivumäärä: 98

Tiivistelmä

Tässä kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan nykykirjailija Harry Salmenniemen (s. 1983) kokeellisia novelleja yhteiskuntaluokan ruumiillisuuden näkökulmasta. Tutkimusaineistona ovat Salmenniemen novellikokoelmat *Uraanilamppu ja muita novelleja* (2017), *Delfiinimeditaatio ja muita novelleja* (2019), *Uhrisyndrooma ja muita novelleja* (2020) sekä *Asiakaskoralli ja muita novelleja* (2021). Tutkielman tarkoituksena on eritellä ja analysoida sitä, miten yhteiskuntaluokka sosiaalisena asemana piirtyy esiin tutkimuskohteen, kokeellisen nykynovellistiikan, ruumiillisuuden kuvauksissa. Lisäksi tutkielmassa tarkastellaan sitä, millaisia keskiluokkaisia elämäntyyliä aineiston ruumiillisuuden kuvauksissa muodostuu.

Tutkimuskohteina olevia Salmenniemen novelleja analysoidaan kaunokirjallisen lähiluvun keinoin valitun teoreettisen lähestymistavan ja käsitteistön avulla. Keskeiset teoreettiset käsitteet, yhteiskuntaluokka, keskiluokka, ruumiillisuus ja elämäntyyli, ymmärretään ranskalais sosiologi Pierre Bourdieun ja brittisosiologi Beverley Skeggsin jalanjäljissä. Lisäksi tutkielmassa hyödynnetään suomalaista 2000-luvun luokkatutkimusta. Yhteiskunnallisen sosiaalisen aseman tarkastelun lisäksi analyysissä kiinnitetään huomiota aineiston kaunokirjallisiin erityispiirteisiin.

Tutkielman keskeisenä tutkimustuloksena valottuu havainto siitä, kuinka moniselitteisenä ja -tulkintaisena yhteiskuntaluokka aineiston ruumiillisuuden kuvauksissa esiintyy. Luokka on aineistossa merkittävä mutta pääasiassa pinnanalainen temaattinen elementti, jota kaunokirjallisesti monitulkintaiset kokeelliset novellit lähestyvät usein moninaisin huumorin keinoin. Keskeisiä tutkielmassa analysoituja huumorin muotoja ovat parodia ja ironia, jotka korostuvat sekä novellien muodon että sisällön tasoilla. Lisäksi tutkimustuloksena hahmottuu kokonaisvaltainen ymmärrys Salmenniemen novellistiikan poeettisen rikkauden ja yhteiskunnallisen tematiikan läpileikkaavasta suhteesta toisiinsa.

Tutkielmassa ilmenee useita vaihtoehtoisia hedelmällisiä jatkotutkimuksen lähtökohtia. Yhtäältä Salmenniemen novellien analyysi sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen avulla tarjoaa uusia näkökulmia tarkastelun kohteena oleviin teksteihin, erityisesti niiden moninaiseen poetiikkaan. Ennen kaikkea tutkielma osoittaa, että kokeellista lyhytproosaa on tarpeellista lähestyä myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta, ja siinä hyödynnettyä tutkimusasetelmaa voisikin soveltaa myös muuhun kokeelliseen nykykirjallisuuteen.

Avainsanat: Harry Salmenniemi, sosiologinen kirjallisuudentutkimus, yhteiskuntaluokka, maku, ruumiillisuus, elämäntyyli, nykykirjallisuus, kokeellinen kirjallisuus, lyhytproosa, huumori, absurdi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.2	Aiheen rajaus ja tutkimuskysymykset	8
1.3	Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	12
1.4	Suomalainen luokkayhteiskunta	18
2	Kotona	23
2.1	Suurenmoinen salaatti ja kohtalokas croissant	24
2.2	Rakkauden oppitunti	31
2.3	”Me taistelemme lapsen vuoksi”	39
2.4	Levoton lepo	47
3	Töissä	50
3.1	Luomisen tuska	51
3.2	Jalkapallokentällä, juhlissa ja juoksuhaudoissa	56
3.3	Työn raskaan raatajat	62
4	Liikkeessä	68
4.1	Laiha ja lihaksikas; vahvempi ja seksikkäämpi	68
4.2	Hartaana kohti krematoriota	73
4.3	Harhoja ja huumeita	78
5	Lopuksi	84
	Lähteet	89

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Vain ihmisten keskellä absurdin kokemus voi voimistua kaikista äänekkäimmäksi, eksistentiaalisesti hurjimmaksi. Siltä ainakin vaikuttaa Harry Salmenniemen ”Elämän ja kuoleman pidot” -novellin (2020) päähenkilön kokemus keskellä iloluontoista juhlailla:

Kukaan ympärilläni ei hallitse vanhoja [runo]mittoja. Silti he kävelevät tärkeän näköisinä, ylpeinä itsestään ja arvioiden toisiaan. Vaikka kaikki ovat alemmista sosiaaliluokista, en aisti väkivallan uhkaa. Silloin tällöin tajuntaani vihlaisee omituinen soraääni, kuin jostakin kaukaa, monen seinän läpi tai maan alta kuuluva valitus. (*Uhrisyndrooma ja muita novelleja*¹ = Uh 31.)

Novellin päähenkilö kokee ihmisten keskellä voimakasta mielettömyyttä. Hän tuntee itsensä erilliseksi maailmasta ja muista ihmisistä, ja erillisyyden kokemuksen rinnalla kasvaa hänen halveksuntansa. Päähenkilön absurdin kokemus lävistää myös hänen ruumiillisuutensa, josta se heijastuu ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen eri tavoin. Hänessä käykin monitahoisesti ilmi se, kun yksilöllinen ruumiillisuus ja sosiaalinen todellisuus – yhteiskuntaluokka – vuotavat vuolaana toisiinsa.

Tarkastelen tässä pro gradu -tutkielmassa Harry Salmenniemen (s. 1983) novellikokoelmien sarjaa. Tutkimusaineistona ovat sarjassa toistaiseksi ilmestyneet neljä teosta *Uraanilamppu ja muita novelleja* (2017), *Delfiinimeditaatio ja muita novelleja* (2019), *Uhrisyndrooma ja muita novelleja* (2020) sekä *Asiakaskoralli ja muita novelleja* (2021). Kokoelmat ovat kukin itsenäisiä kaunokirjallisia teoksia, mutta yhdessä vielä ilmestymättömän sarjan viidennen osan kanssa ne muodostavat myös kokonaisuuden, jota sitovat yhteen esimerkiksi monet teosten poetiikkaan liittyvät valinnat ja rakentumistavat.

Harry Salmenniemi tunnetaan proosatuotantonsa lisäksi erityisesti runoilijana. Hän on julkaissut yhteensä seitsemän runokokoelmaa, jotka ovat saaneet osakseen melko paljon huomiota myös valtamediassa (ks. esim. Kylänpää 2017; Majander 2020; Raivio 2023). Esimerkiksi runoteosta *Texas, sakset* (2010) on luonnehdittu laajasti 2010-luvun suomalaista runoutta uudistavaksi teokseksi. Kokoelmaa on aikalaisuudistajana verrattu Pentti Saarikosken *Mitä tapahtuu todella?* -runoteokseen (1962), jota pidetään eräänä aikakautensa

¹ Kaikkien neljän tutkimuskohteena olevan teoksen nimi koostuu erityisen nimeävän yhdyssanan lisäksi ”ja muita novelleja” -päätteestä. Viittaan sisäviitteissä novellikokoelmiin pelkillä nimien ensimmäisillä sanoilla, jotta viitteiden lyhenteet eivät kasva tarpeettoman pitkiksi.

kirjallista ilmaisua tiivistävänä merkkiteoksena (Niemi 1999b, 160–161; 174–176; Helle 2019, 93). Vuonna 2023 Salmenniementä ilmestyi ensimmäinen romaani *Varjotajunta* ja vuonna 2024 romaani *Sydänhämärä*. Hänen tekstejään on julkaistu useissa antologioissa ja yhteiskirjoittamisen julkaisuissa, kuten Mahdollisen Kirjallisuuden Seuran *Ihmiskokeita-*kollektiiviromaanissa (2016). Lisäksi Salmenniemi on kirjoittanut oopperalibreton Antti Auvisen säveltämään *Autuus*-oopperaan (2015) sekä tehnyt useita elokuvakäsikirjoituksia ohjaaja Mika Taanilan kokeellisiin elokuviin.

Vuonna 2022 valmistunut kandidaatintutkielmani ”Salmenniemi on näkijä, jollaista kansakuntamme ja koko ihmiskunta on kipeästi kaivannut” – Harry Salmenniemi kokeellisena keinona Harry Salmenniemen kokeellisissa novelleissa ’Viitteitä’, ’Esipuhe’ ja ’Hakemuksia’ keskittyi niin ikään Salmenniemen novelliteoksiin. Pro gradu -tutkielmassa suuntaan katseeni teosten kokeellisen poetiikan sijasta siihen, miten ne käyvät dialogia ympäröivän yhteiskunnan ja sosiaalisen todellisuuden kanssa. Toisaalta kokeellisuus ja yhteiskunnalliset elementit myös risteävät teoksessa ja vallitsevat samanaikaisesti merkityksellisinä piirteinä. Salmenniemen novellikokoelmien tekstit sijoittuvat pääasiassa – mutta eivät yksinomaan – suomalaisen nyky-yhteiskunnan kontekstiin. Niiden aiheet liikkuvat hienovaraisesti aina 2020-luvun työelämäkulttuurista erilaisten sodan muotojen kuvauksiin, rakkauteen, poliittiseen historiaan, väkivaltaan ja kirjailijan työn esittämiseen.

Tarkastelemissani novellikokoelmissa esiintyy runsaasti erilaisia kokeellisia piirteitä. Kokeellinen kirjallisuus tutkii ja kartoittaa kirjallisuuden rajoja ja ominaisuuksia, kun se keskittää huomion taiteenlajin perustavanlaatuisiin kysymyksiin, kuten siihen, mitä kaunokirjallisuus oikeastaan on tai mitä se voisi olla. Näin ollen kokeellista kirjallisuutta onkin luonnehdittu kirjallisuuden keinoja laajentavaksi, konventioita pakenevaksi toiminnaksi. (Bray, Gibbons & McHale 2012, 1–2.) Käytännössä tämänkaltaiset uudistavat toimintatavat voivat olla hyvin moninaisia. Kokeellisuuden käsitettä on aiemmassa kirjallisuudentutkimuksessa käytetty toisinaan melko löyhästi, kun toisinaan sitä on koettu määrittellä yksityiskohtaisemmin (jälkimmäisestä mm. Joensuu 2012, 6). Lopulta hahmotan kokeellisuuden lähtökohtaisesti aina suhteellisena ilmiönä absoluuttisen sijasta: kokeet ja kokeilut tehdään suhteessa vallitseviin konventioihin ja kulttuuriin, ja ainoastaan niitä vasten kokeellisuus saa täyden merkityksensä. Tämän tutkielman viitekehityksessä en korosta kokeellisuutta novelliteosten ominaisuutena, mutta katson sen välttämättömäksi osaksi teosten luonnetta, hieman samaan tapaan kuin niiden kaunokirjalliseen muotoon perustuvan lajin, lyhytproosan tai novellistiikan.

Novellistiikka on ollut vakiintunut ja suosittu kirjallisuuden laji suomalaisessa kirjallisuudessa 1800-luvulta saakka. 1980-luvulta alkaneeksi katsottu Rosa Liksomien ja Leena Krohnin käynnistämä nykynovellistiikan aika on laajentanut lyhytproosan ilmaisutapoja ja venyttänyt lyhyen kertomakirjallisuuden ilmaisemisen tapoja laajasti. 2000-luvulla novellistiikan poetiikka on vapautunut ja villiintynyt entisestään. (Turunen & Kirstinä 2013, 79–81.) Novellimuoto tarjoaa nykykirjailijoille mahdollisuuden kokeilla uutta ja erilaista (mt. 81). Kenties lyhytproosan konventiot näyttävät kirjailijoille jollain tapaa viitteellisempinä ja historiallisesti kevyempinä verrattuna pitkään proosaan ja suomalaisen romaanikirjallisuuden realismivoittoiseen perinteeseen (vrt. Eskelinen 2016). Selvältä ainakin vaikuttaa se, että nimenomaan nykynovellistiikan piirissä kirjoitetaan monenkirjavia ja konventioista irrottelevia sekä niillä ilottelevia teoksia.

Novellistiikan ilmaisun ja muodon kasvanutta moninaisuutta 2000-luvulla edustaa oivallisena esimerkkinä oman tutkielmani kontekstissa Jaakko Yli-Juonikkaan novelliteos *Uudet uhkakuvat* (2003). Vajaa kaksi vuosikymmentä myöhemmin ilmestynyt Eino Santasen kirjalliselta muodoltaan rikkaan kokeileva novellikokoelma *rakas kapitalismi pilkku* (2020) asettuu niin ikään kaunokirjallisesti verrannolliseksi teokseksi Salmenniemen novelleille. Edellä mainittujen teosten humoristiset ja kirjailijahahmoilla leikittelevät luonteet lähestyvät monella tapaa Salmenniemen lyhytproosan ilmaisukeinoja. Toisaalta tutkimusaineistoni teoksista voi löytää yhteneviä piirteitä myös esimerkiksi Juha Seppälän kapitalismikriittiseen novellistiikkaan. Lisäksi näen Salmenniemen novellistiikassa yhteyden suomalaisen sotienjälkeisen modernistisen proosan toteavaan estetiikkaan, kuten Antti Hyryn tuotantoon (ks. Hökkä 1999, 68–69).

Salmenniemen novellikokoelmasarja vaikuttaa toistaiseksi melko ainutlaatuiselta teoskokonaisuudelta kotimaisen nykykirjallisuuden kentällä. Tällä hetkellä neljästä teoksesta koostuva kokoelmasarja muodostaa lyhytproosajatkumon, jollaista ei suomalaisessa kontekstissa ole tietääkseni julkaistu aikaisemmin. Teokset voi lukea yksittäisinä kirjallisina kokonaisuuksina tavanomaisesti, eikä lukija välttämättä tarvitse niitä lähestyessään tietoa niiden kuulumisesta sarjaan. Sarjallisuuden tunnistaminen ja kokoelmiin perehtyminen rinta rinnan tuovat kuitenkin mukanaan oman painoarvonsa luentaan. Teosten novelleissa esiintyy samannimisiä henkilöitä ja yhdistäviä aiheita sekä poeettisia ja menetelmällisiä piirteitä, kuten luetteloita ja käsin kirjoitetusta tekstistä painettuja katkelmia.

Näyttääkin siltä, että aineistoni novelliteosten jakautuminen toisikseen on enemmän materiaallinen tosiasia kuin temaattinen eronteko: teokset eivät muodosta toisistaan sulkeutuneita tulkinnallisia lokeroita, vaan niiden novellit asettuvat jatkumoon. Toisaalta novellit on kuitenkin julkaistu neljänä erillisenä teoksena, joita ei ole nimetty esimerkiksi toistensa jatko-osiksi, ja mikä tahansa teoksista on kaunokirjallinen kokonaisuus muista irrallaan siinä missä niiden rinnallakin. Näin ollen katson tarpeelliseksi lähestyä aineistoni kokoelmia sekä itsenäisinä teoksina että teossarjana – kulloinkin valittu näkökulma vaikuttaa aina teosten luentaan.

Salmenniemen tuotantoa on tarkasteltu suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa jonkin verran, mutta toistaiseksi tutkimus on keskittynyt pääasiassa hänen lyriikkaansa (ks. kuitenkin Elg 2023 ja Salminen 2024). Anna Helle kirjoittaa teoksessaan *Todellisuus pahoinpiteli runon. Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomalaisessa kokeellisessa nykyrunoudessa* (2019) Salmenniemen runoteos *Texas, saksien* synnyttämistä affekteista ja sarjallisuudesta (Helle 2019, 92). Juri Joensuu puolestaan tutkii Salmenniemen novelleja teoksesta *Uraanilamppu ja muita novelleja* artikkelissaan ”Menetelmälliset dystopiat. Lähdetekstikirjoittaminen ja tekstuaaliset painajaiset Harry Salmenniemen novelleissa ’Uraanilamppu’ ja ’Krematorio’” (2017b)². Salmenniemen tuotanto on huomioitu useissa 2000-luvun suomalaista kirjallisuutta listaavissa temaattisissa tai yleisluontoisemmissa esityksissä (ks. esim. Kirstinä & Turunen 2013; Eskelinen 2016; Helle & Piippo 2021). Eräs liki kaikkea Salmenniemen teoksia koskevaa tutkimusta yhdistävistä piirteistä on huumorin keinojen tarkastelu tai huomioiminen jossain muodossa, mikä toistuu olennaisena myös omassa tarkastelussani.

Käsillä olevassa tutkielmassa Salmenniemen novellikokoelmia tutkitaan yhteiskuntaluokan ja ruumiillisuuden näkökulmasta, mikä on kirjoitushetkellä uusi lähtökohta Salmenniemen tuotantoon. Yhteiskuntaluokka vaikuttaa olevan suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurikeskustelussa aaltoileva puheenaihe, joka kohoaa pintaan ja vajoaa syvemmälle vuoroveden tavoin (ks. Roiha 2023, 15–17). Nähdäkseni 2020-luvulla oman luokka-aseman tunnistaminen ja sen vaikutuksiin ulottuvat keskustelut vaikuttavat kohonneen taas

² Helle ja Joensuu tutkivat Salmenniemen teoksia myös artikkeleissaan ”On olemassa kivun alue minne vitsi ei yllä”: Harry Salmenniemen *Texas*, sakset ja väkivaltaiset affektit” (Helle 2016) ja ”Fiktii viset reseptit ja mahdollottomat ateriat kirjallisen komiikan lajina: ’matoherkkua, muovikeittoa, potentiaalista salaattia’” (Joensuu 2017a). Sen sijaan Salmenniemen novellistiikkaa kokonaisvaltaisemmin tarkastelevat tuoreet Aino Salmisen pro gradu -tutkielma *Affektiivisuutta tuottamaan pyrkivät kirjalliset keinot ja sisällöt Harry Salmenniemen novellistiikassa* (2024) sekä Elisa Elgin pro gradu -tutkielma ”Olen ylivoimainen koska en välitä mistään”: *Yhteiskunta, ihmisolento ja affektiivisuus Harry Salmenniemen kokeellisessa novellistiikassa* (2023). Ks. myös Heikkilä 2023; Laihin 2021 ja Siippainen 2015.

merkittäväksi keskustelunaiheeksi suomalaisen kirjallisuusinstituution ympärillä. Luokasta puhutaan runsaasti. Esimerkiksi nykyfeminismin intersektionaaliset painotukset korostavat luokan painoarvoa siinä, miten yksilö sijoittuu suhteessa yhteiskunnallisiin vallan risteyskohtiin (ks. esim. Srinivasan 2022). Luokka näkyy, kuuluu ja tuntuu. Sitä käsitellään usein suoraviivaisesti 2020-luvulla julkaistussa kirjallisuudessa, kuten kansainvälisesti tunnetun ranskalaiskirjailija Édouard Louisin tuotannossa sekä kotimaisten Pajtim Statovcin, Natalia Kallion ja Niko Hallikaisen teoksissa. (ks. myös Ojajärvi, Sevänen & Steinby 2018, 38–39.)³

Tutkielmani lähtökohdaksi asettuu sosiologisoivan luokkakatseen ulottaminen nykykirjallisuuden fiktiiviseen maailmaan – teoksiin, joissa yhteiskunnallista asemaa tarkastellaan moniulotteisesti ja usein myös huumorin keinoin. Jaan sosiologisen kirjallisuudentutkijan Erkki Seväsen (2021, 34–35) muotoileman pitkän kirjallisuusteoreettisen perinteen eetoksen kirjallisuuden dialogisuudesta: kaunokirjallisuus on toimintaa, joka omilla ehdoillaan käy keskustelua ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Tämä keskusteleva prosessi on jatkuva ja jännitteinen, eikä se tarkoita sitä, että kirjallisuus pelkistyisi yksinomaan heijastamaan yhteiskunnallis-kulttuurista todellisuutta (mt.; Lahtinen 2011, 159–162). Salmenniemen novellit ovat nähdäkseni kiinnostava sekä relevantti tutkimuskohde valitsemastani näkökulmasta juuri siksi, että yhteiskunnallisuus tai luokkanäkökulma eivät esiinny niissä pintatasolla (vrt. Ojajärvi, Sevänen & Steinby 2018, 38). Teokset eivät tyhjenny poliittiseksi tai ideologisesti ohjelmalliseksi kaunokirjallisuudeksi, vaan ne edustavat 2000-luvun kokeellista kirjallisuutta, jonka on Suomessa pikemminkin väitetty jopa tietien tahtoen karttavan yhteiskunnallisia kannanottoja (Helle 2019, 9–10).

1.2 Aiheen rajaus ja tutkimuskysymykset

Kirjallisuus vaikuttaa sitä ympäröivässä maailmassa ja ympäröivä maailma kirjallisuudessa. Kulttuuris-yhteiskunnallisen viitekehyksen ja kirjallisuuteen ulottuvan kanssakäymisen tunnistaminen ja tunnustaminen on sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen lähtökohta (Ruohonen, Sevänen & Turunen 2011, 8). Kuten Sevänen (2011, 11) muotoilee: ”kieli,

³ Toisaalta yhteiskuntaluokka ja sosiaalinen asema toistuvat keskeisenä aiheena myös monissa historiallisissa klassikon asemaan kohonneissa kotimaisissa teoksissa aina Minna Canthin *Työmiehen vaimosta* ja Elvira Willmanin näytelmistä Väinö Linnan *Täällä pohjantähden alla* -trilogiaan.

merkitykset ja merkkijärjestelmät ovat perustavia sosiaalista elämää jäsentäviä sekä sitä tuottavia ja ylläpitäviä muodostumia.” Tutkielmassa hyödyntämäni sosiologisesti orientoitunut tai sosiologinen kirjallisuudentutkimus on monitieteinen näköala kohti tekstejä, jotka hahmotetaan osaksi sitä sosiaalista todellisuutta, jossa ne ovat syntyneet, jossa ne vaikuttavat ja jossa ne koetaan. Kirjallisuus tapahtuu aina maailmassa.

Onkin ilmeistä, että kirjallisuutta ja maailmaa ei voi erottaa toisistaan. Näiden kokonaisuuksien suhde toisiinsa on kuitenkin nähdäkseni aina muodossa tai toisessa erityisesti yhteiskunnallisesti orientoituneen kirjallisuudentutkimuksen problemaattinen aksiooma, jota on hahmoteltu eri tavoin (ks. Sevänen 2021, 24–27). Tässä tutkielmassa tavoitteenani onkin tasapainoilla kaunokirjallisuuden ja kaunokirjallisuudellisuuden sekä yhteiskunnan välillä. Analysoin kaunokirjallisuutta kontekstinani nyky-yhteiskunta. Tulkitseen taidetta mutta myös todellisuutta sen rinnalla, ja vaikka tässä yhteydessä voin lopulta esittää tutkimustuloksia vain aineistostani eli kaunokirjallisuudesta, koskevat tulkintani aina joiltakin osin myös yhteiskuntaa. Merkittävän rajanvedon ulotan kuitenkin ulkokirjallisten seikkojen analyysiin, joihin on suhtauduttu vaihdellen sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen piirissä (Lahtinen 2011, 160–170): tässä tutkielmassa tarkastellaan Harry Salmenniemen novellikokoelmia taideteoksina, ei kirjailijaa itseään, hänen sosiaalista asemaansa tai intentioitaan.

Käsillä olevassa tutkielmassa ulotan luokkaa analysoivan katseen yhteiskunnassa pinnalla kuohuvaa keskustelua syvemmälle. Aineistossani luokka ei ole yksiselitteinen, eksplisiittinen tai monoliittinen aihe, vaan luentani mukaan teokset tutkivat luokkaa ja sen ilmentymisen muotoja monin epäsuorin tavoin. Tutkimusaineistoni novelleissa korostuu tuntuva ruumiillisuus sekä kokemuksellisesta että kulutuksellisesta näkökulmasta. Kokoelmien novelleissa nautitaan, kärsitään, herkutellaan ja kärvistellään maailmassa, jossa on käynnissä henkilökohtaisia ja kollektiivisia murroksia. Se kutsuu tutkimaan, millä tavoin tuo läpituokeva ruumiillisuus on yhteiskunnallista ja luokkasidonnaista.

Salmenniemen novellit saattavat koostua esimerkiksi pelkistä luetteloista, ruumiintoimintojen kuvauksista tai monologimuotoisista kärsimyksen vuodatuksista⁴. Ne sisältävät myös jonkin

⁴ Aineistoni novellien kokeellisuus näkyikin esimerkiksi niiden monilukuisissa kaunokirjallisissa piirteissä ja keinovalikoimissa. Salmenniemen novellikokoelmien teksteissä on mukana ns. perinteisiä juonellisia novelleja, joissa on henkilöhahmoja, ajallinen kausaliiteetti ja tunnistettava miljö. Suuri osa aineistostani on kuitenkin tästä asetelmasta jollain tapaa poikkeavaa: novellit saattavat rakentua esimerkiksi painetuista valokuvista, työhakemuksista tai erilaisia ei-kaunokirjallisia tekstilajeja jäljittelevistä teksteistä, joissa on hyvin vähän

verran painetuista valokuvista muodostuvia ruumiinkuvauksia. Oletankin, että Salmenniemen novellikokoelmissa luokka näkyy ruumiissa, ja ruumiit sekä ruumiillisuus ilmentävät luokkaa esimerkiksi juuri kulutuksen kautta. Tekstien kokevat subjektit elävät maailmassa, jossa heidän ruumiillisuutensa on myös yhteiskunnallista. Ruumiin onkin pitkässä luokkatutkimuksen perinteessä osoitettu olevan paikka, jossa luokka materialisoituu selvimmin (esim. Bourdieu 1984, 190; Skeggs 1997, 80–82).

Luen Salmenniemen novelleja lähiluvun metodilla rajaamistani ruumiillisuuden ja luokan näkökulmista (ks. Brummet 2019, 2–5; 25–28; Kertokallio & Ovaska 2020). Tavoitteenani ei ole muodostaa kokonaisvaltaista analyysia tutkimuskohteistani. On selvää, että samalla kun korostan ja analysoin novelleissa tiettyjä piirteitä, paljon jää aina varjoon ja mainitsematta. Luokan näkökulmasta tarkasteluani rajaava valinta on keskiluokkaan ja keskiluokkaiseen todellisuuteen painottuva analyysi ja kritiikki. Tämä valinta perustuu suoraan aineistooni, jossa keskiluokkaisuus korostuu eri tavoin. Kuten kaunokirjallisuudelle, erityisesti lyhytproosalle, on tyypillistä, Salmenniemen novellien henkilöahmot ovat luonteeltaan skemaattisia ja eri novelleissa henkilöahmoja esitellään eri tavoin, usein vähän tai ei lainkaan. Empiirisen luokkatutkimuksen näkökulmasta novellien henkilöahmoista ei siis koskaan selviä sellaisia tietoja, että yhteiskuntaluokan luokittelu luonnistuisi yksiselitteisesti. (Ks. Sevänen 2021, 91.) Näin ollen keskitynkin analyysissäni aina valittuun yksityiskohtaan, luokan piirteeseen tai tietyn sosiaalisen aseman paljastavaan metaforiseen kuvaukseen, jonka perusteella kokoan luentaani aineiston luokkatodellisuudesta.

Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta on huomionarvoista, että tarkastelussani vähemmälle huomiolle jää aineistoni novellien rikas ja moninainen poetiikka, jossa riittäisi runsaasti ruodittavaa⁵. Täysin sivuun tutkimuskohteeni kaunokirjallisuudellisuutta ei kuitenkaan ole syytä sysätä, sillä kuten myöhemmin osoitan, myös novellien poeettiset piirteet saattavat kietoutua osaksi niiden luokan ja ruumiillisuuden yhteismerkityksiä (vrt. Ojajärvi, Sevänen & Steinby 2018, 39). Poetiikan näkökulmasta Salmenniemen kokeelliset novellit ovat monenkirjavia ja keskenään erilaisia. Tämän tutkielman kannalta merkittäviä piirteitä ovat erityisesti moniaalla novelleissa versovat huumorin keinot kuten ironia ja parodia sekä absurdus, jotka on aiemmassa tutkimuksessa liitetty myös olennaisesti toisiinsa

perinteisiä kaunokirjallisia elementtejä. Tämä poeettinen rikkaus määrittelee Salmenniemen novellien tutkimista monin tavoin.

⁵ Samalla kun itse keskityn Salmenniemen novelleihin ennen kaikkea sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta, ovat aiemmat niistä laaditut pro gradu -tutkielmat kiinnittäneet huomiota etenkin niiden poetiikkaan (Elg 2023; Salminen 2024).

(esim. Cornwell 2006, 24). Huumoria voi lähestyä filosofisesti jopa keinona yhtäältä ilmaista, toisaalta jäsentää yksilön absurdin kokemusta (Plant 2009, 130–134). Tästä näkökulmasta huumori asettuu absurdin kokemuksessa siihen keskeiseen rooliin, joka camus’laisittain on iskostettu välinpitämättömyydelle. Kun aineistoni novelleissa kaikuu absurdin kokemus eri tavoin ja niiden tunnelma, tapahtumat tai miljöö ovat usein outoja tai jopa mielettömiä todellisen maailman näkökulmasta sekä sisältävät useita eri huumorin tasoja, on niitä nähdäkseni erityisen hyödyllistä tarkastella absurdin käsitteen kohdevalossa (ks. Cornwell 2006, 2–5; Gavins 2012; vrt. Salminen 2024, 14–22).

Tutkielmani keskeisenä tavoitteena on selvittää, millä tavoin yhteiskuntaluokka, erityisesti keskiluokkaisuus ja keskiluokkainen elämäntyyli, tulee ilmi ja rakentuu Salmenniemen novellikokoelmien ruumiillisuuden kuvauksissa. Beverley Skeggsin (2004, 30–31) mukaan yhteiskuntaluokkaa kirjaimellisesti *tehdään*, tuotetaan ja uusinnetaan jatkuvasti jokapäiväisissä kulttuurisissa prosesseissa. Näin ollen selvitän, miten keskiluokkaa tehdään aineistoni teksteissä, kaunokirjallisissa teoksissa. Sen lisäksi, että tutkin keskiluokkaisuutta, tarkastelen ruumiillisuuden ja luokan kytköksiä laajemmin: miten yhteiskuntaluokka esiintyy aineistossani sekä millaista yhteiskunnallista luokka-asemaa ruumiillisuuteen liittyvä kuluttaminen Salmenniemen teoksissa ilmentää?

Luokka-aseman, ruumiillisuuden ja kuluttamisen taustalle asettuvaksi viitekehykseksi paikantuu sekä aineistossa että analyysini taustalla vaikuttava jälkimoderni kapitalistinen talousjärjestelmä, joka asettaa viitekehyksen sekä yhteiskunnallisille ilmiöille että subjektin toiminnalle ja olemassaololle kaikkialla (ks. esim. Steinby 2011, 142–144; Ojajärvi, Sevänen & Steinby 2018, 7–15; Arminen, Logrén & Sevänen 2020, 20–31; Sevänen 2021, 71–75). Lopulta tutkielmani tavoitteena onkin myös tuottaa tietoa nykykulttuurissa – tässä tapauksessa kaunokirjallisissa teoksissa – ilmenevistä luokan piirteistä ja yhteiskunnalliselta näkyvyydeltään merkittävimmän luokan usein pinnanalaisista kulttuurisista taipumuksista. Yhteiskunnallisen keskustelun lisäksi katson humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tärkeäksi tehtäväksi käsitellä, analysoida ja eritellä luokan kaltaisia valta-asetelmia heijastavia sekä tuottavia kategorioita. Konstruktionistista näkemystä mukaillen yhdyin tietyin varauksin toteamaan, että tieto luo todellisuutta (esim. Ronkainen, Pehkonen & Lindblom-Yläne 2014, 18).

1.3 Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

Sosiologinen kirjallisuudentutkimus on kehittynyt nykymuotoonsa kahden merkittävän kulttuuris-yhteiskunnallisen tutkimustradition harteilla. Näitä suuntauksia on nimitetty positivistiseksi ja dialektiseksi traditioksi. Historiallisesti positivistisen tradition katse on kiinnittynyt ennen kaikkea kirjallisuusinstituutioon. Tieteellisen positivismin historian tapaan suuntauksen edustajat pyrkivät hyödyntämään tutkimuksessaan sellaisia menetelmiä, joita olisi mahdollista soveltaa kaikilla tieteenaloilla. Näin ollen tutkimusote lainautui pääasiassa luonnontieteellisistä menetelmistä. Lisäksi positivistiseen traditioon kiinnittyi vahva empirismin ja tieteellisen objektivismin vaatimus, minkä vuoksi kirjallisuuden teostutkimus, fiktiivisen maailman itsensä tutkiminen, näyttäytyi tradition piirissä mahdottomana. (Sevänen 2011, 13–19.) Positivismin kaltainen näkemys on vaikuttanut sosiologisessa taiteentutkimuksessa pitkään ja laajasti, ja taiteensisäiseen teosanalyyysiin onkin tietyissä yhteyksissä suhtauduttu epäillen viime vuosikymmeneen saakka (esim. Zolberg 1990, 8–13).

1950- ja 1970-lukujen välillä dialektinen traditio kasvatti suosiotaan positivistisen perinteen rinnalla ja osittain sen haastajana. Dialektisen perinteen juuret kiinnittyvät vahvasti saksalaiseen (dialektiseen) yhteiskuntateoriaan ja estetiikkaan, ennen kaikkea G. W. F. Hegelin ja Karl Marxin filosofiaan. Nykynäkökulmasta dialektinen traditio asettuu läheisesti kulttuurintutkimuksellisesti suuntautuneen kirjallisuussosiologian rinnalle, sillä tradition keskeinen tutkimuskohde oli kirjallinen teksti itsessään. Yhteiskunnallinen analyysi kumpusi perinteen piirissä tekstistä. Heijastusteoriaksi nimetyn käsityksen mukaisesti kirjallisuuden nähtiin heijastavan yhteiskunnallisia olosuhteita ja tutkijan oli määrä selvittää, millainen näkemys yhteiskunnasta tekstissä välittyy. (Sevänen 2011, 19–26; Lahtinen 2011, 159–163.)

Tutkielmassa hyödyntämäni sosiologinen kirjallisuudentutkimus rinnastuu nykytutkimuksessa erityisesti dialektisesta traditiosta periytyvään kulttuurintutkimukselliseen taiteentutkimukseen (esim. During 2005; Lehtonen 2021). Hermeneuttisen analyysin kohteena on kaunokirjallisuuden fiktiivinen maailma, johon sovellan usein – en kuitenkaan yksinomaan – empirisessä aineistossa hyödynnettävää käsitteistöä. Nähdäkseni kaunokirjalliset teokset eivät pelkästään heijasta yhteiskunnallista todellisuutta vaan rakentavat sitä. Teksti synnyttää kontekstia (mutta myös päinvastoin), ja tämä aktiivinen toiminta ulottuu myös yhteiskuntaluokkaan (ks. Lahtinen 2011, 173).

Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta tutkielmani lähestymistapa on vahvasti kontekstualisoiva. Yhteiskuntaluokka on suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa ollut,

kuten yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa myös laajemmin, 1900-luvun lopulla varsin marginaalinen aihe, mutta aktivoitunut 2000-luvulla (Lahtinen 2011, 178–182). 1960- ja 1970-lukujen poliittisesti aktiivisten vuosikymmenten jälkeen uudella vuosituhanella luokkaa on lähestytty kirjallisuudentutkimuksen kentällä niin väitöskirjoissa kuin alemmissa opinnäytteissäkin (esim. Ojajärvi 2006; Heinonen 2019; Korkealaakso 2021; Norema 2021; Roiha 2023; ks. myös Ojajärvi, Sevänen & Steinby 2018, 15–40).

Tutkielmassani kohtaavat luokan ja ruumiillisuuden käsitteet, jotka kantavat mukanaan mittavaa teoreettista painoarvoa. Erityisesti luokan käsitteen historia on painava ja tiheäkudoksinen. Tutkielmassani nojaan etenkin ranskalais sosiologi Pierre Bourdieun (1930–2002) luokka-analyysiin ja paljolti sen pohjalta innoittuneisiin brittitutkija Beverley Skeggsin marxilais-feministisiin sovelluksiin luokasta⁶. Skeggs (2014, 84) esittää, että luokan käsite yleistyi yhteiskuntaa koskevissa kuvauksissa 1800-luvun alkupuolella. Sekä hän että Bourdieu aikaisemmin ovat nähneet tutkimuksessaan runsaasti vaivaa muotoillakseen käsitteen arkeologista ja ontologista luonnetta (ks. Bourdieu 1987). Bourdieu ja Skeggsin määrittelyjä mukaillen käsitän luokan ensinnäkin sosiaalisesti määräytyneenä yhteiskunnallisena suhteena, pääomien hallinnan tilasta juontuvana sosiaalisena hierarkiana (Bourdieu 1987, 4)⁷. Bourdieu (mt.; 1984; 1986) jakoi pääoman muodot taloudelliseen, kulttuuriseen sekä sosiaaliseen pääomaan⁸. Nämä pääomat ovat tietyin ehdoin keskenään vaihdannallisia, ja yhdessä ne kerryttävät laajamuotoista symbolista pääomaa, joka rinnastuu eräänlaiseksi pääomien symboliseksi kasautumiseksi ja sosiaalseksi statukseksi, josta käsin tietyn aseman maailmankatsomus rakentuu. Pääomien perusteella rakentuva asema ja niiden vaihdanta luovat symbolisen talousjärjestelmän, jota hallitsevat ne, joilla pääomia on runsaasti.

⁶ Bourdieu ja Skeggs ovat molemmat yhteiskuntatieteellis-humanistisessa tutkimuksessa hyvin varteenotettavia auktoriteetteja luokan käsitteen näkökulmasta. Samanaikaisesti on huomattava, että myös heidän laajasti sovelletut tutkimuksensa ovat monessa mielessä kontekstisidonnaisia ja edustavat omaa syntyaikaansa ja -paikkaansa. Tarkastelenkin seuraavassa alaluvussa yksityiskohtaisemmin nimenomaan suomalaista nyky-yhteiskuntaa erityispiirteineen, ja asetan näin tutkielmalleni sen viitekehyksen, johon valittua teoriaa sovelletaan.

⁷ Tässä tutkielmassa käytän luokan käsitettä yhteiskuntatieteiden näkökulmasta varsin moniselitteisesti. Analyysissäni luokka kietoutuukin esimerkiksi statuksen ja sosioekonomisen aseman kanssa osittain toisiinsa. Myös sosiologian näkökulmasta käsitteet ovat lähellä toisinaan, mutta niitä erottaa se, että luokan käsite olettaa hierarkkisesti rakentuneen sosiaalisen järjestyksen eri tasojen jakavan keskenään jotain kutakin tasoa yhdistävää. Sen sijaan sosiaalinen stratifikaatio, johon esimerkiksi statuksen käsite kiinnittyy, kuvaa sosiaalista hierarkiaa täysin yksilöllisenä konstruktiona. Perustelen tutkielmani käsitteellisen monitahoisuuden sillä, että tarkasteluni kohteena oleva sosiaalis-yhteiskunnallisen aseman kulttuurinen ulottuvuus nimenomaan on laaja ja monitahoinen. Lisäksi yhteiskuntaluokkien kulttuuriset ilmentymät nivoutuvat osaksi laajoja elämäntyyliä ja kulutustapoja, joitain kutsun esimerkiksi keskiluokkaiseksi elämäntyyliksi (Purhonen ym. 2014, 210–212).

⁸ On kuitenkin huomattava, että yksityiskohtaiset pääoman luokittelut muuttuivat hieman Bourdieun tuotannossa ajan myötä (ks. Purhonen ym. 2014, 15–19).

Luokan kulttuuriin piirtyneitä ilmenemismuotoja tarkastellessaan Skeggs (2014) kiinnittää luokan sosiaalisen todellisuuden lisäksi subjektin itseään koskeviin käsityksiin. Marxilaisen perinteen tapaan suhteesta tuotantovälineisiin rakentuva luokka-asema on hänen mukaansa vahvasti sidoksissa kulloinkin vallitseviin yhteiskunnallis-taloudellisiin vaihdon muotoihin, nyky-yhteiskunnassa jälkimoderniin kapitalismiin. Sekä Bourdieu että Skeggs painottavat luokkaa käsitteellisenä luokittelun muotona, joka jäsentää sosiaalista todellisuutta mutta ei esiinny neutraalina tai arvovapaana, vaan jaotellessaan yksilöitä ryhmiin kätkee toimintaansa aina diskursiivista ja todellisuuteen ulottuvaa vallankäyttöä.

Historiallisesti yhteiskuntaluokkia on jaoteltu hyvin monin tavoin. Klassiset esitykset ovat jonkinlaisia sovelluksia jaottelusta yläluokkaan tai eliittiin, keskiluokkaan tai porvaristoon sekä työväenluokkaan ja mahdollisesti myös sen alapuolella olevaan, kuten köyhälistöön tai irtolaisiin (ks. alaluku 1.4). Luokkapuheen kielennykset sisältävät kuitenkin helposti piiloutuvia arvoasetelmia, ja luokkien kielellinen jäsenitys kätkee taustalleen tarkastelijansa position suhteessa omaan luokka-asemaansa. Teoriat ovat aina lopulta ideologisia, ja yhteiskunnallisesti suurempaa valtaa käyttävät hallitsevat tiettyyn pisteeseen saakka myös määrittelyn valtaa (Skeggs 2014). Luokka ei koskaan kiteydy myöskään staattiseksi tilaksi tai ominaisuudeksi, vaan sitä tuotetaan jatkuvissa sosiaalisen todellisuuden rajapinnassa etenevissä jännitteisissä prosesseissa, jotka kohdistuvat sekä yhteiskunnasta itseän että itsestä yhteiskuntaan (mt. 30). Luokka on olemassa ja todentuu yhtä lailla esimerkiksi kielessä, taloudellisessa toiminnassa, ulkonäössä, käyttäytymisessä ja populaarikulttuurin representaatioissa.

Luokka-aseman analyysi kaunokirjallisuudessa edellyttää teoreettiselta järjestelmältä yhteensopivuutta tai kontekstualisoitua verrannollisuutta tutkimuskohteen kanssa. Näin ollen myös omassa tutkielmassani on syytä kiinnittää huomiota nimenomaan suomalaiseen 2000-luvun luokkatodellisuuteen ja -tutkimukseen, sillä esimerkiksi Bourdieun ja Skeggsin analyysit 1960–1970-luvun ranskalaisesta tai 1980–1990-luvun englantilaisesta yhteiskunnasta sijoittuvat varsin kauas pohjoismaisen yhteiskunnan nykytilanteesta. Suomessa luokka on kohonnut tieteelliseen keskusteluun hiljalleen 2000-luvun aikana pitkän hiljaisuuden jälkeen (Erola 2010a, 19–21). Luokan olemassaoloon ja määrittelyihin liittyvistä erimielisyyksistä huolimatta vallitsee melko vahva konsensus siitä, että yhteiskuntaluokat vaikuttavat merkittävästi suomalaisessa 2000-luvun yhteiskunnassa yksilön ja yhteisöjen elämään (esim. Erola 2010a, 19–21; Melin 2019).

Luokan ja ruumiin tai ruumiillisuuden käsitteiden yhteistä historiaa voidaan jäljittää kauas, vaikka historiallisessa tarkastelussa on säilytettävä aina tietty etäisyys käsitteiden kulloisiinkin soveltamistapoihin⁹. Laajasti hyväksyttyä on kuitenkin se, että ruumis ja ruumiillisuus ovat keskeisiä luokka-asemaa ilmentäviä ja heijastavia tekijöitä: ruumiissa luokka tulee näkyväksi, lihaksi (esim. Bourdieu 1984, 175–208; Skeggs 1997, 80–82; Skeggs 2014, 27–30; Purhonen 2014, 152). Ruumis ja luokka ovatkin yhtäältä ominaisuuksia, toisaalta luokittelevia kategorioita ja kolmanneksi resurssi, joita jotkut voivat käyttää edukseen, kun toisten elämässä ne tuottavat alituisesti väkivaltaisia ja symbolisia lisäkustannuksia (Skeggs 2014, 31). Tietynlainen ruumis määrittää yksilön (luokkaperustaisen) suhteen nyky-yhteiskunnan symbolitalouden järjestelmään. Näillä arvon kerryttämisen ja vaihdon markkinoilla operoiminen määräytyy vallitsevien valtasuhteiden perusteella. Tiedyt ihmisryhmät ovat järjestelmässä jo ennalta niskan päällä ja voivat osallistua arvon kerryttämiseen ketterästi ja moniaalta. Sen sijaan osalla ihmisistä ei ole lainkaan pääsyä koko järjestelmään, jolloin taloudellinen toiminta sen sisällä tapahtuu heidän kustannuksellaan. (Mt.)

Ruumiin ja sosiaalisen todellisuuden, kuten luokan, kohtaaminen on moniulotteinen ja -kytköksinen ilmiö. Biologisesta näkökulmasta ihminen on eläin, yhtä kuin hänen ruumiinsa, sillä käsinkosketeltava fyysinen keho on se entiteetti, jossa ja jonka ehdoilla ihmiselämä lähtökohtaisesti tapahtuu. Toisaalta taas ruumis on hyvin yksilöllinen ominaisuus, joka ihmisellä on. (Berger & Luckmann 1994, 63.) Ruumis näkyy ulospäin, se on materiaallinen joukko ominaisuuksia ja kiinnittää ihmisen sosiaaliseen elämään. Lisäksi se kytkeytyy ominaisuuksiensa myötä sosiaaliin hierarkioihin sekä järjestelmiin, esimerkiksi yllä kuvailemaani symbolitalouden kiertokulkuun. Koko sen ajan, kun ihmisruumis elää, sen ulkoiseen ja sisäiseen toimintaan sekä ulkoasuun vaikuttavat ympäristötekijät, joita sosiaalinen luokka-asema taas monin tavoin määrittelee. Arkisen ruumiilliset olemisen tavat –

⁹ Yhteiskuntaluokan ja ruumiin tiivis kietoutuminen materiaalistuu yhteiskuntaruumiin tai sosiaalisen ruumiin metaforassa erityisen kiinnostavasti. Historiallisessa yhteiskuntatieteellisessä diskurssissa yhteiskuntaa on luonnehdittu eräänlaiseksi sosiaalisesti ruumiiksi, jonka ruumiinosat edustavat eri yhteiskuntaluokkia. Pää aivoineen kuvaa eliittiä, torso työtä tekevine käsineen keskiluokkaa ja lantion alapuolinen osa työväen- tai alaluokkaa. (Esim. Skeggs 2014, 80; 83–84.) Yhteiskuntaruumiin jäsenillä on omat iskostuneet tehtävänsä ja symboliset arvonsa, joita heijastavat ihmisruumiin jäsenten tehtävät ja niille annetut kulttuuriset merkitykset. Myös symbolinen luokkien arvostus peilautuu yhteiskuntaruumiista: työtätekevä keskiluokka kannattelee harteilla keikkuvaa päätä ja uurastaa muun yhteiskunnan tasapainottamiseksi. Alimpana kaikista sijaitsee jätöksä ja ulosteita tuottava likainen alaluokka. Vaikka yhteiskuntaruumiin metafora on vulgaarilta luonteeltaan ennen kaikkea kuva käyttöajastaan, uuden ajan eurooppalaisesta yhteiskunnasta, se on metaforana kiinnostava luokkien ruumiillisuutta ja ruumiiden luokkaa kirjallisuudessa tarkastelevalle tutkielmalleni.

dispositiot – kuten puhuminen, syöminen ja käveleminen ovat perustavanlaatuisia sosiaaliseen asemaan kiinnittyviä ilmentymiä (Bourdieu 1984, 190–192).

Luokan ja ruumiillisuuden tiiviin kytkeytymisen tarkastelussa erityisen käyttökelpoisia käsitteitä ovat kulutus ja maku. Mukailen niiden määrittelyissä pitkälti sosiologi Semi Purhosen ja työryhmän (2014) Bourdieun luokkatutkimukseen perustuvia muotoiluja. Näin ollen viittaaan kuluttamisella sekä markkinoiden kontekstissa toimivaan hyödykkeiden ja palveluiden ostamiseen että laajasti kulttuurin vastaanottamiseen, kokemiseen, tarkasteluun ja nauttimiseen. Maku on bourdieulaisittain ymmärrettynä symbolisen luokittelun keskeinen väline, joka erottelee ja jaottelee yksilöitä ja ihmisryhmiä: ”Maku pitää yllä eriarvoisuutta ja on sen vuoksi vallankäytön väline.” (Purhonen ym. 2014, 16). Makua käytetään oman luokka-aseman osoittamiseen ja uusintamiseen. Se ilmentää perustavanlaatuisia sosiaalisia rakenteita ja toimii näin ollen myös keskiluokan asemoimisen ja vallankäytön keskeisenä mekanismina¹⁰.

Bourdieun kuuluisa homologieesi on kokonaisvaltainen esitys siitä, että kulttuurinen maku ja kulutusvalinnat muotoutuvat osana sosiaalista yhteiskunnallista järjestystä siten, että esimerkiksi eri yhteiskuntaluokilla on omat makunsa, jotka kytkeytyvät heidän asemaansa (Bourdieu 1984). Tällaisen luokkasidonnaiset maun ja kulutuksen yhteenkietoumat muodostavat homologieesin mukaan järjestäytyneitä elämäntyyliä eli sosiaalisia hierarkioita, jotka muodostuvat erilaisten sosiaalisten ryhmien ympärille (Bourdieu 1984, 171–175; Purhonen ym. 2014, 210–212). Tällaista yhteismitallista järjestyneisyyttä ei ole kyetty osoittamaan suomalaisissa tutkimuksissa (Kahma 2011; Purhonen ym. 2014). Luokka-aseamalla on siitä huolimatta hyvin selkeä yhteys makuun ja kuluttamiseen: kulttuurinen maku on Suomessa selvästi sosiaalisesti eriytynyttä. Hieman kulttuurisen tarkastelukohteen mukaan vaihdellen kulutuksen ja maun eriytyneisyyttä selittävät eniten koulutus tai tulot. Laajasti Suomi vaikuttaa kulttuurisesti melko hierarkkiselta yhteiskunnalta – klassinen korkeakulttuuri, kuten oopperassa käyminen, moderni kaunokirjallisuus ja kuvataide, golfin

¹⁰ Yhtäältä bourdieulainen näkemys kuluttamisen kiinteästä sidoksesta sosiaaliseen asemaan ja oman aseman mukainen, osittain tiedostamaton aseman ilmentäminen kuluttamisen kautta on myös haastettu. Postmodernin myöhäiskapitalismin analyysissa kulutusta on tarkasteltu myös nimenomaan poikkeuksellisen vapauden valtakuntana, jonka kentällä yksilöllä on muuta yhteiskuntaa enemmän vapauksia toteuttaa itseään. Näin ollen erityisesti hyödykkeiden ostamisperustainen kulutus asettuisikin yksilön keinoksi ilmaista itseään ja rakentaa omaa identiteettiään radikaalin kaupallisessa yhteiskunnassa. (Warde 1997, 9–10.) Tästä näkökulmasta identiteetin rakentamista rajoittaisi luonnollisesti yksilön taloudellisen pääoman määrä.

harrastaminen ja monikulttuurinen ruokamaku ovat voimakkaan legitiimiä kulttuuria ja yksiselitteisesti hyödynnettävissä kulttuurisena pääomana. (Purhonen ym. 2014.)

Näin ollen tutkielmani keskeiseksi lähtökohdaksi tiivistyy keskiluokkaisen elämäntyylin analyysi Salmenniemen novelleissa. Vaikka empiirisesti yhtenäistä elämäntyyliä ei liene olemassa, palaan yhdistämään teoreettiset lähtökohtani siten, että kiinnitän keskiluokkaisen elämäntyylin Skeggsin muotoilemiin keskiluokan kulttuurisiin piirteisiin. Tällainen laaja kulttuurinen sekä luokkaperustainen lähtökohta tarjoaa hedelmällisen analyttisen katseen yhteiskuntaluokan tarkastelulle kaunokirjallisuudessa.

Viime vuosikymmeninä merkittävä keskiluokkaista makua ja samalla keskiluokan kulttuurista asemaa luonnehtiva ilmiö on kulttuurinen kaikkiruokaisuus. 1990-luvulta eteenpäin useissa tutkimuksissa on havaittu, että korkeassa sosiaalisessa asemassa olevien maku on kasvanut yhä laajemmaksi ja kaikkiruokaisemmaksi laajentuen perinteisen korkeakulttuurin alueelta myös populaarikulttuuriin. (Vincent & Ball 2007, 1066–1067; Purhonen ym. 2014, 310; Skeggs 2014, 266.) Ylä- tai keskiluokkaiseen makuun iskostunut yksilö saattaakin nauttia niin klassisesta musiikista kuin perinteisesti epälegitiimistä tosi-tv:stä. Työväenluokan maku ei teorian mukaan sen sijaan ole laajentunut, eikä kaikkiruokaisen (keski- tai yläluokkaisen) yksilönkään maku ulotu välttämättä kaikkein epälegitiimeimpiin kulttuurin muotoihin.

Kaikkiruokaisuus on iskostettu myös vahvasti nimenomaan keskiluokkaisen minuuden piirteeksi, jossa subjekti kerryttää symbolitalouden järjestelmässä omaa arvoaan laajan maun ja makuyhdistelmien avulla siten, että hän poimii erilaisista konteksteista eniten arvoa tuottavia kulttuurisia piirteitä (Skeggs 2014, 268). Tällainen keskiluokkainen minuus¹¹, joka tulee ruumiissa monin tavoin esiin, kohoaa tämän tutkielman kannalta keskeiseksi ilmiöksi. Minuuden synty ja hallinta läpäisevät keskiluokkaisen elämäntyylin tyystin, ja sen ylläpito on leimallinen osa keskiluokkaista elämää. Minuuden rakentaminen sosiaalisen eronteon avulla on lisäksi luonteeltaan itseänsä peittelevää, kuten Skeggs (2014, 249) toteaa: ”Uusi reflektiivisyys on modernin ajan minuuden fetisismin muoto, joka piilottaa oman tuotantonsa edellytykset [riiston ja eriarvoisuuden].”

¹¹ Skeggs (2014) lähestyy keskiluokkaista minuutta hyvin perin pohjaisen monitieteisestä teoreettisesta taustasta käsin. Kenties osittain sen vuoksi hän viittaa keskiluokkaisen minuuden eri ominaisuuksiin varsin monilla toisiaan muistuttavilla käsitteillä, kuten refleksiivinen minuus, kokeellinen minuus, kokeellinen tai possessiivinen individualismi sekä kosmopoliittinen minuus.

Kaikkiruokaisuuden teorialle on kyetty osoittamaan empiirisessä tutkimuksessa jonkin verran vahvistusta, mutta kyse ei ole johdonmukaisesti pätevistä maun järjestäytymisestä. Samanaikaisesti on huomattava, ettei niin kutsuttua puhdasta makua vaikuta olevan olemassa missään suomalaisessa yhteiskuntaluokassa – yksilön maku on aina yksilöllinen ja jossain määrin epäjohdonmukainen suhteessa sosiaaliseen asemaan (Purhonen ym. 2014, 343–344). Siispä ei ole olemassa myöskään yksiselitteistä keskiluokkaista makua tai maun muodostamaa keskiluokkaa. Tämän perusteella voi todeta, että myöskään kulttuurinen keskiluokka ei ole tarkasti rajattava ja homogeeninen sosiaalinen kokonaisuus.

1.4 Suomalainen luokkayhteiskunta

Euroopan mittapuulla lähes ainutlaatuisen nopean ja kumouksellisen yhteiskunnallisen rakennemuutoksen sekä kaupungistumisen myötä Suomen yhteiskuntaluokkarakenne on muotoutunut jatkuvassa murroksessa 1900-luvun jälkipuoliskolla (Haapala, Häkkinen & Kaarninen 2021, 263–277). Kuitenkin 1960- ja 1970-lukujen poliittisesti kiihkeän ilmapiirin jälkeen yhteiskuntaluokkien tutkiminen ja jopa niistä puhuminen vaimeni lähes tyystin 1980-luvun puolivälistä 2000-luvun alkuun saakka (Kolbe 2010, 5–8; Erola 2010a, 19–21; Kahma 2011, 11; Lahtinen 2011, 155–157). Luokan käsite oli iskostunut marxilaisen punaiseksi (vaatteeneksi), eikä käsitteen käyttöarvoa tunnustettu valtavirtakeskusteluissa ennen 1990-luvun laman synnyttämiä jälkimaininkeja ja 2000-luvulla yhä kasvavaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta (Kahma 2011, 11).

2000-luvun Suomi on moderni luokkayhteiskunta (Melin 2019). Ennen kaikkea ammattiasemaan ankkuroituneessa tutkimuksessa luokkia on muotoiltu esimerkiksi yhteiskuntatieteissä kenties suosituimmaksi kohonneen Erikson-Goldthorpe-luokkaluokittelun (EG) mukaisesti (ks. Erikson & Goldthorpe 1992; Goldthorpe & McKnight 2006; Erola 2010b, 28–29)¹². EG-luokittelusta on sovellettu eri tutkimuksissa erilaisia luokkajakoja erityisesti sen perusteella, kuinka yksityiskohtaisesti eri ammatit jakoihin sijoittuvat. Suurten aineistojen määrällisten tutkimusten toteuttamiseksi luokkajakoja on usein tiivistetty ja yhdistelty soveltaen.

¹² Tämä luokittelu rakentuu kolmesta keskeisestä kriteeristä: EG-luokittelu erottaa toisistaan ensinnäkin työnantajat, itsenäiset yrittäjät sekä palkkatyössä käyvät. Toiseksi luokittelussa huomioidaan työn itsenäisyyden määrä ja sen valvonnan haastavuuden aste. Lisäksi erotteluun vaikuttavat yksilölliset kyvyt, erityisosaaminen, -tiedot ja -taidot.

Erikson-Goldthorpe-luokittelun mukaisesti keskiluokaksi kutsuttavaan luokka-asemaan voidaan määritellä kuuluvan alemmat professioammatit, toimistotyöntekijät sekä asiakaspalvelutyöntekijät, mutta tässäkin karkeassa esityksessä eri ammattiasemat kietoutuvat ja limittyvät toisiinsa monesta eri näkökulmasta (Erola 2010b, 30–31; ks. myös Sevänen 2021, 88–91). Toisaalta luokka voidaan jakaa myös varsin yksinkertaisesti tulojen perusteella. Esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportissa määritellään vuoden 2016 tilastojen valossa kansainvälistä OECD:n prosentuaalista määritelmää mukaillen keskiluokkaan kuuluviksi ne, joiden bruttopalkka 1900–6400 euroa kuukaudessa (Eva 2018).

Molemmat edellä mainitut luokan mittaustavat kertovat yksiselitteisesti siitä, että Suomi on keskiluokkaistunut voimakkaasti 1900-luvun jälkipuolella suuren rakennemuutoksen myötä (Haapala, Häkkinen & Kaarninen 2021, 267–270). Ammatin ja tulojen lisäksi kolmas keskeinen luokkaa määrittelevä empiirinen mittari on koulutus, joka on edellisten tapaan moniselitteinen ja vain osittain tähän tehtävään riittävä osoitin. Esimerkiksi korkeakoulussa suoritettu tutkinto ilmentäisi lähtökohtaisesti kuulumista keski- tai yläluokkaan, mutta nyky-yhteiskunnassa koulutusinflaation kaltaisten ilmiöiden vuoksi koulutus ei aina takaa korkeita tai edes vakaita tuloja. Toisaalta se tarjoaa tietyt vankat perustiedot ja sellaisia symbolisen pääoman muotoja, erityisesti kulttuurista pääomaa, jotka toimivat keskeisenä osana luokka-asemaa (Bourdieu 1973, 56–68; Silvennoinen, Varjo & Kalalahti 2023, 9–10).

Tulojen näkökulmasta vuoden 2016 tilastojen valossa 49 prosenttia suomalaisista kuuluu palkkatyötä tekevään keskiluokkaan. Määrä nousee peräti 63 prosenttiin, jos mukaan lasketaan myös yrittäjät. (Melin 2019.) Eva:n laajaa OECD-määritelmää mukaillen keskiluokan osuus oli tulojen perusteella jopa 68 prosenttia väestöstä (Eva 2018). Näillä mittareilla Suomen yhteiskunta näyttäytyy voimakkaan keskiluokkaisen. Ammatin ja tulojen laajan keskiluokkaisuuden perusteella lienee mahdollista olettaa, että keskiluokkaisuus vallitsee niiden myötä myös kulttuurissa, mikä on tutkielmani keskeinen lähtökohta. Kun suurin osa maan väestöstä, Evan (mt.) mukaan vuonna 2018 3,7 miljoonaa ihmistä, kuuluu keskiluokkaan, tämä ryhmä nousee monella tapaa yhteiskunnallisesti ylitse muiden. Keskiluokka voidaan täten katsoa siksi kriittiseksi massaksi, jonka ääniä poliitikot ensisijaisesti tavoittelevat, jonka äänellä valtamedia puhuu ja jonka asiakkuutta yritykset tavoittelevat. Samanaikaisesti suuri keskiluokka ei kuitenkaan poista muita luokkia, vaikka kulttuurin näkökulmasta välillä siltä saattaa vaikuttaakin. Suomi on keskiluokkainen maa, jossa työväen- ja yläluokka ovat silti yhtä lailla olemassa omine erityispiirteineen. Esimerkiksi työväenluokkaan kuuluu edelleen hieman määrittelytavasta riippuen noin

kolmas- tai neljäsosa suomalaisista (Melin 2019). Eliitti tai yläluokka on sen sijaan yhteiskuntaluokkana vähemmän tutkittu ja paneuduttu asema sekä kansainvälisesti että Suomen kontekstissa (Haaparanta 2017, 1–5; ks. kuitenkin Kantola & Kuusela 2019)¹³.

Ammattiin tai tuloihin perustuvaa luokkaluokittelua onkin kritisoitu myös Suomessa, ja niiden tilalle on tarjottu nimenomaan kulttuurisia luokan ulottuvuuksia¹⁴. Esimerkiksi Melin (2019) esittää, että keskiluokkaisuus rakentuu materiaalisten olojen lisäksi ennen kaikkea oman kulttuurin, yksilöllisyyden ja sosiaalisen aseman säilyttämisen projektin ympärille. Jo edellä esitettyjen yksinkertaistettujen mittaustapojen monitulkintaisuuden perusteella voi esittää, ettei luokka ole yksiselitteinen käsite tai ilmiö edes silloin, kun sitä yritetään lähestyä objektiivisesti empiirisesti ja kvantitatiivisesti mitattavana ilmiönä. Lisäksi yksilön oma kokemus luokasta vaikuttaa luokkatodellisuuteen ainakin siten, että samastuminen tai erottautuminen suhteessa omaan ”todelliseen”, vaikkapa tuloihin perustuvaan asemaan, voi vaikuttaa yksilön elämään perustavanlaatuisesti (vrt. Collins ym. 2014). Näin ollen en luki tutkielmassa käytettyjä luokan käsitteitä yksiselitteisesti mihinkään empiiriseen mittariin, mutta en myöskään yritä häivyttää niiden merkityksellisyyttä luokan muodostajina.

Näyttääkin siltä, että kulttuurin näkökulmasta keskiluokan voi osoittaa muodostuvan myös toisin kuin materiaalisten ehtojen sanelemana, kuten luokkatutkimuksessa 1980-luvulta ponna saaneet kulttuurisen käänteen edustajat, esimerkiksi Skeggs, ovat enenevässä määrin esittäneet (ks. alaluku 1.3). Keskiluokka yläluokan ja työväenluokan välitulana on esitetty muodostuvan puhtaasti symbolisessa kamppailussa tilasta: pyrkimyksistä hallita ja ansaita arvoa sosiaalisissa arvojärjestelmissä siten, että alempana hierarkioissa olevat ihmisryhmät pyrkivät aina korkeammalle ja korkealla olevat ryhmät pyrkivät säilyttämään oman asemansa eristäen sen alemmilta. Näin ollen keskiluokka syntyisi kulttuurisesti lopulta vain puhtaasta distinktiosta, siitä eronteon avulla esiin kuoritusta joukosta, joka asettuu jatkuvassa kamppailussa metaforisen huipun ja pohjan keskivaiheille. (Skeggs 2014, 34.)

¹³ Yhteiskuntatieteellisessä luokkatutkimuksessa korostuvat keski- ja työväenluokkien tarkastelu monesta eri näkökulmasta suhteessa eliittiin, joka on usein jäänyt taustalle ja välttänyt tarkemman analyysin kohteeksi joutumisen (esim. Haaparanta 2017, 3–5). Myöskään tässä tutkielmassa ei paneuduta eliittiin juurikaan, sillä sellaiseksi tulkittavia luokka-asetelmia esiintyy aineistossani varsin vähän, eikä teoreettinen taustani tarjoa erityistä välineistöä niiden tarkasteluun.

¹⁴ Luokan kulttuuristen piirteiden tarkastelu on kuitenkin tutkimusmenetelmällisesti mahdollista ennen kaikkea joidenkin kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien avulla. Näin ollen luonteeltaan kvantitatiiviset yleisesitykset esimerkiksi koko maan luokkatilanteesta eivät voi nojata kovin voimakkaasti luokan kulttuurisille piirteille. Nähdäkseni yhteiskuntaluokan tutkimuksessa onkin tarpeellista hyödyntää erilaisia ja moninaisia menetelmiä, jotta ilmiön monitahoisuus piirtyy esiin kyllin syvällisesti.

Luokan määrittelytavasta riippumatta vaikuttaa siltä, että luokka on yhtäältä vahvasti tulojen, ammatin ja koulutuksen rakentama mutta toisaalta niistä erillinen, yhteiskunnallis-kulttuurinen sosiaalinen suhde sekä subjektiivinen kokemus, joka muodostuu sosiaalisessa todellisuudessa elämäkokemusta värittäväksi ilmiöksi. Vaikka yhteiskuntaluokka ei determinoi yksilön elämäntulkua 2000-luvun Suomessa, se vaikuttaa elämään monin perustavanlaatuisin tavoin (Erola 2010d, 237). Riippumatta luokan määrittelystä se ei myöskään vaikuta erillään muista yhteiskunnallisista valta-asetelmista ja hierarkioista, vaan kyseessä on esimerkiksi voimakkaan sukupuolittunut ilmiö (Skeggs 1997; 2014). Näin ollen luokkaa tarkastellessa ei nähdäkseni sovi unohtaa intersektionaalista tutkimusotetta eli havaintoa siitä, että yksilön asema yhteiskunnassa määräytyy lukuisten risteävien ominaisuuksien ja valtakategorioiden, kuten sukupuolen, ihonvärin, etnisyyden, iän ja uskonnon kautta (ks. Hill Collins & Bilge 2016). Yksilö ei myöskään määrity yksiselitteisesti hänessä yhdistyvien kategorioiden perusteella, vaan eri ominaisuudet yhdistyvät eri tavoin.

Lisäksi keskeisiä vallankäytön ja jokapäiväisten käytäntöjen alueita, joissa luokan kulttuurisia vaikutuksia ja merkityksiä luodaan, ovat kielenkäyttö ja diskurssit. Sekä brittiläisessä että suomalaisessa kontekstissa on huomattu, että 2000-luvun luokkapuhe on olennaisesti luonteeltaan eufemistista (Erola 2010d, 240–241; Skeggs 2014). Luokasta siis puhutaan puhumatta luokasta. Sen sijaan luokkaan kiinnittyvää keskustelua käydään uudella tavalla sosiaalista asemaa kuvaavilla käsitteillä ja kiertoilmauksilla kuten viittaamalla huono-osaisiin asuinalueisiin tai yhteiskunnan kannalta ongelmallisiin ihmisryhmiin. Luokkapuheen eufemistisuuden voi tulkita myös Salmenniemen novellien taustalle. Tarkastelemisani teoksissa luokka on usein implisiittinen, yksityiskohtaisista kuvauksista esiin siivilöityvä ominaisuus, jota ei novellien todellisuudessa kutsuta omalla nimellään. Näenkin yhteiskunnallisten ja kaunokirjallisten luokkaeufemismien esiin lukemisen prosessin monin tavoin toisiaan muistuttavaksi tutkimukseksi.

Ruumiillisuuden innoittamana tutkielmani rakenne etenee materiaalisen maailman valjaisiin kytkettyinä. Tarkastelen pääluvuissa temaattisesti aineistoni pohjalta rajattuja fyysisiä ja sosiaalisia miljöitä, kotia, työtä sekä liikettä ja liikkumista. Olen edellä korostanut, että käsitän teoreettisen viitekehýkseni jalanjäljissä yhteiskuntaluokan jännitteiseksi ja dynaamiseksi sosiaaliseksi ilmiöksi. Näin muodoin on syytä mainita, että en kuitenkaan paneudu analyysissäni sosiaaliseen liikkuvuuteen ja luokkien väliseen liikkeeseen, sillä se ei

nähdäkseni nouse aineistoni moniselitteisissä luokan ja ruumiillisuuden kuvauksissa olennaisesti esiin¹⁵.

Tutkielman päälukujen ympäristöt ovat arkisia ja samalla keskeisiä miljöitä luokan, elämäntyylin ja maun eli sosiaalisten erontekojen ja oman aseman ilmentämiselle. Ne ovat sekä konkreettisia että sosiaalisia tiloja, joissa eletään ja koetaan. Samalla lukujen aiheiksi valitut ympäristöt ovat aineistossani keskeisiä miljöitä, ja lopulta ne ovatkin valikoituneet tarkastelemieni novellien erityispiirteiden saattamana. Jokaisessa tutkielman alaluvussa rajaan aineistostani tarkasteltavaksi joukon novelleja, jotka liittyvät luvun aiheeseen ja joiden kuvauksiin perehdyn. Analyysini ei järjesty teosten ilmestymisjärjestyksen tai muun teosten sisäisen rakenteellisen logiikan perusteella, vaan hyödynnetty jaottelu on luonteeltaan temaattinen ja perustuu jokaisen alaluvun aiheelle erikseen.

¹⁵ Sosiaalinen liikkuvuus, erityisesti nousukkuus, on kuitenkin yleisesti ollut suomalaisessa kirjallisuudessa melko tärkeä aihe 1800-luvulta saakka (ks. esim. Rojola 2009).

2 Kotona

Yksilön vakituinen asuinpaikka, koti, on sekä ruumiillisesti että symbolisesti keskeinen sosiaalinen ja konkreettinen tila. Koti on lähtökohtaisesti yksityinen paikka, joka saatetaan jakaa perheen, läheisten tai muiden lähellä olevien ihmisten ja lemmikkieläinten kanssa. Sosiologisesti ja luokan näkökulmasta koti on merkittävä tila, joka itsessään on kulutusympäristö ja jonka sisällä kulutetaan ja ilmaistaan omaan sosiaaliseen asemaan kiinnittyvää toimintaa – se on ikkuna yksilön jokapäiväisen elämän ja kuluttamisen tapoihin. (Purhonen ym. 2014, 222–224.)¹⁶

Koti on ympäristö, jossa suoritetaan välttämättömiä ruumiillisia toimintoja. Kotona syödään, peseydytään ja levätään. Ympäristönä asuinpaikka viestii ihmisen sosiaalisesta asemasta monin merkityksellisin tavoin. Symbolisilta merkityksiltään kodin voi tulkita kiinnittyvän esimerkiksi tuttuun ja turvalliseen, arkeen ja yksityiseen elämään. Oikeus kotirauhaan onkin säädetty jo Suomen perustuslaissa (Finlex 10 §). Historiallisesti kodista muodostui uuden ajan Euroopassa syntyneelle porvariluokalle eräänlainen yksityisen kenttä, jolla minuutta ja identiteettiä saattoi ilmaista erityisen vahvasti. Tällä kentällä keskiluokka onkin jo historiallisesti pyrkinyt osoittamaan kunniallisuuttaan ja säädyllisyyttään suhteessa työväenluokkaan. (Skeggs 2014, 104–105.) Nyky-Suomessa kodin somistaminen ja ”omannäköiseksi” muokkaaminen ei kuitenkaan rajoitu vain keskiluokkaan, vaan sitä tehdään koulutustasoon tai tuloihin katsomatta (Purhonen ym. 2014, 224).

Tässä luvussa tarkastelen kotona ja kodinomaisissa ympäristöissä tapahtuvaa olemista, toimintaa ja kuluttamista aineistoni novelleissa¹⁷. Tutkin sitä, millä tavoin erilaiset lähtökohtaisesti yksityiset tai henkilökohtaiset ruumiillisen toiminnan muotojen kuvaukset kiinnittyvät luokkaan. Alaluvuissa tarkastelen ruokaa ja juomaa, seksiä, perhe-elämää sekä levon ja lepäämisen eri muotoja Salmenniemen novelleissa. Kaikki näistä ovat nyky-yhteiskunnassa sekä arkista toimintaa että kulutuksen kenttiä, joihin kiinnittymällä ilmennetään omaa luokkaa asemaa ja muodostetaan erontekoa muihin.

¹⁶ Rajaan tässä luvussa tarkasteluni siten keskiluokkaisen todellisuuden sisäpuolelle, etten käsittele kodittomuutta sen monissa muodoissa.

¹⁷ Kaikkien tässä luvussa analysoitujen novellien tapahtumat eivät sijoitu kotiin konkreettisena ympäristönä, vaan koti tai kodinomaisuus symboloi lähtökohtaisesti yksityisiä ruumiillisia toimintoja, jotka usein tai tavanomaisesti tapahtuvat kotona tai kodin kaltaisissa tiloissa.

2.1 Suurenmoinen salaatti ja kohtalokas croissant

Palvelija kulki rivakasti edestakaisin, kunnes pöytä oli täynnä ruokaa: yksinkertaista pastaa, jossa oli kuivattua tomaattia ja öljyä, leipää ja parmesaania ja yrttivoita, viinirypäleitä ja taateleita ja muutama päärynä. (Uh 22.)

Tämä aistikas ruokakuvaus on esimerkki aineistossani lukuisina esiintyvistä ruoan, juomisen ja syömisen kuvauksista. Salmenniemen novellikokoelmissa syötävällä ja juotavalla onkin merkittävä ja merkityksellinen asema. Tarkastelemissani teoksissa ruoka ja juoma ja niiden ympärille rakentuvat merkitykset ovat ruumiillisia ja monimuotoisia arkisista aamukahvinkuvauksista piemontelaisiin viininautintoihin. Analysoin seuraavaksi aineistoni keskeisimpiä ruoka- ja juomakuvauksia ja tarkastelen, millä tavoin suuhunpantavat kytkeytyvät keskiluokan elämäntyylisiin sekä luokkaan yleisemmin.

Syöminen ja juominen ovat ihmiselämälle ruumiillisia välttämättömyyksiä. Niitä toistetaan tavallisesti useita kertoja päivässä, jotta ihminen pysyy terveenä ja toimintakuntoisena. Kuten monia muitakin ruumiillisia tarpeita, myös appeen ja palanpainikkeiden kuluttamista värittää 1900-luvun mittaan kehittyneen tarjonnan runsauden ja markkinatalouden todellisuus. Suurella osalla suomalaisen yhteiskunnan asukkaista on ainakin hypoteettinen mahdollisuus valita appeensa liki loputtomasta hypermarkettien tarjontavalikoimasta, jossa kirkkaiden mainoskylttien alla levittäytyy kymmenien tuhansien tuotteiden ylenpalttisuus eksoottisista hedelmistä vegaanisiin lihankorvikkeisiin. Lisäksi ruoka ei suinkaan ole vain ruokaa, vaan kulinaariseen kulttuuriin limittyä lukemattomia sosiaalisia käytäntöjä, normeja, ryhmiä ja ilmiöitä kuten lautasmallit, erityisruokavaliot, viiniharrastajat ja ruokaviranomaiset. Näin ollen ruoka ei välttämättömyydestään huolimatta ole tasaisesti jaettua kulttuuria, vaan syöminen ja juominen toimivat muun kulutuksen tavoin sosiaalisen aseman ja eronteon välineinä (Bourdieu 1984, 177–180; Mäkelä 2006, 26–32; Purhonen ym. 2014, 181–183). Eri yhteiskuntaluokilla on erilaiset ruokailutottumuksen ja lempiruokat, joita nautitaan eri tavoin ja erilaisista syistä (Bourdieu 1984, 177–190).

Syömisellä ja juomisella ja niihin liittyvällä kulttuurilla siis ilmennetään omaa sosiaalista asemaa ja erottaudutaan muista. Suomalaisessa kirjallisuudessa ruokaa ja ruokakulttuuria on joissakin yhteyksissä luonnehdittu välttämättömyyksien ja niukkuuden sanelemaksi, nälkämaalaiseksikin. Aiempi tutkimus on kuitenkin osittanut, että myös suomalaisen kirjallisuuden historia sisältää mitä moninaisimpia rikkaana notkuvia tai noruvia ruoka- ja juomakuvauksia. (Kainulainen & Parente-Čapková 2006, 7–19.)

Epäilemättä kokonaisvaltaisoin ja ylenpalttisin aineistoni ruokakuvauksista on novelli ”Fantastinen salaatti” (*Uraanilamppu ja muita novelleja* = Ur). Kyseessä saattaa olla jopa yltäkylläisimpiä ruokakuvauksia koko suomalaisessa kirjallisuudessa, sillä kyseinen novelli koostuu lähes yksinomaan minäkertojan luetteloimista ainesosista, joita novellin vuoropuhelun kohteena oleva salaatti sisältää. Tekstin nimen mukaisesti kyse ei ole aivan tavallisesta lounas- tai lisukesalaatista, vaan fantastisen salaatin kuvataan sisältävän pitkiä listoja erilaisia ainesosia harvinaisista kaalilajikkeista riistaan:

– Valitsin joitakin lempihedelmiäni. - - Laitoin eniten ananasta, appelsiinia, aprikoosia, banaania ja keittobanaania, granaattiomenaa, kermaomenaa ja kiiviä. Mukana on myös ananaskirsikkaa, avokadoa, granadillaa, greippiä, guavaa, jakkihedelmää, kakkia eli persimonia, kaktusviikunaa, karambolaa, kastanjaa, keltapassiota, kiwaita ja kiwanoa. Niiden lisäksi reseptiini kuuluu kookospähkinää, kumkvattia, limeä, limkvattia, mangoa ja mangostaania, maracuyata, melonia, nashia, nektariinia, papaijaa, passionhedelmää, persikkaa ja pepinoa eli päärynämelonia, jota tosin lisäsin hieman säästellen. - -

Toivottavasti maut erottuvat selvästi toisistaan. (Ur 49–50.)

Kertoja listaa salaatin ainesosia, ja kuulijat, otaksuttavasti päähenkilön vieraat, hämmästelevät niitä sekä salaatin erinomaisuutta. Novelli koostuu pääasiassa listoista, joista osa on edellisen lainauksen tapaan osittaisessa aakkosjärjestyksessä. Juri Joensuu on tutkinut ”Fantastinen salaatti” -novellia artikkelissaan ”Fiktiiviset reseptit ja mahdottomat ateriat kirjallisen komiikan lajina: matoherkkua, muovikeittoa, potentiaalista salaattia” (2017a). Joensuu (mt.) asemoikin tekstin humoristiseksi ja ensyklopediseksi listaukseksi, joka on oletettavasti koottu jotain tietokantaa hyödyntäen. Hän korostaa myös tekstin maksimalistista luettelomuotoa, joka imitoi nykyluokkain (keskiluokkaisten) ruokaharrastajien kliseistä ruokapuhetta.

”Fantastisen salaatin” kokeellinen luettelomuoto ja tekstin oletettu menetelmällinen rakentuminen ohjaavatkin sen tulkintaa myös luokan näkökulmasta. Tekstin ihmeellinen salaatti on maksimalismissaan selvän parodinen, ja tulkitseen parodian kohteeksi yllä mainitun keskiluokkaisen ruokaharrastamisen. Globaali, raaka-aineita eri ruokakulttuureista haaliva keskiluokkainen ruokaintoilija sopii myös keskiluokkaa luonnehtivaan kulttuurisen kaikkiruokaisuuden teoriaan (ks. alaluku 1.3). ”Fantastisessa salaatissa” kaikkiruokaisuus esiintyykin käsitteenä hyvin kirjaimellisena – salaatissa on tosiaan lähes kaikkea.

Novellin kuvauksessa korostuu keskiluokalle tyypilliseksi esitetty laskelmoiva hedonismi, tietyissä yhteyksissä kumpuava ruumiillinen ylenpalttinen nautiskelu. Tämä hedonismi sitoutuu kuitenkin keskiluokan hyvän maun rajoihin, ja sitä säätelee nimenomaan kohtuus

(esim. Skeggs 2014, 199). Lisäksi novellin ruokalaji on salaatti, joka runsaudesta huolimatta istuu ylä- ja keskiluokkaiseen kevyttä, raikasta sekä terveellistä ja kasvispainotteista ruokaa ihannoivaan kulttuuriin (Bourdieu 1984, 185–186; Purhonen ym. 2014, 204–206). Kyseessä on myös varsin monikulttuurinen salaatti, sillä oletettavasti ympäri maailmaa kuljetettujen kasvien ja hedelmien lisäksi siinä on muun muassa juustoja lukuisista eri maista, kuten Italiasta, Ranskasta, Englannista, Hollannista, Puolasta ja Sveitsistä. Monikulttuurisuus onkin olennainen korkeaan sosiaaliseen asemaan liittyvän ruokakulttuurin piirre.

Myös kulutuksen näkökulmasta ylenpalttinen salaatti näyttäyty melkein liian runsaana ollakseen mahdollinen todellisessa maailmassa. Ainakin novellissa kuvattu salaatti olisi huomattavan kallis. Suuri osa sen huolellisesti listatuista ainesosista on jonkinlaisia luksustuotteita. Kertoja myös viittaa aineisosien kustannuksiin mainitessaan, että salaatti ei ole tullut niin kalliiksi kuin ihmettelijät ehkä luulevat, sillä hän on poiminut salaattiin runsaasti villiyrtejä. Näin ollen novelli kytkeytyykin olennaisesti siihen, kuinka keskiluokka ilmaisee asemaansa ostamalla kalliita luksus- ja artesaanituotteita. Esimerkiksi laadukkaat juustot ja viinit sekä niihin liittyvät harrastuskulttuurit ovat nähdäkseni olennaisia distinktion keinoja, joilla ilmaistaan omaa tiettyyn alakulttuuriin vihkiytymistä ja sosiaalista viiteryhmiä.

Tämänkaltaiset harrastuskulttuurit voi luokitella merkittävän keskiluokkaiseksi kulttuuriksi, sillä ne vaativat harrastuksessa tarvittavan taloudellisen pääoman lisäksi runsaasti kulttuurista ja sosiaalista pääomaa, esimerkiksi tietotaitoa ja kielellisiä kykyjä osallistua kyseisen viiteryhmän keskusteluun. Toisaalta jokapäiväiseen elämään kiinnittyvän ruokaharrastamisen voi liittää myös keskiluokan arjen estetisointiin. Käsitteen mukaan yhä kiihtyvässä kulutusyhteiskunnassa pelkät hyödykkeet eivät enää riitä osoittamaan keskiluokan sosiaalista asemaa, vaan niiden kuluttamisen lisäksi hyödykkeiden ympärille on alettava tuottamaan erityistä symbolista arvoa esimerkiksi juuri arkipäiväisen estetisoinnin ja somistamisen avulla. (Skeggs 2014, 252–253.) Keskiluokkaisen kulutushyödykkeiden ilmapiirin kiteyttää osuvasti Skeggsin (mt.) havainto: ”Objektin arvo ei määräydy ainoastaan sen itsensä mukaan, vaan siihen vaikuttavat lisäksi objektin käyttötavat”. Arjen jokapäiväisten kulutustarpeiden estetisoiminen korostuukin olennaisena havaintona aineistoni keskiluokkaisista todellisuuksista. Herkullisinkaan ranskalainen juusto ei saa kulutustuotteena täyttä arvoaan, jos ei tunne sen valmistustapaa perinteineen ja osaa analysoida sen makua sekä keskustella siitä.

Sosiaalisen aseman ja yhteiskuntaluokan näkökulmasta ruoka korostuu erityisen inhon ja eronteon kohteena novellissa ”Elämän ja kuoleman pidot” (Uh). Novelli alkaa viittauksella sellaiseen keskiluokkaiseen ruoanlaittokulttuuriin, jonka tulkitsen ”Fantastisen salaatin” parodian kohteeksi: ”Minä en rentoudu ruokaa laittamalla eikä minusta ole mitenkään hauskaa heittäytyä vapaalle ystävien seurassa.” (Uh 27) Sen sijaan ”Elämän ja kuoleman pitojen” päähenkilö vaikuttaa kaikissa näkemyksissään edustavan radikaalia, liki 1800-lukulaista kulttuurikonservatismia rotuoppeineen. Novellin alussa hän saapuu juhliin, joissa tanssitaan ja nauretaan, mutta hän näkee ympärillään vain viljalti mitättömyyttä ja perikadollista rappiota. Juhlien ruoka ja ruokaan liittyvät keskustelut vaikuttavat edustavan päähenkilölle kaikkea sitä, mitä hän halveksuu:

Monilla on salaatti kesken, he puhuvat niin paljon, etteivät saa kananviipaleitaan syötyä. Pitkä mies katsoo minua, hänellä on kastiketta suupielellään. Minun on käännättävä pois ennen kuin hän nuolaisee huuliaan. - -

Ruokasalissa yllätän katseellani naisen, jolla on suussaan fetaa. Näen, että hän häpeää syömistään. Nainen on lihava, kuten kaikki nelikymppiset naiset korkean elintason maissa. Katson häntä silmiin samaan aikaan kun hän pureksii juustoaan. Tahtoisin oksentaa, ja hän näkee sen, peittää nopeasti suunsa kädellään.

Maassa on rucolaa ja kikhernetahnaa. Tallottu kirsikkatomaatti on levinnyt kynnykselle.

Sitä ei voi enää syödä, se on lopullisesti mennyttä. (Uh 30; 36.)

Novellin päähenkilö havainnoi juhlaruokaa jonkinlaisena tavattoman vulgaarina nykykulttuurin tyhjänä kumisevan kalmon symbolina. Lainauksessa kuvattu tavallinen syöminen näyttäytyy hänelle rappiollisena samalla, kun hän itse toistelee vitsejä, joita muut eivät ymmärrä, ahdistelee seksuaalisesti ja haaveilee rotuopin mukaan järjestyneestä maailmasta. Luokkainho onkin novellin päähenkilön toistuva kokemus (vrt. Skeggs 2014, 310–311). Nähdäkseni ruoka(kulttuuri) edustaa päähenkilölle metonyymisesti tavallista keskiluokkaa, jonka edustajat ”eivät koskaan murehdi muusta kuin omaisuudestaan ja työstään. He eivät todella usko, että on olemassa jotakin sellaista kuin kuolema, jotakin sellaista kuin täydellinen ja yksiselitteinen tuhoutuminen.” (Uh 30.)

Päähenkilö näyttäytyykin taloudellisesti varakkaana ja kulttuurisen pääoman näkökulmasta yliopistoeliitin edustajana:

Monet ajattelevat, ettei varakkuuden näyttämisessä ole mitään vikaa, vaikka tosiasia on liikaista ja alhaista olla rikas. Jos ihmiset ymmärtäisivät edes hieman nollasummapelin luonnetta, he tietäisivät, että yhden rikkaus on muilta pois. - -

Minä olen latinisti ja osaan myös muinaiskreikkaa, sumeria ja palia yhdeksän elävän kielen lisäksi. (Uh 27; 42.)

Päähenkilö kokee voimakkaan erillisyyden lisäksi sijaitsevansa sosiaalisesti muiden yläpuolella, ja syömiseen liittyvän inhon voi tulkita hänen keskiluokkaiseen elämäntyyliin kohdistuvan erontekonsa välineeksi. Hän vaikuttaakin käsittävänsä itsensä jonkinlaisen *ancien régime*n jumalallisen järjestyksen saneleman luokkarakenteen huipulle, ja tämän aseman säilyttäminen tiivistyy verenhimoiseksi nollasummapeliksi. Samanaikaisesti päähenkilö kokee olevansa monin tavoin uhattuna nyky maailman sosiaalisessa hierarkiassa, joten hän takertuu kaikin tavoin, esimerkiksi juuri ruokaan liittyvän halveksunnan avulla, sosiaaliseen distinktion, oman ylemmyytensä osoittamiseen. Tämä uhkan tuntu korostuu siitä, että kaikessa traagisuudessaan päähenkilö esiintyy novellissa lopulta varsin huvittavana, jopa naurunalaisena menneen maailman arkaaisuudessaan ja eriskummallisessa puhetavassaan.

Päinvastaisesti nimenomaan keskiluokan sisältä käsin orientoitunut ruokakuvaus korostuu novellissa ”Vaikeus kieltäytyä croissantista” (*Delfinimeditaatio ja muita novelleja* = D), jonka mukaan käsillä oleva tutkielma on nimetty. Yksikön toisessa persoonassa kirjoitettu novelli on kuvaus päähenkilöstä, joka on työmatkalla Singaporesta kotiin Suomeen. Väsymystä päähenkilöä lohduttaa ajatus rauhallisesta ja turvallisen tavanomaisesta kotimatkasta, keskiluokkaisen globaalisti työkseen matkailevan työntekijän paluusta tuttuun ja turvalliseen (ks. Skeggs 2014, 102–107; 288–292). Päähenkilö sairastaa keliakiaa, joten hänen ruokamakuaan rajoittaa gluteiinin syömisen välttäminen. Lentokoneessa hänelle kuitenkin tarjoillaan pasta-annos, eikä päähenkilö viitsi valittaa asiasta vaan syö annoksen lopulta tyytyväisenä¹⁸. Tuloksena on loppumatkan kestävä häpeällinen kauhu. Vehnäinen ruoka aiheuttaa päähenkilölle kiusalliset ilmavaivat ja saa hänet ulostamaan alushousuihinsa. Novellin yksityiskohtainen – jopa naturalistinen tai groteski – ruumiillisten toimintojen kuvaus ulottuukin syömisestä ja ilmavaivoista ulosteeseen ja ulostamiseen:

Suolesi on muuttunut raskaaksi.

¹⁸ Vehnää, muita viljoja tai ylipäätään hiilihydraatteja sisältävän ruoan välttely tarjoaisi myös herkullisen tulkinnallisen ulottuvuuden keskiluokkaisen elämäntyylin ruokavalioshoppailusta. Novellin ruokakuvauksen voisikin lukea myös sarkastisena viittauksena tällaiseen keskiluokkaisen minuuden symbolista arvoa ympäröivistä kulttuureista kiihkeästi kerryttävään taipumukseen, jossa noudatetaan milloin ketoruokavaliota, milloin karppausta. ”Vaikeus kieltäytyä croissantista” -novellissa kuitenkin suoraan mainitaan päähenkilön keliakia, joten tässä yhteydessä ei ainakaan suoranaisesti ole kyse tämänkaltaisesta ruokavalioshoppailusta vaan sairauden sanelemasta tarpeesta.

Pieraiset.

Et voi sille mitään.

Maailmaan syntyy vaimea tuhnu. - -

Tuhnu leviää lempeänä kuin yöllinen kuiskaus. Ei ääntä, ei hajua. - -

Lämmin, irtonainen kakka tulee saman tien. Toinenkin pökäle ehtii pudota ennen kuin kirkuva äitisi ehtii lähellesi. (D 69; 71.)

Kuten lainauksesta käy ilmi, novellia ei kaikessa ruoansulatuksellisessa yksityiskohtaisuudessaan voi myöskään lähestyä ilman huumorin mahdollisuutta, minkä voi lukea esiin vaikkapa juuri ulosteen itsensä käytöstä keskeisenä kaunokirjallisenä motiivina.

Keskiluokkaisen kokemuksen näkökulmasta ”Vaikeus kieltäytyä croissantista” -novellin ruokakuvaus on varsin kiinnostava. Päähenkilön väsyneen mutta muuten auvoisen keskiluokkaisen idyllin särkee näennäisesti pieni paheellinen poikkeama ruokavaliossa. Hän ei viitsi purnata lentokoneen henkilökunnalle saamastaan väärästä annoksesta, vaan tyytyy osaansa, mikä kostautuu myöhemmin. Ennen sitä hän kuitenkin kokee olonsa varsin hyväksi: ”Seisot hyväntuulisena ja pirteänä inforuudun edessä. Lentosi tietoja ei näy vielä. Vatsasi voi niin hyvin, että uskallat juoda espresson. Tuntuu vaikealta pidättäytyä croissantista. Joudut muistuttamaan itseäsi, ettet ole yhtäkkiä parantunut keliakiasta.” (D 75.)

Päähenkilön sosiaalinen asema vaikuttaa sellaiselta, että mannertenvälinen työmatkustaminen on hänelle arkinen ja lähinnä uuvuttava toimenpide. Tasaisen vaurauden kokemuksen rikkovat täydellisesti ruumiin tavanomaiset mutta sosiaalisesti inhottaviksi arvetetut toiminnot, jotka saavat alkunsa päähenkilön omasta valinnasta jättää vaivalloinen ruoasta valittaminen tekemättä. Valittamatta jättämisen voi sijoittaa myös keskiluokkaiseen sovinnaiseen käytökseen ja hillinnäisyyteen. Tästä näkökulmasta koko sattumusten ketju olisi lopulta seurausta luokkasidonnaisesta kulttuurisesta piirteestä.

Tapahtumien edetessä suurinta kauhua päähenkilölle tuottaa sosiaalisen paljastumisen, kasvojen menettämisen pelko. Se, että muut huomaisivat, mitä hänen ruumiissaan on tapahtunut ja miten se on reagoinut. Novellin tapahtumien kuvauksen sävy värittyikin päähenkilön kokemusmaailmassa jopa liioitellun hirvittävänä etenkin sen rinnalla, että kyseessä on yksilön näkökulmaa laajemmassa mittakaavassa varsin vähäpätöinen henkilökohtainen sattumus, joka ei oletettavasti tuota edes hänelle pysyvää haittaa. Oma ruumiillinen kokemus on kuitenkin niin kaikkivaltias päähenkilölle, ettei hän tapahtumien

keskellä kykene ylittämään sitä. Nähdäkseni tuo ylittämättömyys ja suhteellistamisen kyvyttömyys on ensisijaisesti sidoksissa keskiluokkaiseen elämäkokemukseen. Toisaalta hänen kammottavaksi maalautuva kokemuksensa asettuu myös kaikessa ulosteisuudessaan naurunalaiseksi, ja näen siinä myös tulkinnallisen mahdollisuuden keskiluokkaisen elämäntyylin ironiselle kommentoinnille. Menestyneen ja keskiluokkaisen työmatkailijan kotimatkasta sukeutuukin painajaismainen kakkaepisodiin sarja, jonka kuvauksen vavisuttavuuden mittasuhte voisi vertautua esimerkiksi jonkinasteiseen psykologiseen traumaan. Keskiluokkainen kokemus on novellissa yksinkertaisesti suhteeton.

Novellissa ”Mustan yön valo” (D) nautitaan sen sijaan viineistä:

Viini oli hyvää, se leveni suussa, ja jälkimaussa oli karpaloa ja kirsikkaa. Markkula joi nopeammin kuin olisi pitänyt. Hän ajatteli, että viinin kanssa pitäisi olla ruokaa, jotakin naposteltavaa ainakin, mutta hän ei jaksanut nousta laittamaan mitään. Jääkaapissa oli juustoja, jotka vaimo oli valinnut. (D 26.)

Lainauksessa huomion kiinnittävät Markkulan nopea juominen sekä vaimon valitsemat juustot, jotka istuvat osaksi keskiluokkaista elämäntyyliä. Se, että Markkula juo ”nopeammin kuin olisi pitänyt” iskostuu varsin esimerkilliseksi laskelmoidun hedonismin teoksi, jossa tiedostaen, kuitenkin hillityn rajoissa, rikotaan jonkinlaista etikettiä tai sosiaalista normia (esim. Skeggs 2014, 199). Nopea juominen vaikuttaa novellissa pieneltä, hyväksytyltä paheelta, johon ei liity esimerkiksi alkoholin liiallisen kuluttamisen uhkaa.

Heteronormatiivisen tavanomaiseen tapaan vaimon ostamat juustot odottaisivat Markkulaa jääkaapissa, mutta hän ei vaivaudu laittamaan niitä tarjolle.

Kenties tavallisimmin aineistoni ruoka- ja juomakuvausten tunnelma on kuitenkin henkilöhahmojen näkökulmasta arkinen ja melko neutraali. Kahvia ja viiniä nautitaan novelleissa runsaasti. Esimerkiksi novelleissa ”Ihminen on onnellinen eläin” (D) sekä ”Arki” (Uh), joissa korostuu ahdistunut tunnelma, suuhunpantavat erottuvat nimenomaan henkilöhahmojen arkea tasapainottavina rutiineina. Henkilöt nauttivat hyvästä kahvista, vaikka heidän elämäkokemuksensa huojuu muutoin. Usein ruoka ja juoma palvelevatkin aineistossani nähdäkseni myös niiden varsinaisessa olemassaolon tarkoituksessa. Ne ovat jokapäiväisiä mutta varsin hienostuneita nautintoja, joilla on vahva yhteys keskiluokkaiseen ruokakulttuuriin (esim. Purhonen ym. 2014, 204–206). Ruoka on hyvää ja samalla osa tavallista elämää. Jokapäiväisenä välttämättömyytenä se ei ole vain pakko, vaan usein nimenomaan nautinto, mikä korostaa sen sidonnaisuutta luokkaan.

Ruokaa ja juomaa kuvataan Salmenniemen novelleissa runsaasti, toisinaan hyvin ylenpalttisesti, kuten olen tässä alaluvussa tuonut esiin. Toisaalta ruoka aiheuttaa myös kiusallisia tilanteita ja kauhua. Aineistoni novellien henkilöhahmot syövät ja juovat kuten ihmisille on välttämätöntä, mutta tällaisten välttämättömien toimintojen runsas kuvaaminen ei nähdäkseni ole näin laajassa mittakaavassa kovin yleistä suomalaisessa nykykirjallisuudessa. Joka tapauksessa ruoka ja juoma osallistuvat ruumiillisina kulutuksenkohteita olennaisesti rakentamaan aineistoni tekstien luokkatodellisuutta. Merkittävimpänä piirteenä tarkastelemisiani novelleissa toistuu keskiluokkainen elämäntyyli, joka käy ilmi siitä, miten novelleissa ruoasta puhutaan, millaista ruokaa syödään ja mitä sen syömisestä seuraa.

2.2 Rakkauden oppitunti

Seuraavaksi tarkastelen seksin ja seksuaalisen himon, halun ja hellyyden kuvauksia aineistossani. Salmenniemen novelleissa seksin kuvauksia on melko runsaasti, ja ne vaihtelevat sävyiltään arkipäiväisen epätodellisista hurmokselliseen vuodatukseen. Seksuaalisuuteen liittyen ruumiillisuus ja luokka havainnollistuvat tulkintani mukaan myös novellien poeettisissa piirteissä, joita tarkastelen erityisesti huumorin muotojen ja absurdin käsitteen avulla.

Seksi ja seksuaalisuus ovat perin juurin ruumiillisia toimia ja tarpeita. Ne nivoutuvat ruoan ja syömisen kanssa kiinteästi osaksi yksilön yksityiselämää, mutta henkilökohtaisuudessaan ulottuvat silti sosiaaliseen todellisuuteen monin tavoin. Seksuaalisuus on kenttä, jolla tuotetaan ja ilmaistaan voimakasta erontekoa erityisesti työväenluokan ja keskiluokan välillä (Skeggs 2014, 85–86). Seksuaalisia ihanteita ohjailevat voimakkaat sosiaaliset normit, jotka kietoutuvat esimerkiksi yksilön ulkonäköön, puhetapoihin ja sosiaaliseen sopivuuteen.

Historiallisesti seksuaalisuus ja sen ilmaiseminen muodostuivat keskeiseksi luokan merkitsijäksi, kun hillitsemistä ja kohtuullisuutta moraalisaarnaava keskiluokka alkoi halveksua sopimattomana, hillittömänä ja seksuaalisesti halukkaana näyttäytyvää työväenluokkaa (Foucault 2010, 93–98; Skeggs 2014, 62–63). Erityisesti brittikontekstissa on sekä historiallisesti että 2000-luvulla tarkasteltu sitä, kuinka sukupuolittuneita seksuaalisuuteen ulottuvat luokan merkitykset ovat. Voimakkaimmat normit ja stereotypiat kohdistuvat naisiin. Niihin kuuluvat muun muassa käsitykset riettaasta ja likaisesta työväenluokkaisesta naisesta, jota vasten puhtoinen ja pidättäytynyt keskiluokkainen nainen

erottautuu siveellisyyden arkkityyppinä. (Esim. Walkerdine, Lucey & Melody 1999; Aaltonen 2008, 40–41; Skeggs 2014, 212–214.)

Seksuaalisuus kietoutuu kiinteästi myös kulttuuriseen makuun ja kulttuurisiin mieltymyksiin. Kulttuurin alueella maskuliinisuus arvotetaan lähtökohtaisesti korkeammalle kuin feminiinisyys (Skeggs 2014; Tolonen 2008, 12). Seksuaalisuuden ja luokan kietoumissa paljastuu erityisen konkreettisella tavalla se, kuinka esteettiset dispositiot – kuten ihmisen ulkonäköön liittyvät makuarvostelmat – liukuvat hyvin usein myös eettisiksi (ja samalla sukupuolittuneiksi) dispositioiksi (Purhonen ym. 2014, 346–347; Skeggs 1997). Maku liittyikin läheisesti seksuaalisuuteen, kunniallisuuteen ja näkemyksiin siitä, mikä on kenellekin sopivaa ja mikä ei.

Luokka-aseman yhteyttä seksuaalisuuteen ja sukupuoleen on tutkittu erityisesti feministisessä perinteessä runsaasti (ks. esim. Tolonen 2008, 11–12). Sen sijaan luokan yhteydestä seksiin ja seksikäytäntöihin on tehty vain hajanaista tutkimusta, eikä kentältä ole kehitetty sellaista sosiaalisen järjestäytymisen teoriaa kuin monista muista kulttuurisen maun ja käyttäytymisen alueista on (Zhang, Wang & Suiming 2022, 366). Yksittäisissä tutkimuksissa luokan on kuitenkin osoitettu vaikuttavan seksuaaliseen aktiivisuuteen ja seksikäytäntöihin (avioliitossa). Keskiluokka on osoittautunut seksuaalisesti aktiivisimmaksi ja yläluokan seksi taas on monipuolisinta ja kattaa eniten erilaisia seksiasentoja. Kyseiset tulokset ovat peräisin kiinalaisten avioparien elämää käsittelevästä tutkimuksesta, jossa yhtäältä kuitenkin korostetaan, että seksi ja seksuaalisuus ovat kenttä, joka saattaa vaihdella voimakkaasti eri yhteiskuntien välillä. (mt. 369–370.) Seuraavaksi tarkastelemieni seksin ja seksuaalisen himon, halun tai hellyyden kuvauksia ei siis luokittele suoraviivainen teoria niiden sosiaalisesta järjestäytymisestä luokka-aseman perusteella. Näin ollen analyysin luokkaan sitoutuvat havainnot perustuvat laajempiin teoreettisiin esityksiin erityisesti keskiluokan ruumiillisuuteen perustuvasta muodostumisesta.

Lyhyet novellit ”Miksi koskit penikseeni?” (Ur), ”Crème fraîche” (D) ja ”De l’amour” (Uh) muistuttavat toisiaan sekä muodon että sisällön perusteella. Kaikki novellit ovat seksiin ja seksuaalisuuteen liittyviä vuoropuheluita tai vuodatuksia, joissa korostuu parodinen näkökulma johonkin seksuaalisuuden ilmiöön. Näin ollen ne muistuttavat muodoltaan alaluvussa 2.1 tarkasteltua ”Fantastinen salaatti” -novellia. ”Miksi koskit penikseeni?” on yhdestä monologimuotoisesta puheenvuorosta koostuva novelli, jonka minäkertoja vyöryttää pöyristyneen kysymystulvan äskettäin tapahtuneesta sattumuksesta:

Miksi koskit penikseeni? Miksi sinä yhtäkkiä kesken yhdyntään, lainkaan varoittamatta, koskit penikseeni? Miksi sinä taakse nojaten, henkeäsi haukkoen, toisella kädelläsi hiuksiani hyväillen, aloit tavoitella penikseni vartta ja hipaisit sitä? Vierastitko ehkä erektiota, pelkäsitkö jäykkää elintäni, järkyttikö se sinua? Yrititkö totutella ajatukseen sukupuolielimestä koskettamalla sitä arasti? Vai pelkäsitkö ehkä erektion laskevan? (Ur 93.)

Novelli jatkuu samankaltaisena loppuun saakka. Kertojan kysymyksiä toistelevassa puheessa penikseen koskeminen kesken yhdyntään saa merkityksen äärimmäisen kohtuuttomana tekona. ”Crème fraîche” ja ”De l’amour” ovat puolestaan rakastuneiden toisilleen latelemia leperryksiä ja rakkaudenkuvauksia. Ensin mainittu novelli koostuu minäkertojan kielikuvia tihkuvasta epäsuorasta kerronnasta, jossa kuvaillaan rakastavaisten välistä hurmaa:

- - [j]a minä kerroin hänelle, miten olin ensitapaamisellamme huomannut hänen ihastuttavat korvansa, jotka olivat sammalta rantalaiturin vierellä tai krookuksia ikkunalla, kutsuvampia kuin laktoositon crème brûlée, ja päällemme satoi puuterilumen ensisuudelmia, ja samassa rakastettuni tunnusti, miten hänen oli vaikeata nukkua kun hän ajattelee vahvoja käsivarsiani (D 81)

Novelli ”De l’amour” puolestaan rakentuu miehen ja naisen välisestä dialogista, jossa rakkauspuhe värityy ylenpalttisenä humoristisuuteen saakka:

– Sinisilmäinen mies...

– Pikkusyntinen...

– Siunattu mies, pyhä mies, väkivallaton mies, marmorinen mies. Mies kuin kreikkalainen veistos, vahva mutta hauras mies, järkevä mutta syvästi tunteva mies, rikas mutta antelias mies, kaukaa tuleva mies, yhtenäistä soturikansaa johtava mies.

– Pieni pusuhuuli.

– Rakkauden oppilas.

– Opettaja.

– Kohtalokas nainen, oppiva mies. (Uh 102.)

Kaikissa edellä lainatuissa kolmessa novellissa korostuu nähdäkseni parodian vahvistama huumori, jonka voi tulkita kohdistuvan nyky-yhteiskunnan seksuaalisuuden diskursseihin (ks. Salminen 2024, 14–27). Novellit ovat eräänlaisia moneen suuntaan avautuvia tekstilajijäljitelmiä. ”Miksi koskit penikseeni?” -tekstistä tunnistaa yhtäältä seksuaalipuheen yhteydessä voimistuneen keskustelun suostumuksesta ja kieltäytymisestä, toisaalta nimenomaan miessukupuoleen liittyvän uhriutumisen sen rinnalla, kun feministinen

keskustelu vaatii yhä äänekkäämmin yhtäläisiä oikeuksia muillekin sukupuolille. ”Crème fraîche” ja ”De l’amour” muistuttavat taas tyyliään söpöstelevää ja (vain) lausujilleen suurenmoisen herttaista rakkauspuhetta, jota saattaa kohdata esimerkiksi romanttisessa kirjallisuudessa. Kaikkia novelleja yhdistää liioittelu ja eksessiivisyyteen saakka viety puhetapa, mistä niiden parodialuonteen voi tulkita (ks. myös Salminen 2024, 19–22). Lisäksi huumorin tunnistaa erityisesti ”Crème fraîche” ja ”De l’amour” -novelleissa esiintyvistä varsin epätavallisista rakkauskielikuvista, kuten vaikkapa siitä, kun rakastetun korvia luonnehditaan kutsuvammiksi kuin ”laktoositon crème brûlée” (D 81).

Kolmen tekstilajiparodiaa hyödyntävän novellin taustalle voi sijoittaa samankaltaisen keskiluokkaisten valtavirtadiskurssien kritiikin kuin ”Fantastisen salaatin” tapauksessa. Tekstit asettavat huumorin kohteeksi keskiluokkaisen elämäntyylin tavan puhua omista ongelmista tai toisaalta rakkaudesta melodramaattisesti kuten ne koskettaisivat kaikkea maailmassa. Tämänkaltaiset puhetavat ovat tulkintani mukaan yhdistettävissä laajaan keskiluokkaiseen maailmankuvaan, jonka voi muodostaa siinä yhteiskuntaluokassa, joka on yhteiskunnassa laajasti eniten edustettuna ja jonka elämäntavat, -tyylit ja kulttuurinen maku määrittelevät myös paljolti esimerkiksi mediaa ja viihdettä (ks. Skeggs 2014, 184–190). Toisaalta kolme samankaltaista novellia ovat puheenvuorojensa esitystavoissa monella tapaa vilpittömän vuolaita, erityisesti ”Miksi koskit penikseeni?” -novellissa jopa hillittömiä, mikä taas liittyy erityisesti työväenluokkaan negatiivisessa mielessä rinnastetuksi ominaisuudeksi (Skeggs 2014, 62–63).

Samanaikaisesti edellä tarkasteltuja kolmea novellia voi lähestyä myös absurdin käsitteen valossa. Käsitteen nykymerkitys kehittyi 1950-luvun puolivälissä eksistentiaalisen filosofian rinnalla. Absurdin käsitettä on käytetty ja määritelty sen jälkeen lukuisin eri tavoin, minkä vuoksi sen merkityksen on esitetty olevan vaarassa haalistua. (Cornwell 2006, 1–5; Gavins 2012.) Näen absurdin kuitenkin hyödylliseksi sen perustavanlaatuisesti jaetussa alkuperäisessä merkityksessä: kuvaamassa yksilön kokemaa olemassaolon merkityksettömyyttä, joka eksistentiaalistien mukaan kumpuaa olemassaoloon tuomittuna olemisesta (Gavins 2012). Nähdäkseni 2020-luvun myöhäiskapitalistinen yhteiskunta ja aineistoni novellien keskiluokkavoittoinen todellisuus ovat varsin otollisella tavalla hedelmällisiä ympäristöjä merkityksettömyyden ja mielettömyyden kokemukselle. Näin ollen esimerkiksi ”Miksi koskit penikseeni?” -novellin mekaanisen sinnikkäänä kaikuvan tivaamisen voi kytkeä absurdiin edellä esittämäni parodisen tulkinnan kautta. Keskiluokkainen sosiaalinen todellisuus normeineen ja vaatimuksineen synnyttää absurdina

kaikuvan kysymystulvan, jonka volyymin paineessa hämärtyy tyystin vastausten etsimisen ja silkan kysymisen aktin välinen raja.

Sen sijaan novellissa ”Avokadoseksi” (*Asiakaskoralli ja muita novelleja* = A) seksin harrastamisen kuvaaminen ja seksiaktit itsessään ovat keskeisessä roolissa:

Seksi oli tympeää. En jotenkin päässyt käsiksi siihen, en päässyt sen sisään, vaikka olin siinä mukana.

Seksi oli liian abstraktia, se oli ohutta, se oli nahkeaa, se oli olematonta, se oli ikään kuin vasta alkamassa minussa, kun se oli jo täydessä käynnissä ja minun olisi pitänyt olla mukana *täysin rinnoin*. Olin koko ajan myöhässä. Se oli kuin mikä hyvänsä palaveripäivä: tuntui, että olin koko ajan hieman väärässä paikassa. Kaikkiällä oli käsiä ja jalkoja – mikä määrä käsiä ja jalkoja lopultakin, kahdeksalla ihmisellä –, niin paljon eri ruumiinosia, etten tiennyt missä olisin seissyt, missä maannut, ketä vasten nylkyttänyt, ketä vasten hangannut itseäni. (A 27.)

Novelli kuvaa tilitoimistossa tapahtuvia orgioita. Kuvauksen tyyli on lähes vastakohtainen edellä tarkastelluille kolmelle novellille. Hekuma ja intohimo (kaikessa naiiviudessaan) ovat poissa. Jäljellä on loputon (yli)analyysi ja itsereflektio tilanteesta, jossa jatkuva reflektiivisyys ei ainakaan seksin itsensä kannalta oletettavasti palvele sen sujumista. Eri henkilöahmojen, tilitoimiston työntekijöiden, näkökulmasta tapahtuva kerronta piirtää yksityiskohtaisen kuvan käynnissä olevista tapahtumista. Kukaan henkilöistä ei vaikuta intohimoiselta, ja tyytyväisimmätkin osallistujat hämmästelevät sitä, miten tilanteeseen on päädytty. Seksin kuvauksena novelli on varsin absurdi. Se esittää seksiä hyvin epäseksikkäässä mielettömyyden valossa. Tapahtumien tunnelma muistuttaa ennemminkin hieman väsynyttä ja turhautunutta maanantaipalaveria, jossa ollaan sovitusti paikalla, vaikka ketään ei erityisesti huvittaisi.

Novellin sosiaalinen ympäristö on hyvin keskiluokkaisen arkinen työpäivä työpaikalla. Kerronnan fokalisaatiopisteissä vuorottelevat henkilöahmot havainnoivat toistensa ruumiita estoitta ja toisinaan hyvin kriittisesti. Novellissa kuvaillaan monenkirjavia aistihavaintoja esimerkiksi ihmiskehojen hajusta ja ulkonäöstä. Seksikumppanit vaikuttavat melko tavanomaisilta eri-ikäisiltä näyttöpäätetyöläisiltä, jotka ovat päätyneet hämmentävään tilanteeseen. He ovat toiminnan tasolla ylittäneet keskiluokkaisen häveliään ja sovinnaisen työpaikka- ja valtavirtakulttuurin ryhtymällä seksiin toistensa kanssa, mutta ajatusten ja tunteiden tasolla tunnelma on yhä vaivaantunut ja epäuskoinen. Novellin hämmentävä seksiakti onkin epätavallisuudessaan jo aiheena varsin humoristinen. Huumorin voi tulkita

tutkivan keskiluokkaisen elämäntyylin sovinnaisuuden ja hillitsemisen kulttuurisia rajoja luomalla näiden näkökulmasta nurinkurisen – absurdiksi venyneen – tilanteen. Tästä näkökulmasta ”Avokadoseksi” onkin itseisarvoisen seksikuvauksen sijaan merkitykseltään ennen kaikkea keskiluokkaisen työelämän metafora.

Lihallisemmasta näkökulmasta rutiininomaisessa ja arkisessa valossa näyttäytyvää huumorisista seksikuvausta voisi lähestyä myös keskiluokkaisen vakiintuneen parisuhdesekin ironisena tarkasteluna, jota toistetaan esimerkiksi kalenteriin merkittynä velvollisuutena suhteen ylläpitämiseksi. Tällainen seksielämän piirre rinnastuu vahvasti keskiluokkaiseen terveyden ylläpitämisen eetokseen, jossa seksi on yksi kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin osa-alueista (esim. Bourdieu 1984, 213; Purhonen ym. 2014, 178–179; Skeggs 2014, 190–191).

Sosiaaliseen asemaan perustuva distinktio korostuu erityisesti novellien ”Elämän ja kuoleman pidot” sekä ”Surumigreeni” (A) seksikuvauksissa. Alaluvussa 2.1 esittelin ensin mainitun novellin päähenkilömiehen nykymaailmasta eristäytynyttä mielenmaisemaa. Kun ”Elämän ja kuoleman pitojen” päähenkilö erinäisten sattumien seurauksena päätyy harrastamaan seksiä vessakopissa novellin lopussa, hän ja seksikumppani irtautuvat juhlien vulgaarista todellisuudesta sekä fyysisesti että henkisesti:

– Me olemme liian kauniita tähän maailmaan, liian kauniita tällaisiin juhliin. Kenelläkään ei ole enää sellaisia ihanteita kuin meillä. Kaikki paitsi me ovat väsyneitä, ja meidän taakkamme on mieletön. On raskasta kantaa valoa tuleville sukupolville, sivistää maailmaa ympärillämme. Se on tavattoman raskasta, mutta rakkaus antaa toivoa.

– Rakkaus antaa toivoa ja toivo synnyttää rakkautta, eikä kukaan lopulta jaksa yksin. Minun on ollut vaikeata kestää...

Hän nyhkyttää, mutta saan hänen sanoistaan selvää. (Uh 43.)

Ennen seksikumppanin löytämistä päähenkilö kuvailee tätä esineellistävään puhetapaansa kauniiksi mutta työväenluokkaiseksi. Päähenkilö kuitenkin yllättyy, kun hänen näkemyksensä kohtaavat sairaanhoitajan ajatusten kanssa: ”Vaikka hän on matalasti koulutettu ja yksinkertainen ihminen, hän ymmärtää huumoriani. Se tuntuu hyvältä. Katson hänen rintojaan. Uskomatonta, että ne käyvät hänen mukanaan kolmivuorotyössä.” (Uh 40.) Päähenkilö on koko illan pitänyt tavanomaista keskiluokkaista juhlakansaa sivistymättömänä ja erityisesti kulttuuriselta pääomaltaan rutiköyhältä ja rakentanut mielessään voimakasta eroa hänen ja muiden välille. Lopulta työväenluokkainen tai ainakin matalasti koulutettu alemman

sosiaalisen aseman edustaja paljastuu kuitenkin päähenkilölle kelvoksi kumppaniksi. Tätä ennen sairaanhoitaja puhdistaa ja sitoo päähenkilön käteensä saaman haavan ja siten tarjoaa hänelle hoivaa ja huolenpitoa.

Yhtäältä ”Elämän ja kuoleman pidot” -novellin seksikohtaus kulminoituu jonkinlaiseksi luokkarajojen hälventymiseksi. Osallistujat jakavat saman (rasistisen) arvomaailman ja tuntevat voimakasta fyysistä vetovoimaa toisiaan kohtaan. Toisaalta asetelma on kulttuurisesti ja valta-asetelmaltaan varsin tuttu, eikä lainkaan tasapainoinen, kun korkeasti koulutettu varakas mies ”tyytyy” harrastamaan seksiä työväenluokkaisen viehättävän naisen kanssa, joka hoivaa häntä. Kuitenkin nainen yhtä lailla vaikuttaa haluavan päähenkilöä ja löytävän hänestä lohtua eksistentiaaliseen suruunsa. Novellin seksikuvauksessa törmäävät nimenomaan kumppanin valintaan liittyvät vallan intersektiot, joista moni kietoutuu keskeisesti luokkaan. Seksiin osallistuvat omasta tahdostaan eri luokkien ja sukupuolten edustajat, joilla on näennäisesti ominaisuuksiltaan varsin vähän jaettavaa keskenään. Erilaiset taustat kuitenkin pikemminkin yhdistävät kuin erottavat novellin seksikumppaneita, mikä paljastaa jotain olennaista ruumiillisen halun luonteesta – vaikka etenkin parisuhteeseen kumppani valitaan useimmiten samasta luokka-asemasta (ks. alaluku 2.3), seksuaalinen halu kohdistuu lopulta aina joltakin osin selittämättömästi ainakin tavanomaisista sosiaalisista lähtökohdista käsin.

”Surumigreeni”-novellissa sukupuolten välinen asetelma on liki päinvastainen.

Päähenkilönäinen on maailmankuulu pianisti, joka tapaa sotaharjoituksen vuoksi hänen asuinpaikkoihinsa saapuneita eri maista kotoisin olevia sotilasmiehiä. Päähenkilöllä on ilmeisesti sekä kulttuurista että ulkonäöllistä pääomaa runsaasti, minkä hän tietää myös itse – oikeastaan hänetkin voi asemansa perustella luokitella kulttuurieliitin edustajaksi.

Päähenkilö kokee treffikumppaninsa toistuvasti aivan liian vaatimattomiksi kiinnostuakseen heistä. Hän havainnoi heitä samankaltaisella arvioivalla katseella, joka perinteisesti patriarkalisessa järjestelmässä on kuulunut miehelle. Tällainen katse arvioi jatkuvasti mahdollisen kumppanin henkisiä ja fyysisiä ominaisuuksia ja arvottaa tätä niiden mukaisesti. Tulkitsenkin ”Surumigreeni”-novellin seuranhakuasetelman kirjalliseksi peilikuvaversioksi todellisesta maailmasta, jossa nimenomaan seksikumppaneita etsivä esineellistävä mies on tuttu arkkityyppi. Tämänkaltainen nurinpäin kääntämisen poetiikka toistuu Salmenniemen novelleissa toisinaan, ja se toimii niissä usein keskeisenä, usein huumoriakin synnyttävänä kirjallisena tehokeinona.

Päähenkilö tapaa novellissa useita miehiä heistä kiinnostumatta. Osaa heistä hän kohtelee alun kiinnostuksen jälkeen välinpitämättömästi, osaa hän pyrkii satuttamaan henkisesti tai fyysisesti. Viimeinen hänen tapaamansa kumppani miellyttää häntä aluksi, ja hän päättää antaa tälle suuseksiä. Seksikohtauksen asetelma on kuitenkin samankaltainen kuin koko novellin tunnelma. Päähenkilö kokee jatkuvasti olevansa tapailemiensa sotilaiden yläpuolella ja hänellä on jatkuva ulkoinen hallinnantunne, vaikka sisäisesti hän voi huonosti. Päähenkilö asettuukin voimakkaaseen ristiriitaan keskiluokkaisen naisen hillityn stereotyypin kanssa. Hän on eri tavoin aktiivinen toimija, joka käyttää treffikumppaneitaan kuten tahtoo ja sellaisena rikkoo keskiluokkaista sukupuolinormia räikeästi.

Ennen kaikkea rinnastan päähenkilön kaikkiin kumppaneihin kohdistuvan arvottavan katseen luokkaan, sillä hän arvioi seuralaisiaan varsin kokonaisvaltaisesti. Moni katseen kohteena olevista ominaisuuksista, kuten kulttuurinen pääoma ja erityisesti ruumiilliset dispositiot, puhutavat ja käytös, ovat luokkaan liittyviä keskeisiä merkitsijöitä. Osin yksilölliset mutta myös luokan näkökulmasta olennaiset ruumiilliset ja henkiset ominaisuudet määrittävät paljolti sitä, miten päähenkilö heidät kokee. Toisaalta tämä ei suinkaan vähennä myöskään päähenkilön itsensä toimijuutta. Niin muodoin ”Surumigreeni”-novellissa liukuvat yhteen romanttisen tai seksuaalisen kumppanin valintaan liittyvät luokkakysymykset. Nähdäkseni novellin päähenkilön toiminta problematisoi oivallisesti kumppanin valitsemisessa vallitsevaa ikuista jännitettä siitä, millä tavoin ruumiilliset ulkoiset ja sisäistetyt dispositiot – yhteiskuntaluokka – ja toisaalta subjektin omat mieltymykset kietoutuvat siinä yhteen erottamattomasti.

Seksin kuvaukset juurtuvat osaksi luokka-asetelmia Salmenniemen novelleissa.

Ruumiillisuuden kuvausten joukossa on melko runsaasti seksiä, jonka luokan näkökulmasta keskeisimpiä kuvauksia olen tarkastellut tässä alaluvussa. Kuten edellä totesin, seksuaalisuus ja luokka kietoutuvat yhteen erityisesti feministisessä tutkimusperinteessä hyvin olennaisesti, mutta seksin yhteyttä luokkaan on tutkittu vähemmän. Seksi ja seksuaalisuus ovat muuhun ruumiilliseen elämään kiinteästi sidoksissa olevia kenttiä, joilla vaikuttavat laajasti tässä tutkielmassa korostamani luokan ruumiillisuuteen ulottuvat tekijät. Salmenniemen novelleissa seksiä ja seksuaalisuutta luokan taustalla tarkastellessa esiin ovat nousseet jälleen kerran keskiluokkaiseen elämäntyyliin nivoutuvien puhetapojen kritiikki sekä absurdin kokemukset. Lisäksi novellit tarkastelevat seksiin ja luokkaan liittyviä sosiaalisia valta-asetelmia monin tavoin asettaen muun muassa kyseenalaiseksi rajanvedon seksikumppanin valitsemisessa vaikuttavien psykologisten ja sosiologisten vaikuttimien välillä.

2.3 ”Me taistelemme lapsen vuoksi”

Koti jaetaan usein perheen kanssa. Myös aineistoni novelleissa toistuvat perhe-elämän ja lapsiperheiden kuvaukset eri näkökulmista. Novellien arkipäiväisyyden kokemuksissa kohoavat esiin lapsista huolehtiminen, lasten hankkimisen pohtiminen sekä toisinaan myös lasten omat näkökulmat. Toisaalta kaikki perheisiin liittyvät kuvaukset koskevat varsin tiivistä, useimmiten heteroparisuhteen ympärille rakentunutta ydinperhettä. Perherakenteen on osoitettu olevan vahvassa yhteydessä yhteiskuntaluokkaan, joten perhe-elämän kuvaukset asettuvat analyysissäni merkitykselliseen valoon. Yhteiskuntaluokka vaikuttaa perhe-elämään ja samanaikaisesti perheet muovaavat yhteiskuntaluokkia (Erola 2010, 89). Sosiologisesti perhe on keskeinen sosiaalinen ympäristö, jossa elämäntyylyjä ja -tietoja tuotetaan sekä siirretään uusille sukupolville. Samanaikaisesti luodaan sosiaalisia elämäntapaa kytkeytyviä rajanvetoja sen välillä, mikä on kulttuurisesti hyvää ja huonoa, toivottavaa tai ei-toivottavaa. (Huppatz 2015, 380–381.)

Perhe-elämän järjestäminen ja perheen muodostaminen ovat samanaikaisesti yksilön elämän merkittäviä sosiaalisia mullistuksia sekä arjessa toistuvia tekoja ja sosiaalisia käytäntöjä, jotka hioutuvat myös yhteiskuntaluokan vaikutuksesta. Luokat lävistävät arjen kokemuksen. Laaja suomalaisessa yhteiskunnassa havaittu perheen muodostamisen luokkasidonnaisuus on esimerkiksi se, että parisuhde solmitaan todennäköisimmin samassa luokka-asemassa olevan kumppanin kanssa (ks. myös Bourdieu 1984, 242–243). Lisäksi heikommassa sosioekonomisessa asemassa olevat pariskunnat eroavat todennäköisemmin, joten hyvä yhteiskunnallinen asema vaikuttaa tuovan tasaisuutta ja joustoa parisuhteisiin. (Erola 2010c, 98.)

Myös lasten määrä ja kasvatus ovat yhteydessä luokkaan. Vaikka perhekoot vaihtelevat yleisesti ottaen Suomessa varsin vähän ja lasten määrä on keskimääräisesti pysynyt perheissä varsin pienenä 1970-luvulta saakka, korkeasti koulutetuissa perheissä hankitaan todennäköisesti enemmän lapsia kuin työväenluokkaisissa. Näin ollen lastenhankintaan näyttää ainakin joltain osin vaikuttavan taloustieteellinen ajan hinta -teoria, jonka mukaan lapset nähdään kulutuksen näkökulmasta hyödykkeinä, joiden hankkiminen ja kasvattaminen vaatii taloudellista pääomaa. Toisaalta rahan ansaitseminen taas vie aikaa, joka on pois lasten vaatimista ajallisista resursseista. (Erola 2010c, 99–105.) Ylä- ja keskiluokkaisilla korkeasti koulutetuilla ja keskimääräisesti hyvätuloisilla perheillä onkin varaa ja vakautta hankkia

lapsia, kun pienituloisilla lasten hankkimista värittää sama taloudellinen epävarmuus, joka heijastuu myös kaikille muille elämänalueille.

Luokan näkökulmasta perhe on myös sosiaalisen aseman uusintaja. Lähtökohtaisesti erityisesti ylimmissä ja alimmissa yhteiskuntaluokissa uusi sukupolvi todennäköisesti perii vanhempiensa aseman, mutta keskiluokassa sosiaalinen liikkuvuus on suurinta. Kaiken kaikkiaan vanhempien aseman ja kodin materiaalsen sekä kulttuurisen ilmapiirin vaikutus lasten tulevaisuuden asemaan on äärimmäisen merkittävä ja se kietoutuu moniin epäsuoriin vaikuttimiin, kuten asuinalueen tulotasoon ja tulevaisuuden koulutukseen. (Cohen & MacCartney 2004, 184–185; Erola 2010c, 89–105.)

Tässä alaluvussa suuntaan katseeni perhe-elämän kuvauksiin novelleissa, joita hallitsee usein sama ruumiillisuuden kautta kokeminen, joka Salmenniemen novellien todellisuutta niin monin pako-in värittää. Ensimmäinen esimerkki perhe-elämän kuvauksista aineistossani on varsin perinpohjaisesti keskiluokkainen kaksi vanhempaa ja kaksi lasta omistusasunnossa - tyylinen perheidylli. Tämänkaltaisissa kuvauksissa perhe itsessään tai lasten kokemukset eivät saa suurta roolia, vaan perhemuoto, keskiluokkainen perheen hegemonia vallitsee kaiken taustalla, jonkinlaisena sosiaalisena ankkurina laajempaan elämään ja elämäntyyliä määrittävään kontekstiin. Novelli ”Yöllä taivas” (D) koostuu päähenkilön öisestä tajunnanvirrasta. Päähenkilö makaa valveilla, ja hänen mielessään vaeltavat arkipäiväisyydet ja puoliuniset havainnot jokapäiväisistä asioista kuten työstä, politiikasta ja perheestä. Ennen kaikkea päähenkilön ajatuksissa värityy vankasti keskiluokkainen perhe-elämä, johon kuuluvat muun muassa ulkomaanmatkat, kolmesta huoneesta ja keittiöstä koostuva avara omistusasunto, vaimo ja kaksi lasta.

”Yöllä taivas” -novellin päähenkilön tajunnanvirta soljuu aiheesta toiseen, mutta palaa lapsiin toistuvasti:

Vaimo tuhisi. Hän pujotti peiton sormiensa väliin. Se oli pelkkä lakana. Se oli viileä. Lasin pohjalla jotakin. Berocca, aamulla. Keltainen pulveri jäänyt lasin pintaan. Lapset päiväkotiin. Elämä, sen siirtäminen eteenpäin, toisaalle, toiselle. -

Mutta minä olen isä, minulla on lapset. Lapset eivät ole teoriaa. Aluksi ne ovat pelkkää käytäntöä, sekavaa, toisenlaista tiedottomuutta. - -

Vaimo ja lapset olivat aukko, josta hän pääsi sisälle johonkin, elämän valtavaan luolaan. Hän muisti ohjeen kurssilla, jota pidettiin väsyneille vanhemmille: saat ajatella vaikka mitä kauheata, kunhan et tee sitä. Mutta hän ei tahtonut ajatella

mitään, ei mitään kauheata, vain jotakin tavallista, aamulla, granolaa ja jogurttia.
(D 13–14.)

Lainauksesta käyvät ilmi päähenkilön vaeltavat ajatukset, jotka liikkuvat aistihavaintojen ja arkisten toistuvuuksien välillä: hengitys, työ, perhe. Häntä uuvuttavat jo etukäteen esimerkiksi tulevan työmatkan vaivat (ks. alaluku 2.4), mutta ajatukset lapsista ovat turvallisia.

Lainauksen loppupuolella hän viittaa perheeseensä aukkona ”elämän valtavaan luolaan”, pakopaikkana eksistentiaalisen ahdistuksen, absurdin kokemuksen abstraktista syöveristä. Vaimo ja lapset vaikuttavat muodostavan päähenkilön kanssa tiiviin ydinperheen, joka tulee hyvin toimeen ja jossa rakastetaan. Perhe on turvapaikka, keskiluokkaisen tasapainoisen kokemuksen poiju päähenkilön ajatuksissa, ja tuohon poijuun sidotut arkiset askareet, kuten esimerkiksi aamupala ja harrastukset, ovat lempeitä ja turvallisia. Sen sijaan kenties ruuhkavuosien kuormittamille vanhimmille suunnatulla kurssilla annettu ohje siitä, että ”saat ajatella vaikka mitä kauheata, kunhan et tee sitä”, tuntuu päähenkilöstä kaukaiselta ja tarpeettomalta. Perhe ei ole hänelle se mistä paetaan, vaan se minne paetaan.

Samankaltainen todellisuus toistuu novellissa ”Harhoja” (D), jossa perhe sijaitsee niin ikään vain taustalla, novellin varsinaisista tapahtumista ja aiheesta sivussa mutta samanaikaisesti vakaana välttämättömyytenä päähenkilön arjessa (novellista tarkemmin ks. alaluku 4.3).

”Harhoissa” päähenkilö on vierailut harhanäkyjä näkevän iäkkään tätinsä luona sairaalassa ja saapunut illaksi kotiin:

Alkuillasta, kun istuin keittiössä ja join kahvia, kaikki tuntui vielä normaalilta, mutta kun lapset palasivat koulusta ja vaimo töistä ja pimeä laskeutui, rintaani alkoi kouristaa. - -

Hetken päästä seisoi kadulla samanväriset takit päällä. Vaatteemme olivat kuin vihkisormukset, mutta erottuivat paremmin. Vaimon hengitys höyrysi. - -

Emme olleet käyneet kävelyllä pitkään aikaan, enkä ollut katsonut häntä tarkasti. Kaikki iän tuomat muutokset, huononeva ryhti ja kulunut iho, ja toisaalta iloisena loistavat silmät, ja miten hän käänteli päätään tarkkaillessaan ympäristöään. Kuljimme yläkoulun ohi. Tiesimme, että lapsemme pelasivat siellä sählyä. He hikoilivat, ja heidän kenkensä narisivat ja kirskuivat lattiaa vasten. (D 116–119.)

”Harhoja”-novellissa päähenkilöä huolestuttavat hänen tätinsä harhanäyt, mutta perheen tuoma turvallisuus tasapainottaa huolia. Hän käy kävelyllä työssäkäyvän vaimonsa kanssa, ja lapset harrastavat. Perheen käytännöt vaikuttavat muodostuvan homogeenisen elämäntyylin ympärille, joka rakentuu yhtenevän sosiaalisen aseman pohjalle (ks. Bourdieu 1984, 241–243). Lapsia vaikuttaa olevan kaksi, ja kaikesta päätellen myös tässä perheessä elämä kulkee

tasaisen keskiluokkaisen elämäkokemuksen siivittämänä, jossa perhe-elämä ei korostu. Kun kaikki on hyvin, ei keskiluokkaisessa perhe-elämän kokemuksessa ole paljoa kerrottavaa. Ongelmat ovat toisaalla, ja kotona saa helpotusta huoliin.

Edellisten novellien kaltainen perhe-elämä myös pohdituttaa Salmenniemen novellien henkilöahmoja, vaikka sellainen ei olisi heille todellisuutta pohdintojen tapahtumahetkillä. ”Mustan yön valo” (D), ”Ihanimmat ihmiset” (Uh) sekä ”Uhrisyndrooma” (Uh) -novelleissa toistuvat työssäkäyvien pariskuntien ajatukset lasten hankkimisesta, mutta lapsia ei tapahtumahetkellä ole. Näissäkään novelleissa perhe-elämä ei kuitenkaan kohoa etualalle. Esimerkiksi ”Mustan yön valossa” lapsiin liittyvä pohdinta nousee pintaan vain lyhyesti:

Ennen keskenmenoa Markkula oli kuvitellut talon täynnä ääniä ja lasten jälkiä. Hän oli kuvitellut pienet kengät hujan hajan eteisessä, ja ruokatahroja matoilla ja sormenjälkiä kaappien ovissa. Jostakin syystä hän oli kuvitellut, että lapsia olisi monta. Hän oli ajatellut kaksosia. Hän oli miettinyt niille nimiä. Mutta keskenmenon jälkeen hän ei ollut tahtonut ajatella mitään. Hän oli vain ollut, ja päivät olivat kuluneet pois. (D 27.)

”Uhrisyndroomassa” päähenkilö on taas vahvasti sitä mieltä, ettei halua lapsia, ja ”Ihanimmissa ihmisissä” päähenkilö on epävarma mielipiteestään lasten hankintaan liittyen. Kaikissa kolmessa novellissa perhepohdinta toistuu vain yksittäisessä maininnassa. Nähdäkseni myös näissä yhteyksissä perhe on eräänlainen keskiluokkaisen ja vakaan elämäntyylin rakennusosa, johon liittyen novellien hahmojen kokemuksissa vallitsee lähes täydellinen valinnanvapaus lukuun ottamatta keskenmenon kaltaista ruumiillista estettä. Perhesuunnittelua ja lasten hankintaan liittyviä päätöksiä ei novellien päähenkilöille sanele materiaalisesta todellisuudesta kumpuava ulkoinen pakko tai välttämättömyys, vaan kaikesta päätellen he voisivat päättää yrittää hankkia lapsia, jos niin haluaisivat. Perheen rakentaminen ja siitä vapaasti päättäminen ovatkin heidän keskiluokkaisuutensa siivittämiä etuoikeuksia (ks. Cohen & MacCartney 2004, 182–184).

Vastakkaisen näkökulman lasten hankinnan pohtimiselle tai siitä kieltäytyville muodostavat lasten tuottamaa iloa korostavat kuvaukset. Tällaisia esiintyy erityisesti novelleissa ”Me taistelemme lapsen vuoksi” (Uh) sekä ”Nauru” (Uh). Ensin mainittu novelleista sijoittuu *Uhrisyndrooma ja muita novelleja* -kokoelman sotanovellien joukkoon, jota tarkastelen yksityiskohtaisemmin alaluvussa 3.2. Tiivistettynä novelli on kuvaus talvisista kasarmiolosuhteista jonkinlaisesta punaisten ja valkoisten välisestä sodasta, jonka ajallinen sijoittuminen on epäselvää. Novellin alussa (mies)sotilas nimeltä Perttula synnyttää yhtäkkiä lapsen. Tarinan eriskummallinen asetelma ja tapahtumat herättävät kysymyksiä, mutta sen

kuvauksissa toistuu tunnistettavan arkipäiväinen syntyneen vauvan ruumiillisuus ja tämän herättämä ilo sotilaiden keskuudessa, kun he päättävät hoitaa vauvaa kasarmilla sen pois lähettämisen sijasta:

Alikersantti oli synnyttänyt lapsen, joka käpristyneenä itki ja liikahteli lattialla hänen helmoissaan. Lapsi ei ollut kaunis tai ruma; se oli vielä toisesta maailmasta, niin todellinen ja riittävä, että maailma sen ympärillä näytti hauraalta ja suunnattomalta. - -

Se vaikutti tyytyväiseltä elämäänsä, se oli ainut, jota sodan pitkittyminen ei ollut tekemässä hulluksi. Se hymyili herätessään, työnsi kielen ulos suustaan ja alkoi heti katsella ympärilleen. - -

Vauva oli hento ja täydellinen, siinä ei ollut kulumia, sen huulet olivat pulleet ja kiiltävät ja vailla ryppyjä. (Uh 189–194.)

Novellissa vauva-arki nivoutuu osaksi varsin abstraktia sotaa¹⁹, jota novellin taustalla käydään. Taustalla vallitsevan sotatilan ja pienokaisen huolenpidon – sotilaiden kasarmiyhteisön muodostaman perheentapaisen – välillä jännittyvä kontrasti onkin suuri. Vauva vaikuttaa viihtyvän kasarmilla melko hyvin, mutta lähellä sijaitsevalla rintamalla taistellaan. ”Me taistelemme lapsen vuoksi” -novelli ei sisällä päivänselvää yhtymäkohtaa yhteiskuntaluokkaan. Toisaalta novellin sodan osapuolina ovat vastakkain valkoiset ja punaiset kuten Suomen sisällissodassa, mikä tarjoaa laajan tulkinallisen viitekehyksen yhteiskuntaluokkien väliselle vastakkainasettelulle. Tuo vastakkainasettelu ei kuitenkaan leimahda erityisen kärkeväksi tässä novellissa, sillä vihollisen sotilaita ei kohdata. Sotakirjallisuuden näkökulmasta novelli sijoittuukin jonkinlaiselle kotirintamalle etulinjan sijasta (ks. Kivimäki ym. 2021, 466–467). Luokkaosapuolet pysyvät erossa toisistaan, omissa todellisuuksissaan, mistä voi paikantaa allegorian novellin epätavallisen perhe-elämän yhtymästä luokkaan. Vauva-arjen ympärillä oma sosiaalinen todellisuus kietoutuu pienokaisen ruumiillisen hoivan ympärille, ja tuo jokapäiväinen todellisuus on materiaalisesti luokan sanelemaa, mutta pysyttelee kaukana luokkien välisistä rajoista omassa kuplassaan.

Uhrisyndrooma-teoksessa ”Me taistelemme lapsen vuoksi” -novellia seuraa novelli ”Nauru”, joka on muodoltaan tyystin toista maata kuin edeltäjänsä, mutta vauvakuvauksena asettuu sen rinnalle luontevasti. ”Nauru” muistuttaa kaunokirjalliselta muodoltaan aineistoni novelleja

¹⁹ ”Me taistelemme lapsen vuoksi” -novellin sota ei vaikuta aivan tavanomaisiin poliittisiin motiiveihin perustuvalta ja yksinomaan ruumiilliseen väkivaltaan nojaavalta sodalta. Kuten osassa muitakin *Uhrisyndrooman* sotanovelleja, novellissa käydään jonkinlaista absurdia tarjoussotaa, jossa aseellisen väkivallan lisäksi muun muassa huudellaan tarjouksia vastapuolelle ja käydään taistelua kulutustuotteiden hinnoista ja alennuksista.

”Toiminta” (Ur) sekä ”Miksi koskit penikseeni?”, sillä se koostuu yksinomaan yhteen kohteeseen keskittyvästä ruumiinkuvauksesta. Lyhyessä novellissa kuvaillaan kolmikuisen vauvan ulkonäköä ja toimintaa ihmettelevään sävyyn:

Hentoinen ihmisolento tuottaa hämmästyttävän monipuolisia ääniä: ininää, nyyhkytystä, itkua, röyhtäyksiä, puklautuksia. - -

Vauva nauttii kädestä suussa, vaikuttaa tunnevan jonkinlaista onnistumisen riemua. Se lutkuttaa sormiaan, tunkee ne syvälle kitalakeensa, avaa suun niin auki kuin pienet leuat antavat periksi. - -

Toisinaan se säikähtää omaa pieruaan – pierut ovat hämmästyttävän kovia, usein kovempia kuin itku – ja näyttää hetken miltei nolostuneelta. Sitten se hymyilee leveästi, ilmavaivojen purkautuminen tuntuu miellyttävältä. (Uh 213–215.)

Pienen vauvan ruumiinkuvaukset ovatkin tärkeässä osassa keskenään erilaisissa novelleissa ”Me taistelemme lapsen vuoksi” sekä ”Nauru”. Jälkimmäisestä tekstistä voi jäljittää samankaltaista keskiluokkaisen puhutavan parodiaa, jota tarkastelin alaluvussa 2.2. Pelkästä vauvapuheesta koostuva novelli synnyttää mielikuvan pienen lapsen vanhemmista, joiden elämä on mullistunut syntyneen pienokaisen myötä ja jotka rakastavat jakaa kokemuksiaan muille. Vauvojen ihastelu on levinnyt nyky-yhteiskunnassa muun muassa sosiaalisen median huomiotalouden markkinoille, joissa vauvoihin liittyvän visuaalinen sisällön nivoutuminen symbolitalouden kiertokulkuun iskostuu keskiluokkaisen statuksen vahvistamiseen ja elämäntyylin kulttuurisen arvon kerryttämiseen. Samanaikaisesti ”Nauru”-novellista ei nähdäkseni paljastu sellaista ironian tai absurdin huumorin kerrosta, joka esimerkiksi ”Miksi koskit penikseeni?” -novellissa korostuu. Niin muodoin novellia voi täysin perustellusti lähestyä myös konkreettisenä pienen elämän ihmettelynä ja ihasteluna ilman kriittistä tulkintakerrosta. Laajasti lapsen ympärille rakentuvan kuvauksen voikin luokan näkökulmasta tulkita lopulta varsin samakaltaisiksi sekä ”Me taistelemme lapsen vuoksi”- että ”Nauru” - novelleissa. Molemmissa vauva-arjen sosiaalinen kupla on lävistämätön eikä ympärillä riehuva maailma riitä sitä puhkaisemaan.

Novelli ”Maailma ja maailmat” (Ur) sen sijaan on lapsen kokemusmaailmaan kurottava päällekirjoitus Teuvo Pakkalan novellista ”Veli” teoksesta *Pikku ihmisiä* (1913). ”Veljeä” on luonnehdittu yhdeksi lasten maailman kuvaamisesta tunnetun Pakkalan ansiokkaimmista tuotoksista (Eskelinen 2016, 163–164). ”Maailma ja maailmat” kerrotaan Sarlin-nimisen lapsen näkökulmasta. Päähenkilössä huomio kiinnittyy ensimmäisenä sukunimeltä kuulostavalla nimellä viittaamiseen, mikä on varsin epätavallinen piirre erityisesti lapsesta kerrottaessa. Novellin tarina alkaa siitä, että Sarlin tarkkailee pihalla seisoskelevaa naapuria.

Uteliaan päähenkilön kokemuksessa korostuvat odotus ja tylsistyminen. Vanhemmat valehtelevat Sarlinille, että naapuri pihalla odottaa veljeään ja palkkaavat lopulta näyttelijän esittämään naapurin veljeä, jottei heidän valheensa paljastuisi. Sarlin on epäluuloinen eikä pidä veljeä näyttelemään palkatusta näyttelijästä. Pakkalan ”Veli”-novellissa päähenkilönä on sen sijaan noin Sarlinin ikäinen Laura, joka on samaan tapaan varakkaan perheen lapsi. ”Veljessä” osin samankaltainen odottamisen ja lapselle valehtelemisen tapahtumaketju rakentuu Lauralle ostettujen nukkejen ja hänen toivomansa sisaruksen ympärille. Salmenniemen novellin päällekirjoitus vaikuttaa perustuvan pääasiassa ”Veljen” kahteen ensimmäiseen lukuun, joten koko alkuperäisen novellin tarinaa ei uudelleenkirjoituksessa versioida. Kahden novellin väliltä erottuu kuitenkin kiinnostavia valintoja luokan näkökulmasta.

”Maailma ja maailmat” -novellin tapahtumat vaikuttavat sijoittuvan osapuilleen ”Veli”-novellin tavoin 1900-luvun alkuun. Päällekirjoituksessa viitataan toistuvasti valkoisten ja punaisten väliseen vastakkainasetteluun ja käynnissä olevaa sotaan. Luokka-asetelma²⁰ on kärjistynyt ja kiivas ja päättyy lopulta aiheuttamaan henkilöiden välisen jännitteen. Sarlinin perhe on valkoisten puolella ja punaisia kannattavaksi paljastuva näyttelijä synnyttää pahennusta. ”Veljessä” sen sijaan punaisia ja valkoisia tai mitään sotaan viittaavaa ei esiinny lainkaan, vaikka tapahtuma-aika ja porvariperheen sosiaalinen miljöö muuten vaikuttavat jokseenkin samankaltaiselta. Salmenniemen novellissa luokkasota, johon oli *Pikku ihmisiä* -kokoelman ilmestymisvuonna 1913 vielä puoli vuosikymmentä, onkin nostettu esiin.

”Maailma ja maailmat” -novellin perhe-elämän kuvaus sijoittuu tiiviin ydinperheen ympärille. Lapsen kokemus on novellissa merkittävän ruumiillista. Sarlinin vatsa vaikuttaa tulevan kipeäksi siitä, että naapurin veljeä esittävä näyttelijä on hänestä epämiellyttävä ihminen ja lisäksi punainen eli Sarlinin näkökulmasta paha. Toisaalta novellin pohjatekstin tavoin ruumiillinen oireilu liittyy myös perheen ainoan lapsen aavistuksenomaiseen kokemukseen siitä, ettei hänelle kerrota koko totuutta, että häntä kohdellaan vähäisempänä kuin muita ihmisiä, aikuisia. Aikuisten teeskentelevä maailma näyttäytyykin Sarlinille jo varsin läheisenä mutta vielä aavistuksen epätodellisena. Isästä, äidistä ja Sarlinista koostuvan perheen dynamiikka on kiteytynyt tiiviiksi ja oletettavasti novellin tapahtuma-ajalle melko

²⁰”Veli” sekä ”Maailma ja maailmat” -novellien tapauksessa rinnastan yhteiskuntaluokan paljolti punaisten ja valkoisten osapuoliksi. Kyseessä on (marxilaistyylinen) yksinkertaistus mutta novellien tapahtumahetkellä se luokan ulottuvuus, jonka merkitys näkyi ja vaikutti ilmeisen jokapäiväisessä elämässä esimerkiksi luokkasodan muodossa.

tavanomaiseksi keskiluokkaiseksi perherakenteeksi, jossa isä käy töissä, äiti hoitaa kotia ja lapsi käy koulua sekä leikkii eikä saa osallistua liialti aikuisten elämään. Sarlinin kokemuksen lävistää kuitenkin aavistus siitä, että vanhempiin ei voi aina luottaa. Henkilöhahmona hänen voi tulkita särkevän ajalleen ominaista kiteytynyttä perheidylliä luonteellaan ja käytöksellään.

Lisäksi on huomionarvoista, että pohjatekstissä poissaoleva luokka-asetelma on tuotu päällekirjoituksessa esiin, mutta ei kuitenkaan siten, että ”Maailma ja maailmat” -novellin luokkakuvauksessa olisi silti luonteeltaan ideologista tai ohjailevaa. Pohjatekstille samaan tapaan päällekirjoituksessa lapsipäähenkilön kohtelu ymmärtämättömänä, esimerkiksi hänelle valehteleva, problematisoituu olennaisesti, kun valehtelusta alkaa koitua ongelmia. Sarlin esittääkin jatkuvasti kysymyksiä, joista terävimpiin vanhempien on eri syistä vaikeaa vastata. Yhteiskuntaluokan merkitys on yksi tällaisista vaikeista aiheista, joka asetetaan lapsen kokemuksen kyseenalaistamaksi:

- Eivätkö punaiset usko jumalaan? Sarlin kysyi.
- Eivät ne usko, isä vastasi. – Siksi ne tappavat ihmisiä.
- Eivätkö valkoiset sitten tapa? Sarlin kysyi. (Ur 171.)

Näin ollen yhteiskuntaluokka valottuu novellin lapsen silmissä osana aikuisten epäkoherenttia maailmaa, jossa vallitsevat ristiriitaiset säännöt. Sarlin toistaiseksi vielä hyväksyy sen, mitä vanhemmat hänelle kertovat mutta ei yksiselitteisesti eikä haastamatta. Aikuisten maailmanjärjestys hämmentävine valta-asetelmineen on jo melkein hänen ulottuvillaan.

Aineistossani perhe-elämän ja lasten ympärille rakentuu runsaasti keskenään erilaisia novelleja, joissa luokka-asetelmat ja ruumiillisuus sivuavat toisiaan eri tavoin. Novelleissa perheet ja niihin liittyvät näkemykset ovat moninaisia, eivätkä tiivisty luokan näkökulmasta kivettyneeksi rakennelmaksi. Novellit kuvaavat nyky-yhteiskunnan keskiluokkaisen elämäntyylin vankistamaa perhe-elämää ja sen tuomaa turvaa, lasten hankintaan liittyviä ajatuksia, lasten ruumiillisia kuvauksia sekä perhe-elämää ja elämää ylipäättään lapsen näkökulmasta. Perheiden ruumiillisuuden kuvauksissa toistetaankin yhtäältä sekä keskiluokkaisen elämäntyylin konventiota, ja toisaalta tutkitaan luokkaa varsin etäältä, esimerkiksi kasarmilta, käsin.

2.4 Levoton lepo

Salmenniemen novelleissa lepääminen näyttäytyy olennaisena osana ruumiillisuuden kuvauksia. Meditaatio ja uni kiinnittyvät osaksi novellien kokonaisvaltaisia luokka-asetelmia, eritoten keskiluokkaista todellisuutta, johon tässä tutkielmassa paneudutaan. Lepo ja uni ovat perinteisesti luonteeltaan äärimmäisen henkilökohtaisia toimintoja, joiden ympärillä ja ympäristöissä keskiluokkainen ja länsimainen yksilö saa tehdä omat valintansa (Ben-Ari 2008, 178). Tämän havainnon rinnalla onkin varsin radikaalia, joskaan ei oletettavasti erityisen harvinaista, että keskiluokkaisen yksilön unta ja arkikokemusta häiritsee voimakkaasti työ ja työnteke.

Tarkastelemieni novelliteosten keskeisiä aiheita on kahtalainen kokemus jokapäiväisestä elämästä: yhtäältä arjen mielettömyys ja kauhistuttavuus, toisaalta sen toisteinen turvallisuus ja rutiinien synnyttämä vakaus. Unen, meditaation ja lepäämisen kuvaukset liittyvätkin osaksi ruumiillisia arjen kokemuksen kuvauksia. Välillä ne tuottavat novellien henkilöhahmoille puhdasta kauhua, kun taas joskus teksteissä keinahdellaan rentoutuneessa unen ja valveillaolon välitilassa. Usein lepääminen rinnastuu novelleissa kuitenkin välineelliseen palautumiseen – keskiluokkaisen työssäkäyvän ja perheestään huolehtivan yksilön välttämättömään toimintaan, jonka tarkoituksena on ennen kaikkea pitää hänet toimintakykyisenä työtä varten.

Meditaatio, uni ja lepääminen ovat ruumiillisen levon, palautumisen ja rentoutumisen tapoja. Ruoan ja seksuaalisuuden tavoin lepäämisen muotoja ei vaikuta olevan yhdistetty samalla tavalla sosiaalisen aseman ja luokan kanssa systemaattisesti sosiologisessa tutkimuksessa. Samanaikaisesti unesta ja unen asemasta käydään myöhäiskapitalistisessa nyky-yhteiskunnassa runsaasti keskustelua. Uni nähdään resurssina, johon alati terhakkaammin panostamalla voi kehittyä ihmisenä. (Brunt & Steger 2008, 9–10.) Lisäksi unta pyritään mittaamaan ja kehittämään esimerkiksi uuden älyteknologian avulla.

On havaittu, että heikommassa sosiaalisessa asemassa olevat nukkuvat merkittävästi huonommin kuin paremmassa asemassa olevat. Korkea koulutus ja hyvä toimeentulo, keski- ja yläluokan (muodostavat) ominaisuudet, tuovatkin elämään vakautta ja turvaa, joka auttaa myös lepäämään ja nukkumaan paremmin. Tämän tutkimustuloksen on arveltu olevan osasyynä myös heikossa sosiaalisessa asemassa olevien ihmisen suuremmille riskeille sairastua moniin kroonisiin sairauksiin ja kuolla nuorempina. (Arber, Bote & Meadows 2009, 288.)

Suomalaisessa kontekstissa on havaittu, että sosiaalisesti ja sosioekonomisesti hyväosaiset vaikuttavat olevan arjen ajankäytön mittapuulla huono-osaisempia kiireisempiä. Entisaikojen yläluokkien ylenpalttinen joutilaisuus on historiaa, ja työväenluokka näyttää olevan nykyaikana se ihmisryhmä, jolla on eniten vapaata aikaa. (Oinas, Anttila & Nätti 2010, 107–123.) Liitän ylempien luokkien kiireen olennaisesti osaksi erityisesti keskiluokkaista itsensä kehittämisen ja yksilön arvon alituisen kartuttamisen elämäntyyliä, jossa myös vapaa-ajasta koetetaan ottaa kaikkia mahdollinen irti oman itsensä parantamiseksi (esim. Skeggs 2014, 147–148; 249–250). Kiire onkin kohonnut statussymboliksi, yhdeksi keskiluokkaisen minuuden arvon merkitsijöistä. Lienee mahdollista, että keskiluokkaisen päättymätön tavoitteellisuus heijastuu myös uneen esimerkiksi sen kautta, että vapaa-aikaa halutaan käyttää viimeisen saakka hyödyksi, jolloin tullaan nipistäneeksi aikaa levosta. Toisaalta samasta näkökulmasta voi perustella myös tehokkaan nukkumiseen satsaamisen, jolloin toimintakykyä ylläpitävä ja edistävä toiminta kohotetaan erityisen suureen arvoon. Kun lepää hyvin, itsestä irtoaa enemmän tehoja.

”Yöllä taivas” -novellissa päähenkilö on hereillä keskellä yötä. Hän makaa puolisonsa kanssa jakamassaan sängyssä valveilla, toisinaan jonkinlaisen unen ja valveen rajatilassa, ja pohtii elämäänsä ja itseään. Hän päätyy ajattelemaan ennen kaikkea töitään, lähestyvää työmatkaa Helsinkiin:

Kun saapuu perille, on jo niin uupunut, että tahtoo vain takaisin, vaikka vasta sitten matka todella alkaa. Taksilla kokoukseen, kahvi, toinen, päätös ja koko ajan salaa toivoo pääsevänsä kotiin, ja yrittää päätellä mieltivätkö kaikki muut samaa. Pelkkä kokous, kauhu: joskus harvoin kauhun sisällä aavistus turvasta. (D 12.)

Päähenkilön uniset ajatukset vaeltavat töihin. Yöllinen lepo ei ole eristyksissä työssäkäyvän ihmisen päivaelämästä, vaan työlliset askareet uuvuttavat päähenkilöä jo valmiiksi. Hieman samakaltainen työn kokonaisvaltaisuus elämässä lävistää ”Arki”-novellin päähenkilön kokemuksen:

– Minä alan meditoida, minä sanoin. - -

Menin pitkäksi, laitoin silmät kiinni, kuulin kun ovi kävi, avasin silmät, huone oli ennallaan. Valkoinen katto oli niin korkealla, että huimasi. Tunnustelin jäsenet. Ei mainittavaa kipua. - - Hallitsevat tunteet: pelko, huolestuneisuus, ahdistus. Aavistus työstressiä, jonka takana pelkoa epäonnistumisesta. - - En miettinyt, miksi tein niin, mitä saavuttaakseni. (Uh 46–47.)

Meditaatio ja lepo eivät eristä novellien päähenkilöitä heidän työelämästään. Työ vaikuttaakin olevan heidän elämässään hyvin suurella merkityksellä. Myös novellissa

”Delfiinimeditaatio” (D) meditaatio näyttäytyy keinona selvittää elämän ahdistavien tilanteiden painolastista. Aineistoni novellikokoelmien henkilöhahmot ovat usein jonkinlaisia nykyaikaisia, mahdollisesti prekaareja tietotyöläisiä tai kirjailijoita, joiden taloudellinen toimeentulo vaikuttaa riippuvan heidän kyvystään tehdä luovaa ajattelutyötä. Oletettavasti juuri tämänkaltainen ja verrattain vähän tuloja tuottava työ valtaa elämästä runsaasti tilaa toimeentulon ja työnteon ajattelulle. Työ määrittelee päähenkilöiden elämää, koska toimeentulo riippuu siitä, vaikka toisaalta luova työ ei välttämättä perustu säännöllisiin pakollisiin työaikoihin, jotka usein määrittävät työntekijöiden uni- ja päivärhythmiä (Brunt & Steger 2008, 21; ks. myös Ojajarvi, Sevänen & Steinby 2018, 44).

Nykykapitalistisessa yhteiskunnassa myös lepääminen liittyy tiiviisti kuluttamiseen (esim. Brunt & Steger 2008, 9–10). Rentoutumisen ja nukkumisen ympärille on syntynyt laajoja markkinakeskittyviä vaikkapa unilääkkeistä moottorisänkyihin ja ASMR-videoista unen laatua mittaavaan älyelektroniikkaan. Tarkastelemissani novelleissa lepäämiseen liittyvät kuvaukset eivät kuitenkaan juuri sisällä materiaalista kuluttamista, vaan niissä huomion saavat erityisesti luokkasidonnaisen elämäntyylinen (vaatimat) käytännöt, eritoten työ. Lepo ei useinkaan ole rentouttavaa vaan tietotyön jatkuvan ajatteluvaateen kolonisoimaa kuormittunutta toimintaa.

3 Töissä

Yhteiskuntatieteellisessä luokkatutkimuksessa yksilön ammatillinen asema on keskeisimpiä luokka-aseman määrittäjiä (ks. Erola 2010a, 22–23; Erikson & Goldthorpe 1992).

Taloudellista korvausta vastaan tehtävä säännöllinen toiminta on alusta saakka sijannut luokkaa koskevan analyysin ytimessä. Sosiologinen luokkatutkimus sai alkunsa Karl Maxin ja Max Weberin luokkateorioista, joista molemmat käsittivät luokan sosiaalisena suhteena joko tuotantovälineisiin tai omaisuuteen sekä markkina-asemaan. Työn merkitys myös nykykapitalismissa ulottuu kauas ilmeisimmän taloudellisen korvauksen ansaitsemisen taa, esimerkiksi kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kerryttämiseen ja kierrättämiseen, statukseen ja verkostoihin. Tässä luvussa tarkastelen työtä ja ammattiasemaa laajasti konkreettisenä ja sosiaalisena tilana Salmenniemen novelleissa. Työ toimii rajaavana viitekehyksenä luvussa analysoiduille ruumiillisuuden kuvauksille ja niiden luokkaan kiinnittyvälle tulkinnalle. Tällaisena viitekehyksenä se on hyvin laaja ja varsin löyhä, kuten nykymuotoisen (tieto)työn käytännöt usein ovat.

Salmenniemen novelleissa työ on toistuva aihe ja miljö, joka korostuu erityisesti ruumiillisen ja henkisen kärsimyksen kuvausten näkökulmista. Ansainta tuottaa novelleissa huolta ja harmia, luova työ kuormittaa ja vaatii jatkuvaa huomiota, kuten osoitin jo alaluvussa 2.4. Usein työtä kuvaavien novellien päähenkilöt ovatkin varsin onnettomia oman onnensa seppiä. Ensimmäisenä ja aineistossani merkittävimpana ammatillisena ryhmänä tarkastelen alaluvussa 3.1 eri alojen taiteilijoita, joita kuvataan runsaasti. Taiteilijoista kertovalla kaunokirjallisuudella on pitkä ja polveileva historia, joka kiinnittyy nähdäkseni voimakkaasti romantiikan aikana syntyneeseen taiteilijaneromyyttiin (ks. esim. Kurikka 2006, 23–26). Tämä taiteilijamyytti palautuu valistuksen perintönä muovautuneeseen romantiikan ajan subjektikäsitteeseen rationaalisesta ja itseään hallitsevasta toimijasta, jonka päälle kerrotaan lisäksi ainutlaatuisen luovan neroyksilön myyttinen varjo (Steinby 2011, 107–113). Tällainen poikkeusyksilö ammentaa taidetta sisällään pulppuavasta luovuuden transsendentistä lähteestä, johon tavallisella yksilöllä ei ole pääsyä. Näin ollen (mies)taiteilijanero näyttäytyy poikkeuksellisenä myös elämäntavoiltaan ja käytökseltään. Hän saattaa esimerkiksi eristäytyä muusta maailmasta, nauttia dekadenttia elämää ja irrottautua tavanomaisille yksilöille sopivaksi katsotuista normeista. Nähdäkseni Salmenniemen novellit ottavatkin osaa taiteilijamyytin kirjalliseen jatkumoon – ja asettuvat kritisoimaan sitä eri tavoin.

Alaluvussa 3.2 tarkastelen keskenään erilaisissa työympäristöissä syntyvää kamppailua. Novelleissa, joihin luennassani keskityn, korostuu nykykapitalismissa vallitseva konkreettinen sekä metaforinen kamppailu niukkuudesta, arvosta ja statuksesta. Näin ollen kamppailun hahmottaminen työn kuvausten taustalle nivoutuu myös ruumiillisiin luokan kuvauksiin olennaisesti. Luvun 3 viimeisessä alaluvussa suuntaan katseeni konkreettisiin työympäristöihin aineistossani ja tarkastelen, miten ruumiillisuuden kuvaukset ja luokka punoutuvat yhteen työpaikoilla ja erilaisissa työkuultuureissa.

3.1 Luomisen tuska

Taiteilijaelämä on Salmenniemen novelleissa toistuva aihe. Luen taiteilijakuvausten kommentoivan monin tavoin edellä esittelemäni taiteilijamyytin perinnettä (ks. myös Kurikka 2006, 23–30). Lisäksi niiden voi nähdä osallistuvan keskusteluun kirjallisuuden ja kirjallisuusinstituution tilanteesta nykykapitalismissa laajasti (ks. Karkulehto & Leppihalme 2018, 272–280). Salmenniemi on itse todennut haluavansa osallistua taiteilijoihin liitetyn kärsivän neron myytin purkamiseen (Yle Areena 30.1.2020). Monissa novellien taiteilijakuvauksissa esiintyykin myös omaelämäkerrallisia elementtejä Salmenniemen elämäkerrallisten tietojen valossa. Toistuva taiteilijamyytin kritiikki ja samanaikainen omaelämäkerrallisuus yhdistyvät tulkintani mukaan joissakin aineistoni novelleissa taiteelliseksi itseironiaksi (ks. Salminen 2024, 36; vrt. Arminen 2018, 286–293). Tätä tulkintaa tukee se, millaisia useissa aineistoni kirjailijakuvauksissa esiintyvät metafiktiiviset²¹ piirteet ovat. Esimerkkinä toistuvasta metafiktiosta toimii vaikkapa novellin ”Kukaan ei ymmärrä minun tuskaani” (Ur) kirjailijapäähenkilön keskustelu kustannustoimittajansa kanssa, jossa keskustellaan todellisista Salmenniemen novellikokoelmien novelleista sekä novelli ”Viitteitä” (Uh), jossa analysoidaan Salmenniemen novellikokoelmien tekstejä ja vastaanottoa.

Tässä alaluvussa keskityn erityiseen yhteiskuntaluokkaan, joka nousee väistämättä merkitykselliseksi taiteilijakuvaksia tarkastellessa. Luovaksi luokaksi nimitetty luokka-asema on nykymuotoisen tieto- tai informaatioyhteiskunnan tuote. Kuten muutkaan luokan käsitteet, myöskään luova luokka ole yksiselitteinen määrite, vaan näen sen eräänlaisena keskiluokan

²¹ Viittaen metafiktiolla kirjallisuustieteellisenä käsitteenä sellaiseen fiktiiviseen tekstiin, joka jollain tapaa tarkastelee oman olemassaolonsa ehtoja ja tekee tiettäväksi tekstinsisäisen tietoisuuden syntyperästään kuten vaikkapa teoksen tekijästä tai yhteiskunnasta (Waugh 1984/2001, 2–3).

käsitteen tarkennuksena tai sovelluksena. Luova luokka on kuitenkin määritelty yhteiskunnallisilta vaikutuksiltaan merkittäväksi nykyään ennen kaikkea siksi, että luova työ ja luovuus ajavat myös taloudellista kehitystä, ja luovaa työtä tekeviä ammattiryhmiä yhdistävät tietyt samankaltaiset piirteet (Florida 2002, xxvii; 4). Niin ikään tutkimuksissa, joissa luovaa luokkaa ei ole käytetty, on havaittu erityisesti taiteilijoiden luokittelamisen vaikeus sekä subjektiivisesta että objektiivisesta näkökulmasta (ks. Erola 2010). Taiteilija on ammattinimikkeenä löyhä ja antaa vähän viitteitä työn sisällöstä ja arjesta. Lisäksi taiteilijoiden tulot saattavat vaihdella merkittävästi, eivätkä ammatin edustajat välttämättä osaa tai halua sijoittaa itseään vaikkapa Erikson-Goldthorpe-luokittelun kaltaiseen luokkarakenteeseen.

Luovaa luokkaa teoretisoinut taloustieteilijä Richard Florida (2002, 8–9) rajaa käsitteen koskemaan sellaisia ammattiryhmien edustajia, joiden työn keskeinen (taloudellinen) funktio on uuden ideointi ja luova suunnittelu. Näin ymmärrettynä luovaan luokkaan kuuluvat niin taiteilijat kuin tieteentekijät, mutta myös esimerkiksi monet insinööri- ja arkkitehtuurialojen sekä koulutusalan työntekijät. Keskeisiä luovan luokan ammattien piirteitä ovat individualismi, autonomia omassa työssä ja omaleimainen elämäntyyli. Kääntöpuolella tällainen ”kaulukseton” eli perinteisestä valko- tai sinikaulusmäärittelystä vapaa ammatti saattaa tuottaa stressiä ja ahdistusta, sillä työn vapaus tuo mukanaan luonnollisesti myös korkean vastuun itsestä sekä materiaalisella että henkisellä tasolla. (Mt. 9–13.)

Vaikka luovaa työtä tehdään myös taloudellisen ansainnan vuoksi, liittyy siihen kuitenkin usein myös jonkinlainen kutsumusnäkökulma ja vahva kiinnostus itseilmaisuun (Florida 2002, 87). Luovan luokan voikin nähdä eräänlaisena tarkempaan rajauksena tietystä ylemmän ja alemman keskiluokan joukosta, jonka erikseen määrittelemisen palvelee joitakin tutkimuksellisia tarkoituksia paremmin kuin toisia (vrt. Erikson & Goldthorpe 1992). Toisaalta luovan luokan keskeiset ominaisuudet ja arvot, kuten individualismi, työn luova sisältö ja autonomia, ovat toisessa yhteydessä iskostuneet nimenomaan keskiluokkaisen subjektin minuuden arvon kerryttämisen ympärille (esim. Skeggs 2014, 98–110). Näin ollen luovasta luokasta puhuttaessa tarkastellaan nähdäkseni aina laajasti keskiluokkaista todellisuutta. Lukiessani Salmenniemen taiteilijakuvauksia luokan ja ruumiillisuuden näkökulmasta näen kuitenkin yksityiskohtaisemmalla luovan luokan käsitteellä merkittävän käyttöarvon, joka ohjaa tässä alaluvussa tekemiäni tulkintoja erityisesti taiteelliseen itseironiaan ja huumorin muotoihin liittyen.

Aineistoni novellien sosiaalinen miljöö paikantuu usein arkiseen elämään ja tilanteisiin. Erityisesti taiteilijakuvauksissa arkisia ympäristöjä lävistää ahdistuksen tai kauhun kokemus, joka liittyy olennaisella tavalla taiteilijan työn synnyttämiin paineisiin tai stressiin (ks. myös alaluku 2.4). Tämä korostuu erityisen voimakkaasti novelleissa ”Kukaan ei ymmärrä minun tuskaani”, ”Ihminen on onnellinen eläin” (D), ”Arki” ja ”Uhrisyndrooma”. Ensin mainittu novelli koostuu kirjailijapäähenkilön ja hänen Kares-nimisen kustannustoimittajansa tapaamisesta kahvilassa, jossa he keskustelevat kirjailijan uusista teksteistä. Päähenkilön sisäinen puhe maalaa kuvan kokonaisvaltaisesti varsin huonosti voivasta ihmisestä, jonka epätodellisilta, toisinaan liki surrealistisilta vaikuttavat kauhun tuntemukset voimistuvat novellin loppua kohden:

Jos minulla ei olisi traumoja, lukijat eivät olisi kiinnostuneita minusta. - -

Tunnen tappaneeni jonkun heti kun lähetän tekstitiedoston Karekselle. Pahoittelen saatekirjeessäni kaikkea, alkaen käsikirjoituksesta ja päättyen elämäntilanteeseeni ja ihmissuhteisiini.

Ei ole helppoa olla minä. Fyysinen terveydentilani on lähes yhtä huono kuin psyykinen. Olen epästabiili, ja Kares tietää sen. - -

Kukaan ei tule ikinä tietämään mitä kaikkea olen kärsinyt elämässäni. (Ur 70; 74.)

Päähenkilön sisäisen maailman perusteella hän ja Kares värittyvät eräänlaisiksi ruumiillisiksi ja henkisiksi peilikuviksi toisistaan. Kirjailija kuvataan eksessiivisyyteen saakka sairaana, kärsivänä ja ahdistuneena taiteilijana, jonka rinnalla pikkutakkiin sonnustautunut ja boheemin parransängin kasvattanut tasapainoinen ja kuukausittaista palkkatuloa ansaitseva kustannustoimittaja esitetään järjestelmällisenä ja kärsivällisenä tasapainon ankkurina. Kirjailija häpeää ja epäilee itseään jatkuvasti ja hämmästelee sitä, miksi Kares ja tämän työllistänyt kustantamo edes julkaisevat hänen tuotantoaan. Näin ollen novellissa piirtyy kuva kahdesta luonteeltaan vastakkaisesti kirja-alan luovan luokan edustajasta. Myös ruumiillisuuden näkökulmasta vastakkainasettelu on voimakas.

Luen varsin naturalistiseen sävyyn kuvatun kirjailijan ja auvoisen kustannustoimittajan jyrkän kontrastin taiteilijamyitin kritiikkinä. Luokan näkökulmasta melko samankaltaista tekstiin keskittyvää luovaa työtä tekevät novellin henkilöhahmot ovat pitkälle vietyjä karikatyyreja, joiden (ruumiillinenkin) vastakkaisuus on liioitellun mustavalkoista. Henkilöhahmoja erottaakin toisistaan ennen kaikkea se, että toinen heistä on taiteilija, toinen ei. Taiteilija on sidottu jatkuvaan kärsimykseen ja pahoinvointiin, kun taas kustannustoimittaja elää mukavasti. Tulkitsen vastakkainasettelun Salmenniemen novelleille tyypillisen

vakavakatseisen, jopa irvistävän, huumorin keinona (vrt. Salminen 2024, 15–16). Huumorista voi jäljittää myös metafiktiosta kumpuavaa itseironiaa, sillä osa novellissa esitellyistä novelleista on Salmenniemen novellikokoelmien todellisia novelleja, ja kärsivä kirjailija kuvataan muutenkin joiltakin piirteiltään hieman todellisen kirjailija Harry Salmenniemen kaltaisena hahmona. Toisaalta kirjailijahahmon voi rinnastaa myös yhteiskuntakriittisen kirjallisuussatiirin perinteeseen, jossa esimerkiksi autofiktio ja huumorin keinoin esitetään kritiikkiä niin kutsuttua kulttuurikapitalismia kohtaan (Arminen 2018, 286–292). Tästä näkökulmasta kirjailijahahmon kärsimyksen voi nähdä liioittelevana parodiana kirjailijan yhä prekaarimmasta ja markkinoituvammasta asemasta osana nykykapitalistista kirjallisuusmaailmaa (vrt. Karkulehti & Leppihalme 2018, 272–280).

”Kukaan ei ymmärrä minun tuskaani” -novellin huumori asettuu kritisoimaan sitä myyttiä, jonka mukaan pelkkä taiteilijuus tekisi ihmisestä lähtökohtaisesti erilaisen, esimerkiksi kärsimykselle alttiimman, tai jonka kärsimys olisi jollain tapaa hyväksytympää, ellei jopa essentiaalista hänen ammatissaan. ”Kukaan ei ymmärrä minun tuskaani” -novellin kanssa samankaltainen henkilöahmojen välinen vastakkainasettelu korostuu novellissa ”Arki”, jossa stressaantuneen kirjailijan vastinparina on hänen hyvinvoiva ja tyytyväinen puolisonsa. Tässäkin tapauksessa päähenkilö hämmästelee sitä, miten toinen, hyvinvoiva osapuoli, voi elää niin tasapainoisesti, ja miksi hän yhä jaksaa jatkaa kirjailijan rinnalla. Taiteilijuus syövyttää päähenkilön elämäniloa, vaikka hänen ympärillään kaikki on hyvin. Lopulta siis nimenomaan taiteilijuus vaikuttaa olevan se ominaisuus, joka tuo elämään huolta ja levottomuutta.

Kirjailijan sisäisestä puheesta, hieman self-help -pohdiskelua muistuttavasta kerronnasta koostuvassa ”Uhrisyndrooma”-novellissa vastakkainasettelu pahoin- ja hyvinvoivan taiteilijan välillä rakentuu jo novellin ulkoisessa muodossa. Novellin jokaisen sivun keskellä kulkee vaakasuora viiva, joka erottaa toisistaan viivan ylä- ja alapuolelle jäävät tekstijaksot. Tekstin luentajärjestys ei selviä intuitiivisesti eikä vaikuta merkityksellisesti ehdottomalta, mutta temaattisesti keskiviivan yläpuoliset tekstit vaikuttavat koostuvan kirjailijan pahoinvoinnin ja alapuoliset hyvinvoinnin kuvauksista²². Näin ollen novelli rakentuu jo muotonsa varassa tutkimaan luovan luokan edustajan ruumiilliseen vointiin ja mielenterveyteen liittyvää

²² Toisaalta joillain sivuilla vain joko ylä- tai alapuolella on tekstiä, jolloin sivun toinen puoli on tyhjä. Tällöin ääneen pääsee pelkästään pahoin- tai hyvinvointi.

vastakkainasettelua. Oppositioiden, joskaan ei aivan elämän ja kuoleman välille jännittyvän rakenteen, varaan rakentuu myös novellin ”Ihminen on onnellinen eläin” taiteilijakuvaus:

Tällaisia lohdun aavistuksia syöksyy tajuntaan silloin tällöin. Sattumanvarainen hetki vain tuntuu miellyttävältä ja tärkeältä, aika hidastuu ja tila ympärilläni kasvaa. Yhtäkkiä voin liikkua aivan vapaasti, kuunnella itseäni, ajatella ja tuntea vailla esteitä.

Sellaiset hetket olisivat yksinomaan siunauksellisia, elleivät ne olisi niin karmaisevan lyhyitä ja ohi mentyään unohtuisi niin täydellisesti. - -

Kuka tahansa voi ymmärtää, että siitä hetkestä olisi voinut seurata vaikka mitä, että juuri silloin ihminen oli lähellä valaistua, mutta nämä hetket ovat mahdollisia siksi, että niistä ei koskaan seuraa mitään, ei mitään muuta kuin vaimea pettymys, että arki jatkuu yhtä tasapaksuna ja välinpitämättömänä kuin ennenkin. (D 138–139.)

Tulkinnallisesti erilaiset taiteilijakuvauxsiin liittyvät vastakkainasettelun konstruktiot voi sijoittaa taiteilijamyyyttiin liittyvään binääriseen ajatusperinteeseen esimerkiksi neron ja tavallisen ihmisen välillä, naisen ja miehen välillä tai luonnon ja kulttuurin välillä (Kurikka 2006, 23–30). Tulkitsen nimenomaan luovan luokan kohdalla toistuvan vastakkainasettelun kärjistäväksi kritiikiksi taiteilijoiden poikkeuksellisuutta korostavaan myyttisyyteen ja puhetapaan, erityisesti, kun voimakkaan kontrastin korostaminen kietoutuu ja vuorottelee hyvin arkisten kuvausten kanssa. Keinon voi tulkita myös kriittiseksi kannanotoksi suhteessa nykykapitalistiseen kulttuurin kenttään (Arminen 2018, 306–310). Lisäksi vastakkainasettelussa korostuu rajanveto hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin kesken. Ero niiden välillä ei ole yksiselitteinen, mutta varsin yksiselitteiseltä vaikuttaa se, että nimenomaan kirjailijat kärsivät, kun muiden ammattien edustajat heidän lähellään eivät.

Vastakkaisuus muistuttaa myös kaksisuuntaisesta mielialahäiriöstä, joka liittyy osaksi neromyyttiä ja jota monet taiteilijat ovat sairastaneet. Bipolaarisuus nousee myös eksplisiittisesti esiin novellin ”Haastattelu” (D) taiteilijakuvauxsessa, joka on kaunokirjalliselta muodoltaan uudelleenkirjoitus rap-artisti Cheekin *Raymond*-lehdessä ilmestyneestä haastattelusta. Journalismista tuttuun kysymys-vastaus-muotoon rakennettu novelli imitoi tunnetun rap-artistin puhetapaa, mutta novellin haastateltava on muusikkouden sijasta menestynyt oikeistolainen eräkirjailija ja kirja-alan vaikuttaja. Novellin päähenkilö ja hänelle esitettävät kysymykset rakentuvat nimenomaan melko perinteisen taiteilijamyytin ympärille. Imitaation synnyttämä humoristisuus korostuu kuitenkin tekstissä hyvin kokonaisvaltaisesti, kun rap-kontekstista tuttua puhekielistä rekisteriä käyttävä julkisuuden henkilö on eräkirjailija, joka esimerkiksi kertoo nuoruudessaan ihailleen ainoastaan J. V.

Snellmania ja vihaavansa kaikkea punaista: taiteilijamyytin kritiikki on nähdäkseni ilmeistä. Tekstilajin lainaaminen vuodattaa haudanvakavana kaikuvan (mies)taiteilijan itsestä kertovan puheen ylle parodian kerroksen, jonka alta taiteilijuuden asemaa korkealla jalustalla on vaikea nähdä järin ihailtavana (ks. Elg 2023, 40–42; 52–54).

Tässä alaluvussa tarkastelemieni novellien taiteilijat ovat kulttuurieliittiä, jotka tekevät vaativaa luovaa työtä, josta kuitenkin maksetaan ilmeisen vähän. Vaikka joillain heistä on varsin keskiluokkainen elämäntyyli omistusasuntoineen ja viinilaseineen, ahdistus ja stressi korostuvat novellien kuvauksissa. Novelleissa ei tosin käy välttämättä ilmi ahdistuksen syy. Sen alkuperä voi kiinnittyä myös muuhun kuin taloudelliseen ahtauteen eikä materiaallinen puute korostu taiteilijakuvauksissa. Yhdistävänä havaintona nousee esiin se, että luova luokka esiintyy novelleissa ennen kaikkea taiteilijamyytin purkamiseen tähtäävän kritiikin välineenä. Samalla on huomattava, ettei kaikkien taiteilijakuvausten merkitystä voi pelkistää yksinomaan siihen tehtävään. Taiteilijoiden kärsimyksen toistaminen on usein humoristisuuteen saakka voimistuvaa erityisesti sen rinnalla, kun taiteilijoiden läheiset ja monin tavoin heidän kanssaan samakaltaiset ihmiset eivät pode samoja tuskia – aineistoni novelleissa kärsimys on yksin taiteilijan. (Vrt. Karkulehto & Leppihalme 2018; Arminen 2018.)

3.2 Jalkapallokentällä, juhlissa ja juoksuhaudoissa

Ruumiillinen statuskampppailu on viritetty äärimmäiseksi novellissa ”Tunnet itsesi kuninkaaksi” (Ur). Alkamassa on armoton tuoksina, säännöillä ratifioitu sota, jalkapallo-ottelu:

Kysymys on pelosta.

Peli on sodankäyntiä, ja sodassa pelkäävä häviää aina. En ole harjoitellut maalintekoa lähelläkään yhtä paljon kuin vastustajan musertamista. Siksi olen niin hyvä maalintekijä.

Minua ei pelättäisi, jos en lietsoisi pelkoa. Siksi yritän joka pelissä satuttaa kunnolla ainakin yhtä vastustajaa. Jos saan puolustajan loukkaantumaan pahasti, se auttaa minua myös seuraavassa pelissä. Kunnon loukkaantuminen voi tehdä koko kaudesta helpomman. (Ur 35.)

Tässä alaluvussa tarkastelen erilaisia kamppailun muotoja aineistoni novelleissa, joita kuvataan useimmiten nimenomaan ruumiillisena toimintana. Monissa kohdin kamppailu kiinnittyy myös työpaikalle tai jonkinlaiseen työympäristöön, jossa erityisesti

mieshenkilöhahmot taistelevat vallasta ja statuksesta häikäilemättömästi. Etenkin *Uhrisyndrooma ja muita novelleja* -teoksen yksi toistuvista aiheista on sota, jonka eri muodot ovat luonteeltaan hyvin arkkityyppisiä ja konkreettisia kamppailuja. Sotakuvaukset ja -ympäristöt ovat Salmenniemen novelleissa kaikkea muuta kuin perinteisiä sekä sisällöltään että kaunokirjallisilta muodoiltaan, mutta niillä on silti tiivis kosketuspinta (luokka)kamppailun eri muotoihin erityisesti Suomen sisällissodan kuvaamisen kautta (ks. alaluku 2.3).

Sekä historiallisesti että nyky-yhteiskunnan näkökulmasta kamppailu näyttäytyy monessa mielessä olennaisena luokkaa värittävänä ominaisuutena. Ensinnäkin kamppailu on marxilaisittain ymmärretyn luokkamekanismin keskeinen piirre. On esitetty, että keskiluokka muodostuu jopa kokonaan historiallisesti muotoutuvissa kamppailuissa vallasta ja statuksesta, minkä seurauksena alituisesti jännitteinen luokka-asetelma syntyy (Skeggs 2014, 34). Myös bourdieulaisittain luokan ymmärretään muodostuvan jännitteisessä kamppailussa, jossa pyritään itse sosiaalisesti ylöspäin samalla, kun koetetaan pitää yllä jatkuvaa erontekoa, distinktiota, alempiin asemiin. Tämä kamppailu tulee näkyviin nimenomaan elämäntyyleissä ja kulttuurin arvojärjestelmissä. Sosiaalisessa tilassa tarjolla olevan vallan hallinta heijastuu pääomia kerryttäviin symbolisiin markkinoihin ja niissä operoimiseen, joten kamppailu vallasta on kiivasta.

Symbolisen luokkakamppailun lisäksi uusliberalistinen myöhäiskapitalismi on niukkuutta ja kilpailua korostavan retoriikan sekä toiminnan läpikotaisin kyllästävä (esim. Pulkki 2017, 88–93; Sevänen 2018, 57–58). Tämä yleinen diskurssi perustuu historialliselle näkemykselle kapitalismista kamppailuna jatkuvasti rajallisista resursseista. Näin ollen myös yksilön asema tällaisessa yhteiskunnassa on jatkuvaa taistelua statuksesta, vallasta ja selviytymisestä, jossa pyritään maksimoimaan omat voitot ja edut muiden kustannuksella. (Pulkki 2017.) Toisaalta tämänkaltainen retoriikka ja toimintatapa on myös haastettu laajasti ja sitä vastaan käydään esimerkiksi osoittamalla arkista solidaarisuutta muita kohtaan (esim. Hass 2021, 26–35). Kamppailusta voi etsiä myös sukupuolittuneita käytäntöjä. Erityisesti kamppailu vallasta, rahasta ja statuksesta on nähdäkseni iskostunut stereotyyppiseksi miesten väliseksi toiminnaksi, jossa eri tavoin kyvykkäämpi uros kaappaa vallan muiden kustannuksella (esim. Jokinen 2000, 11–50; Jokinen 2019). Niin ikään seksistinen on kulttuurinen kiteymä naisten välisestä valtakamppailusta, joka muodostuu toisia naisia vastaan esimerkiksi halutun miehen saamiseksi. Salmenniemen novelleissa ruumiilliset kamppailut ovat kuitenkin voittopuolisesti miestenvälisiä.

Kenties kouriintuntuvin ruumiillinen statuskampailu aineistossani on käynnissä novellissa ”Tunnet itsesi kuninkaaksi”, kuten alaluvun aloittavasta lainauksesta käy ilmi. Novelli on kuvaus armottomasta taistelijasta, ammattilaisjalkapalloilijasta, jonka pelifilosofia tiivistyy voiton tavoittelemiseen murtamalla vastapuoli henkisesti ja fyysisesti. Päähenkilö ei ainoastaan pelaa keinoja kaihtamatta, vaan hän avoimesti ihailee ja tavoittelee mahdollisimman häikäilemätöntä peliä. Jalkapallo on hänen sisäisessä puheessansa suoraan verrannollista sotaan. Toisaalta hän ei suhtaudu tämänkaltaisella kovuudella ainoastaan vastustajaan ja peliin muita vastaan, vaan myös omaan joukkueeseen ja itseensä.

”Tunnet itsesi kuninkaaksi” -novelli lähestyy luokkaa metaforisesti. Novellin päähenkilön kamppailukeskeisen elämänfilosofian voi tulkita metaforaksi nyky-yhteiskunnan statuskampailusta ja erityisesti työ- ja talouselämän yhä kiihtyvämmästä mittelöstä. Päähenkilön verenhimoisuus rinnastuu tulkinnallisesti ylemmän keskiluokan ja eliitin häikäilemättömään elämäkatsomukseen, jonka päämäärä on vallan tavoittelu (ks. Pulkki 2017, 88–93). Päähenkilön ruumiillisen vahingoittamisen tavoittelu liittyy osaksi jalkapallon likaisen pelin keinovalikoimaa mutta metaforisella tasolla rinnastuu esimerkiksi talouseliitin sisäpiiriverkostoihin, joissa jaetaan työpaikkoja ja tehdään sopimuksia muulta yhteiskunnalta piilossa – hallitsevat luokat pitävät kiinni asemastaan kaikin keinoin.

Hieman samankaltaisena, jopa primitiivisenä kamppailuna näkee novellin ”Elämän ja kuoleman pidot” -päähenkilö maailman edessään. Novellissa luokka on esillä melko eksplisiittisesti, kuten olen luvussa 2 osoittanut. Varsin omassa maailmassaan elävä päähenkilö vaikuttaa olevan joka hetki valmis käyttämään myös väkivaltaa osoittaakseen sosiaalisen asemansa:

Isokokoinen mies lähestyy minua. Tulkitsen sen vaaran merkiksi. Ehdin hajottaa lasini ovenpieleen, osoitan sillä, että olen valmis puolustamaan kulttuurini kunniaa.

Mies ei uskalla käydä minuun käsiksi. Se onkin viisainta. Olisin tainnutanut hänet muutamalla liikkeellä. (Uh 35.)

Lainauksesta käy ilmi päähenkilön rasismien lisäksi se, kuinka hän valmistautuu miestenvälisen selkkauksen selvittämiseen (ks. Jokinen 2019). Hänen voimakas kulttuurikonservitisminsa ja varsin 1800-lukulainen maailmankatsomuksensa vaikuttaa heijastuvan sekä luokan, kulttuurisen että sukupuolisen dominanssin osoittamiseen kamppailun, tarvittaessa myös ruumiillisen taistelun, keinoin. Päähenkilön hampaita kiristävä fanaattisuus, joka sosiaaliseen nollasummapeliin kohdistuu hänen kamppailualttiin

käytöksenä myötä, on tulkittavissa samanaikaisesti varsin humoristiseksi, kuten alaluvussa 2.1 havaitsin.

Alaluvussa 3.1 esittelemäni epätoivoinen kirjailija novellissa ”Kukaan ei ymmärrä minun tuskaani” vaikuttaa riippuvan kiinni yhteiskunnassa liki yksinomaan hänen tasapainoisen ja hyvinvoivan kustannustoimittajansa varassa. Kirjailija hämmästeleekin sitä, miksi kustannustoimittaja ja kustantamo yhä vaivautuvat käyttämään resursseja häneen. Yksityiskohdissa kirjailijan ja toimittajan välisestä suhteesta paljastuu myös ainakin kirjailijan kokemusmaailman perusteella jonkinlainen epätoivoinen vertaileva kamppailu: ”Huuleni kostuvat kun huomaan, että Kareksella on hetken huono ryhti. Se lisää itseluottamustani. Tämä ei ole taistelu, mutta silti tässä voi hävitä.” (Ur 83.) Ruumiillisista yksityiskohdista paljastuva Kareksen hetkellinen herpaantumisen synnyttää hänestä riippuvaisessa kirjailijassa hetkellisen hyvänolontunteen. Päähenkilöä lohduttaa se, että hänen lähimmästä tukijastaan paljastuu epätäydellisyys, joka vaikuttaa merkitsevän (tässäkin) miestenvälisessä nollasummakamppailussa voittoa päähenkilölle itselleen.

Tyystin erilaista kamppailua käydään erityisesti *Uhrisyndrooma*-teoksen useassa eri novellissa. Esimerkiksi ”Merisää” (Uh), ”Kaivo ja lähde” (Uh) sekä ”Me taistelemme lapsen vuoksi” -novelleissa soditaan. Novellien sotatilanteissa on paljon samaa keskenään. Niitä yhdistävät samankaltaisen tunnelman ja sotimisen lisäksi myös osittain samat henkilöhahmojen nimet, joita esiintyy useissa muissakin novelleissa kaikissa tarkastelemisiani novellikokoelmissa. Suomalaisen kirjallisuuden traditiossa edellä mainitut novellit voi sijoittaa postmodernistiseen sotakirjallisuuden jatkumoon parodioineen ja absurdeine sotakuvauksineen, mutta tässäkin kontekstissa sodan kuvaukset Salmenniemen sotanovelleissa ovat nähdäkseni varsin epätavallisia (vrt. Niemi 1999a, 121). Novellien miljöö vaihtelee, ja koko sodan luonne on moniulotteinen. Perinteisillä rintamilla ja etulinjoissa ammutaan vihollisia mutta käydään samalla kulttuurisotaa ja tarjoussotaa. Sota vallitsee useimmiten vain jonkinlaisena asiaintilana taustalla ja novellien tapahtumat tapahtuvat sen edustalla. Tunnelma on usein kummallinen tai jopa absurdi ja samanaikaisesti usein jollain tapaa humoristinen, kuten vaikkapa ”Merisää”-novellissa, jossa verisen taistelun tiimellyksessä sotamiehiä rauhoittaa radion merisäälähetys. Kaiken kaikkiaan Salmenniemen sotanovellit asemoituvat vasten suomalaisen sotakirjallisuuden jatkumoa varsin karnevalistisesti monesta eri näkökulmasta (ks. Jokinen 2019).

Salmenniemen sotanovellit kietovatkin yhteen erilaiset sotien muodot ja niistä kertomisen konventiot. Luokan näkökulmasta kaikissa novellien sodissa on kuitenkin huomattava piirre, sillä sodan luonteesta riippumatta niissä vastakkain ovat valkoiset ja punaiset. Tämä havainto yhdistettynä henkilöhahmojen nimiin, osapuolten välisiin kuvauksiin sekä novellien ajalliseen sijoittumiseen johdattaa tulkitsemaan, että sodat perustuvat Suomen vuonna 1918 käydylle sisällissodalle. Sosiologisesta näkökulmasta punaisten ja valkoisten välinen sota oli ennen kaikkea luokkasota, jossa vastakkain taistelivat työväki ja omistava luokka (Haapala, Häkkinen & Kaarninen 2021, 262).

Sotanovelleissa ruumiillisuuden kuvaukset vahvistavat novellien eriskummallisia tapahtumia ja ympäristöjä. ”Merisään” tapahtumat voisi suurimman osan novellin tapahtumista ja miljöön kuvausten perusteella sijoittaa 1900-luvun alkuun, mutta novellin nimen mukaisesti sotilaat kuuntelevat radiosta heitä rauhoittavaa merisäätä. Lisäksi kaikki taistelijat eivät aivan vaikuta sopivan 1900-luvun alun yhteiskuntaan:

Punaiset olivat löytäneet sillan. He etenivät hitaasti hämätäkseen. Pääjoukon takana miehet juoksivat ehtiäkseen hyviin aseisiin, mutta pääjoukko näytti vetelehtivän. He pelasivat petankkia ja laittoivat kynsiään ja hiuksiaan. Minä ammuin punaisen, joka oli keskittynyt kiristämään jooganutturaansa. - - Hänen viereensä valahti kangaskassi. (Uh 9.)

”Me taistelemme lapsen vuoksi” -novelli taas rakentuu oudoksuntaa herättävän kasarmielämän kuvauksen ympärille. Novellin alussa eräs miessotilaista synnyttää yllättäen (ks. alaluku 2.3). Tapahtuma hämmästyttää sotilastovereita jonkin verran, mutta pian kaikki tottuvat lapseen ja tuoreeseen isään. Synnyttäneen sotilaan seksikumppani paljastuu tarinan edetessä, mutta novellissa ei hämmästellä tai tarkastella lainkaan biologisia seikkoja esimerkiksi siihen liittyen, miten miesten välinen seksi on johtanut raskauteen ja miten koko raskaus synnytyksineen on tapahtunut miehen kehossa. Novellin lopussa myös paljastuu, että useat sotilaat ovat synnyttäneet lapsia sodan aikana (Uh 209). Synnyttäneiden sotilaiden sukupuolia ei eritellä, mutta ainakaan novellin henkilöhahmokaartissa ei vaikuta olevan naisia lainkaan. Novellin maailmassa tämä ei kuitenkaan herätä kummeksuntaa.

Näennäisesti Suomen sisällissodan luokkien välisen sotaan johtaneen kamppailun ympärille rakentuvat Salmenniemen sotanovellit eivät juuri sisällä muita vahvoja luokkaviittauksia tai -kuvauksia. On merkille pantavaa, että luokka korostuu useissa tarkastelemissani novelleissa yllättävissäkin yhteyksissä, mutta kun novelleissa kuvataan luokkasotaa, ei yhteiskuntaluokka nouse esiin. Ruumiillinen kamppailu tai taistelu itsessään on sotanovelleissa usein toissijaista,

joskin ”Merisää” on tästä poikkeus kuvatessaan varsinaista taistelukohtausta. Perinteisesti sodan voikin tulkita nimenomaan miesten välisen kamppailun kulminaatiopisteeksi, mistä juontaa juurensa esimerkiksi yhteiskunnan muiden alueiden kamppailuihin vuotanut sotainen retoriikka esimerkiksi sairauksia tai valtion velkaa vastaan taistelemisesta. Luokka ja kamppailut sijaitsevat kuitenkin Salmenniemen novelleissa pääasiassa tyystin toisaalla kuin konkreettisessa luokkakamppailussa.

Sotanovelleissa kuitenkin piilee myös tulkinnan mahdollisuus, joka on läheisemmin sidoksissa luokkaan. Tämä lähtökohta näyttäytyy novellien sotien moninaisessa luonteessa, johon vaikuttavat tavanomaisen sotimisen lisäksi kuuluvan myös tarjousota ja kulttuurisota. Erityisesti nyky-yhteiskunnassa käynnissä olevia kulttuurisotia lienee mahdollista tarkastella poliittisuuden lisäksi luokkasidonnaisena kamppailuna, jollaiseksi myös edellä lainaamani katkelman novellista ”Merisää” voisi luokitella. Niin muodoin novellin jooganutturaansa korjaavan punaisen voi sijoittaa liberaalin ja luokkatietoisien vihervasemmiston edustajaksi samalla, kun novellin kerronta keskittyy kuvaamaan valkoisten osapuolta, joka edustaisi tässä asetelmassa konservatiivisia ja nationalistisia arvoja. Tätä tulkintaa on kuitenkin vaikeaa viedä pidemmälle ”Merisään” tapauksessa, sillä novellissa valkoisten osapuolesta ei paljastu laajempia kulttuurisotaan yhdistettäviä piirteitä. Tämänkaltainen suuren mittaluokan kulttuurisota vaikuttaa kuitenkin vallitsevan aineistoni novelleissa myös laajemmin, sillä nimenomaan punaisuus tai valkoisuus nousee monessa novellissa esiin osapuolena tai rintamana, vaikka tapahtumat eivät kiertyisi tämän osapuolen tai maininnan ympärille. Polarisaatio vallitseekin yleensä vain tapahtumien taustalla.

Ruumiillisen kamppailemisen tuoksina on Salmenniemen novelleissa ennen kaikkea miesten maailma. Miehet kamppailevat erilaisissa miljöissä esimerkiksi statuksesta, urheiluvoitoista ja naisseurasta. Toisaalta miehet myös hoivaavat ja pitävät huolta toisistaan etenkin sotaan sijoittuvissa novelleissa. Suomen sisällissotaan viittaavat sotakuvaukset kiinnittyvät historiallisesti voimakkaasti luokkakamppailuun omistavan luokan ja työväen välillä. Kamppailujen etäisyys kuitenkin suorasta luokka-aseman kuvaamisesta heijastaa sitä laajaa havaintoa, joka tutkimusaineistoani kokonaisvaltaisesti värittää. Yhteiskuntaluokka ei ole teoksissa useinkaan eksplisiittinen aihe, vaan erilaiset luokan ulottuvuudet ja kuvaukset kohoavat esiin vain aika ajoin, toisinaan voimakkaampina, toisinaan vaimeampina.

3.3 Työn raskaan raatajat

Luovan luokan kuvausten ja erilaisten kamppailujen lisäksi aineistoni novellien tapahtumat sijoittuvat toisinaan konkreettisesti työpaikoille. Työssäkäyvän ihmisen arjen kuvaukset kiinnittyvät novelleissa aika ajoin voimakkaisiin ruumiillisuuksiin, jotka heijastavat erityisesti monensävyyisiä keskiluokkaisia kokemuksia työelämästä. Tässä alaluvussa keskitynkin tarkastelemaan työympäristön ruumiillisuutta aineistossani.

Novellien työympäristöissä toistuu (liiallisen) vastuun tuoma fyysinen pahoinvointi, joka tuntuu voimistuvan etenkin menestyneillä, jopa yläluokaksi luokiteltavilla henkilöillä (vrt. Kantola & Kuusela 2019). Tällaisia kärsiviä hahmoja kuvataan novelleissa ”Päätöksiä” (D), ”Muotokuva” (Uh) ja ”Asiakaskoralli” (A). Työelämässä eri aloilla korkeisiin asemiin päässeet ihmiset eivät kykene nauttimaan menestyksestään, kuten esimerkiksi ”Muotokuvassa” kertoja suoraan toteaa: ”Hokkanen oli yhtäkkiä noussut asemaan, johon hän ei ollut tottunut, eikä hänen psykofysiikkansa kestänyt aseman painetta.” (Uh 109)

”Päätöksiä”-novelli koostuu hallituksessa ministerinsalkkua kantavan poliitikon työmatkan kuvauksesta. Poliitikko istuu junassa matkalla kotiin ja pohtii mielessään työnsä pitkäkantoisia seurauksia:

Nojasin penkkiin ja vajosin pehmusteisiin. Tunsin palaverin selässä ja kyljissä, tunsin kaiken istumisen, jokaisen kahvin ja sämpylän, päätöksen. Yritin pysyä tyynenä, mutta tänään se oli tavallista vaikeampaa. Mikä oikeus minulla oli päättää kymmenien tuhansien elämästä, mikä oikeus minulla oli syöstä jotkut köyhyteen, sairauteen, kuolemaan? (D 37.)

Poliitikon työpäivä on kulunut kokouksissa, joissa on päätetty ilmeisen mittavista sosiaaliturvan leikkauksista. Hän tuntee vastuun harteillaan hyvin konkreettisena: ”Alustin mielenterveyspalvelujen karsimisesta. Minua oksetti, kun luin raportin otsikon ääneen.” (D 41.) Työn paineet ja niiden mittavat yhteiskunnalliset vaikutukset resonoiivat päähenkilön ruumiissa kokonaisvaltaisesti. Hän voi pahoin ymmärtäessään, mitä leikkauksista seuraa, mutta uskoo niiden olevan pakollisia. Vaihtoehtoa ei näytä olevan. Oletettavasti tällaisten päätösten tekeminen onkin säännöllinen osa hänen työtään.

”Muotokuva”-novelli on lyhyt kuvaus Hokkanen-nimisestä sotilaasta, joka kärsii työn vastuun tuomista ruumiillisista oireista. Novellin potrettimainen kuvaus esittelee Hokkasen epätavallisesti edennyttä sotilasuraa ylennyksineen ja alennuksineen, joiden seurauksena hän

on lopulta päätyntä sotilasarvoltaan prikaatinkenraaliksi. Korkea asema ei edistä hänen hyvinvointiaan:

Tahtoi hän sitä tai ei, Hokkasen oli toteltava johtajiaan ja kannettava vastuu alaisistaan, ja siksi jokin tiedostamaton taisteli nyt hänessä.

Hän oli viimeisen vuoden aikana käynyt useammin lääkärissä kuin koko aikaisemmassa elämässään. Hänellä oli lyhyessä ajassa ollut epämääräisiä abdominal pains; ajoittaisia, hyvin voimakkaita panic attacks, joiden aikana hän oli varma lähestyvistä kuolemastaan; epämääräisiä back, neck or other aches and pains, jotka tekivät liikkumisen hankalaksi ja joiden vuoksi hän välillä joutui punnertamaan itsensä ylös sängyltä (Uh 110.)

Lista päähenkilön ruumiillisista oireista jatkuu novellin loppuun saakka. Listauksessa huomion kiinnittävät myös englanninkieliset oireiden nimet, jotka muistuttavat nykymuotoisista lääketieteellisistä puhetavoista englannin voimistuvine vaikutuksineen. Toisaalta kielenvaihdos synnyttää mielikuvan yleisesti nyky-suomen puhekielestä, jossa englannin piirteet ja lainasanat vaikuttavat vahvasti. Novelli luo myös vaikutelman sotavoimista hyvin mielivaltaisena organisaationa, jonka jyrkässä hierarkiassa kohotaan ja laskeudutaan liki sattumanvaraisesti, usein henkilökohtaisten kontaktien vaikutuksesta. Päähenkilö onkin päätyntä perinteisesti yhteiskunnalliseksi eliitiksi käsitettyyn kenraalin asemaan, ”kun hänen vanha kuntonyrkkeilyvalmentajansa oli valittu puolustusvoimain komentajaksi.” (Uh 109) Niin muodoin myös novellin sotavoimien määrittelemä luokkajärjestys asettuu varsin mielivaltaiseen valoon: kuka tahansa saattaa päätyä osaksi eliittiä tai pudota yhtäkkiä aliupseeriksi. Novellin tunnelma onkin monitahoisen absurdi, ja Hokkasen sotilasura, oireilu ja sotavoimien organisaatio värittyvät mielettöminä työelämän heittelevyyksinä, joiden paineessa yksilö joutuu kärsimään.

Kolmas työssään menestyneen henkilön kärsimyksen kuvaus esiintyy novellissa ”Asiakaskoralli”, jossa kärsii vuorostaan jonkinlaista myyntiedustustyötä tekevä, työssään erinomainen mutta sitä ja muita ihmisiä halveksiva päähenkilö. Nykytyöelämä näyttäytyy novellin liioittelevuudessa voimakkaan absurdiruokana, jossa yksilö on perustavanlaatuisen eksistentiaalisesti tuomittu työhönsä. Päähenkilö kammoksuu ja vihaa esiintymistä, mutta paradoksaalisesti onnistuu siinä sitä paremmin, mitä enemmän tuskaa se hänelle tuottaa:

Ahdistusta ja ylenmääräistä jännitystä me annamme toisillemme säännöllisesti – minä saan paniikkikohtauksen aina ennen esiintymistäni, useimmiten myös esiintymisten jälkeen.

Toisinaan olen paniikissa myös esiintymisten aikana.

Minun tuskin tarvitsee sanoa, että nämä esiintymiset ovat todellisia menestyksiä, että paniikkikohtausten aikana pitämäni esiintymiset suorastaan hipovat täydellisyyttä. - -

Nykyisin ennen esityksiä istun wc:ssä ja hengitän paperipussiin. Useimmiten myös oksennan. Sitten vedän muutaman shotin viskiä poistumatta pöntöltä. Olen huomannut, että kun jännitän kaikki kehoni lihakset ja sen jälkeen rentoutan ne, rauhoitun hieman. Teen niin kymmeniä kertoja, kunnes olen yrityksestä aivan poikki. (A 91; 95.)

Novellit ”Päätöksiä”, ”Muotokuva” ja ”Asiakaskoralli” kuvaavatkin oman alansa huipulla työskenteleviä henkilöitä. Luokan näkökulmasta on huomionarvoista, että he nimenomaan voivat niin huonosti, sillä kokonaisvaltaisen terveyttä ylläpitävän ja siihen panostavan kulttuurin on todettu vallitsevan nimenomaan korkeasti koulutetun keski- ja yläluokan piirissä (esim. Purhonen ym. 2014, 171). Terveydellä on myös osoitettu olevan vahva sosiaalinen gradientti. Tilastollisesti se laskee sitä mukaa kuin sosiaalinen asema heikkenee (Marmot 2004; Huppertz 2015, 377; Aaltonen ym. 2020). Keskimääräisesti korkeammassa luokka- asemassa olevat voivat siis paremmin ja huolehtivat terveydestään enemmän. Lienee mahdollista, että terveyden ylläpitämisen ihanne palautuu keskiluokan kulttuurissa kauas ruumiillisen kohtuuden, hillinnän ja säädyllisyyden pyrkimykseen (Skeggs 2014, 190–200). Liitänkin terveyden vaalimisen eetoksen olennaiseksi osaksi myös suomalaisen keskiluokan menestystä tavoittelevaa kulttuuria, jossa pyritään suoriutumaan omasta elämästä itsensä parhaimpina mahdollisina versioina niin työn, rakkauden kuin terveydenkin mittapuilla. Laskennallisen hedonismien kaltaisen hetkellisen irti päästämisen ja lähes kohtuuttomuuksiin kohoavan nautiskelunkin rajat piirtyvät keskiluokkaisen maun sopivuuden sosiaalisiin muureihin: kohtuus kaikessa, pullo päivässä (ks. Skeggs 2014, 199; 264). Toisaalta yläluokan tai eliitin, etenkin yritysmaailman johtajien työtä on luonnehdittu sekä henkisesti että ruumiillisesti armottomaksi kamppailuksi, jossa vastuu painaa ja työtunteja ei sovi laskea (Kantola & Kuusela 2019). Tätä näkökulmaa vasten tarkastelemieni novellien kuvaukset eivät ole lainkaan vailla vertailukohtaa.

Edellä tarkastelemieni novellien henkilöihahmot eivät voi hyvin, ja syy siihen käy novelleissa selvästi ilmi: työ. Päähenkilöt eivät joko pidä työstään tai siitä, millaisia vastuita siihen sisältyy. He oireilevat ruumiillisesti. Kärsimyksen kuvauksia esiintyy tiheään myös kahdessa samankaltaisesti rakentuvassa *Delfinimeditaatio*-teoksen novellissa, ”Galleria: hohteessa” ja ”Galleria: veressä”. Novellit koostuvat psykiatrina toimivan henkilön sisäisestä puheesta ja

muistiinpanoista, joissa hän pohtii ja diagnosoi potilaitaan. Psykiatrin havainnot ja muistiinpanot sisältävät runsaasti kuvauksia sekä somaattisista että psykologisista oireista, joita potilaissa esiintyy. Omissa muistiinpanoissaan hän arvostelee ja tuo ilmi mielipiteensä potilaistaan ihmisenä, ja ne sisältävät esimerkiksi potilaiden haukkumista ja muuta potilaita vapaasti arvottavaa kielenkäyttöä. Toisinaan muistiinpanot sisältävät myös päähenkilön pohdintoja hänen omasta voinnistaan, ja ”Galleria: veri” päättyykin varsin kokonaisvaltaiseksi kasvavaan havaintoon juuri tästä näkökulmasta:

Huomaan, että minusta alkaa olla yhä tärkeämpää, että myös toiset kärsivät – etenkin silloin kun joku hyvin menestynyt sukulainen tai ystävä kertoo terveysongelmastaan, tulen heti iloiseksi. Tiedän laajalle levinneestä ja selittämättömästä kivusta lähes kaiken mahdollisen; tiedän selittämättömistä, elämän tukahduttavista ja ilon ryöstävistä oireista kaiken mahdollisen. Ei ole ainuttakaan kipua, jota en saisi esille kehossani nyt kun kirjoitan tätä lausetta. - - Koko olemassaoloni on yhtä saatanallista kärsimystä ja kipua. (D 217–218.)

Myös ”Galleria”-novellien päähenkilö onkin työstään – tosin myös elämästä yleensä – kärsivä menestyneen ylemmän keskiluokan edustaja. Laajasti tässä alaluvussa tarkastelemani työn synnyttämän (ruumiillisen) kärsimyksen kuvaukset liittyvät kaikissa Salmenniemen novelleissa toistuvaan aiheeseen, kipuun ja kärsimykseen osana arkea. Työhön liittyvästä kivusta eivät kuitenkaan aineistossani kärsi matalapalkkaista tai ruumiillista työtä tekevät duunarit, jotka voivat tutkimustiedon valossa kokonaisvaltaisesti parempiosaisia huonommin, vaan oletettavan hyvin palkatut keskiluokan tai eliitin edustajat. Työstä aiheutuva tuska onkin novelleissa osa keskiluokkaista elämänkokemusta, arjen toisteisuutta ja työn liiallisia vaatimuksia. Lisäksi kukaan novellien päähenkilöistä ei myöskään vaikuta pohtivan tuskaa tuottavasta ja absurdista työstä irrottautumista.

Novellissa ”Viimeinen naula” (A) toistuu yllä hahmoteltu ruumiillisen kärsimyksen kuvaus ainakin osittaisessa työympäristössä. Tällä kertaa novellissa kuvataan kärsivänä kuitenkin luovan luokan edustajaa, päähenkilön ystävää, joka on menestynyt kuvataiteilija. Taiteilijan ura vaikuttaa olevan nousukiidossa, mutta novellissa paljastuu, että hänen kumppaninsa pahoinpitelee häntä väkivaltaisesti ja on raiskannut hänet. Novellin edetessä menestyksentuoksuista taidemiljöötä kuvataan yksityiskohtaisesti, kun kertoja havainnoi taidegalleriassa tapahtuvien näyttelyn avajaisten miljöötä. Tilaisuuteen on saapunut varakkaita taidesijoittajia, ja suurin osa yleisöstä vaikuttaa olevan paikalla erityisesti juuri näyttelyn saaman mediahuomion vuoksi. Työhön liittyvää kärsimystä vasten novellissa näyttäytyy erityisen kiinnostavana se, millaisena näyttely-yhteisöä luonnehditaan.

Kulttuurisen maun näkökulmasta suurin osa novellin keskiluokkaisesta näyttely-yleisöstä vaikuttaa ilmaisevan ennen kaikkea hyvää kulttuuritahtoa²³. Kertojan havaintojen perusteella yleisö on pääasiassa hyvätuloista väkeä, joka esittää pitävänsä legitimistä kulttuurista, taiteilijan teoksista, ennen kaikkea sen sosiaalisen statuksen vuoksi, mitä kuvataiteesta nauttiminen synnyttää. Teeskentelevää maun ilmapiiriä vasten näyttelyn takahuoneessa paljastuva taiteilijan kokema väkivalta asettuu voimakkaaseen kontrastiin. Pintapuolisesti hän vaikuttaa olevan täysin kunnossa ja osallistuu näyttelyn avajaistilaisuuteensa innolla, mutta pinnan alla hän kärsii kumppaninsa väkivaltaisesta käytöksestä, jota kuitenkin pyrkii ymmärtämään.

Tulkitsen novellin taideyleisön keskiluokkaisen teeskentelyn vasten taiteilijan kokemaa parisuhdeväkivaltaa ja kärsimystä eräänlaiseksi luokka-aseman peiliksi, jossa asettuvat metaforisella tasolla vastakkain keskiluokan jokapäiväinen ja tasapainoinen elämä sekä luovan luokan taiteilijoiden jatkuva epävarmuus. Ulkopuolelta menestyvältä vaikuttava taiteilija on tällaisen kuvallisuuden mukaisesti altis toistuvaan epävarmuuteen, ja pinnanalainen elämäkokemus saattaa sijaita hyvin etäällä palkkatyötä tekevän keskiluokkaisen näkökulmasta. Keskiluokkainen ruumis ei tunne itsessään niitä symbolisia (ja tässä tapauksessa konkreettisia) iskuja ja ruhjeita, joita taiteilijaruumis ottaa yhteiskunnallisesti vastaan kamppaillessaan toimeentulosta. Menestyvä taiteilija on kuitenkin suosittua ajanviettoseuraa, sillä hänen taiteensa ihailu ja omistaminen kerryttävät keskiluokalle sekä kulttuurista että taloudellista pääomaa.

Ruumiillinen kärsimys toistuu aineistoni novellien työntekoon ja työpaikalle sijoittuvissa kuvauksissa. Kuten tässä alaluvussa olen todennut, tuo kärsimys kiinnittyy kuitenkin ennen kaikkea menestyviin ja taloudellisesti hyvinvoiviin ruumiisiin, joille pahoinvointia tuottavat esimerkiksi oman työn synnyttämät paineet. Esimerkiksi työläiskirjallisuuden perinteessä

²³ Bourdieulaisittain keskiluokan makua on kuvattu hyvän kulttuuritahdon käsitteellä, jolla viitataan keskiluokan makuun, joka jäljittelee ja mukailee yläluokan legitimiä makua (esim. Bourdieu 1984, 318–328). Hyvän kulttuuritahdon käsitteen mukaan keskiluokka korostaa pitävänsä voimakkaan legitimeistä kulttuurin muodoista, mutta ensisijaisesti vain erottautuakseen ja pyrkiäkseen sosiaalista parempaa statusta kohti (Purhonen ym. 2014, 84). Hyvän kulttuuritahdon käsite keskiluokan makua luonnehtivana ilmiönä asettuu kiinnostavasti vasten työväenluokan keskiluokkaan kohdistamaa teeskentelyn ja teennäisyyden pilkkaa. Kulttuurisesti negatiivisesti arvotettu työväenluokka asettaa keskiluokan teeskentelyn, hienostelevan puhettavan ja sosiaalisen pyrkyryyden stereotyyppiin naurunalaiseksi ja kokee keskiluokkaiset käytännöt keskustelukulttuurista pukeutumiseen ainakin jossain määrin naurettaviksi ja mauttomiksi. Samanaikaisesti työväenluokkaista elämäkokemusta värittää jatkuva sosiaalisesti vähäarvoisesta asemasta kumpuava keskiluokkaisuuden kilvoittelu, pyrkimys tulla tunnistetuksi keskiluokkaisen työväenluokan sijasta ja siten kiinnittää itsensä korkeammalle sosiaalisessa hierarkiassa. (Skeggs 1997, 75–90; Skeggs 2014.)

yleinen tapa kuvata kovaosaisia työläisiä tai työväkeä ei sen sijaan ole millään tavoin esillä Salmenniemen novelleissa. Vaikuttaakin siltä, että ne ulottavat luokan lävistävän ja työsidonnaisen kärsimyksen kuvaamisen varsin tuoreella tavalla nimenomaan menestyviin työntekijöihin (vrt. Kantola & Kuusela 2019). Tässä kärsimyksessä näyttää olevan melko paljon yhtäläisyyksiä Salmenniemen novellien luovan luokan kärsimyksen kanssa, jota jäsensin alaluvussa 3.1. Laajasti vaikuttaakin siltä, että ei-fyysisen työn tuottama ruumiillinen kärsimys on aineistoni novelleissa eräänlainen keskiluokkaisen elämäntyylin sivuoire, josta kärsitään lukuisissa eri yhteyksissä.

4 Liikkeessä

Liike ja liikkuminen ovat sekä konkreettisia että metaforisia sosiaalisen toiminnan muotoja ja tapoja heijastaa omaa asemaa sekä eroa muihin. Liikkeessä pysymisen ja liikkeen ilmiöiden merkitykset risteävät tässä tutkielmassa moneen suuntaan. Ensinnäkin kyse voi olla erityisesti ylä- ja keskiluokan jatkuvasta liikkumisesta, kiireestä, josta vaikuttaa tulleen jonkinlainen statussymboli. Sen sijaan työväenluokalla arjen vapaata aikaa on havaittu olevan eniten (Oinas, Anttila & Nätti 2010, 107–123.) Liikkeessä pysyminen ja kiire ovatkin tässä kontekstissa statussymboleja.

Toisaalta erityisemmät liikkumisen muodot, liikunta ja urheilu, ovat liikkeessä pysymistä sen itsensä vuoksi. Urheileminen ja urheilullisuus liittyvät olennaisesti sosiaalisen aseman viestimiseen ja ruumiillisten dispositioiden rakentamiseen. Eri yhteiskuntaluokilla on perinteisesti myös omat urheilulajinsa, joita harrastamalla rakennetaan omasta asemasta viestivää ja sitä kartuttavaa ruumiillista ja sosiaalista viitekehystä (esim. Purhonen ym. 2014, 155). Liikkeessä pysymisellä voidaan viitata myös matkailuun, sekä loma- että työmatkoihin, jotka kiinnittyvät osaksi nykyisen globaalin keski- ja yläluokan elämäntyyliä. Matkailun määrä ja laatu ovat sosiaalisesta asemasta viestiviä aktiviteetteja, joiden harrastaminen toisaalta vaatii, toisaalta kerryttää erilaisia pääoman muotoja. Matkaileminen voi olla myös sidottua ammattiin ja siten hyvin konkreettisesti yksilön luokkaan.

Tässä luvussa suuntaan katseeni liikuntaan, matkailuun ja liikkeeseen aineistoni novelleissa. Alaluvussa 4.1 tarkastelen urheilua, ruumiinkulttuuria sekä ulkonäköä luokan näkökulmasta. Sen jälkeen keskityn liikkumiseen matkailuna ja retkeilynä ja tutkin aineistossani esiintyviä erilaisia matkoja. Luvun 4 viimeisessä alaluvussa perehdyn erilaisiin ruumiista kumpuaviin psyykkisiin liikkeen tiloihin, kuten harhoihin ja päihtymykseen Salmenniemen novelleissa. Kuten todettua, erilaiset liikkumisen tavat kytkeytyvät elimellisesti ruumiillisiin toimintoihin, ruumiinkulttuureihin ja luokkaan. Ne yhdistävät ja erottavat, jakavat ja luokittelevat.

4.1 Laiha ja lihaksikas; vahvempi ja seksikkäämpi

Markkuloista näki, että he harrastivat triathlonia. Heillä oli suora ryhti ja molemmilla niin laihat ja lihaksikkaat kasvot, että kun niitä katsoi tarkasti, teki melkein pahaa. Kädet olivat jäntevät ja kämmenselissä kulkivat paksut, tummat suonet. Kun Markkula-Packalén vaihtoi asentoon, lihakset värähtivät poskissa ja leukaperissä. - -

Mannelin suoristi ryhtinsä. Asento tarttui triathlonisteista häneen. Jostakin syystä hän takelteli puheessaan. (D 23.)

Tämän tutkielman teoreettisessa taustassa toistuu näkemys siitä, että ruumiissa luokka tulee konkreettisesti esiin. Usein niin voi tulkita tapahtuvan myös aineistoni novelleissa. Ruumiin on osoitettu olevan keino viestiä omasta asemasta tahallisesti ja tahattomasti (esim. Bourdieu 1984, 190; Purhonen ym. 2014, 152). Näin ollen urheileminen ja liikunnan harrastaminen korostuvat merkityksellisinä keinoina aseman viestimisessä, kuten yllä lainatusta katkelmasta käy ilmi. Toisaalta liikunta on yhteydessä luokkaan myös kuluttamisen muodoissa, harrastuksena ja ajankäytöllisenä aktiviteettina, joihin käytetään ja jotka kerryttävät erilaisia pääoman muotoja. Eri yhteiskuntaluokilla on osoitettu olevan erilaisia liikuntaharrastuksia ja harrastuskulttuureita. Myös keholliset ihanteet ovat historiallisesti vaihdelleet erityisesti keski- ja työväenluokan välillä. Lisäksi samoja urheilulajeja tai liikunnan muotoja saatetaan harrastaa eri yhteiskuntaluokissa erilaisista syistä, jotka juurtuvat syvälle yhteiskuntaluokkien kulttuurisiin arvojärjestelmiin, kuten siihen, millaiset kehot käsitetään ihanteellisina ja tavoiteltavina. (Bourdieu 1984, 209–216; Purhonen ym. 2014, 155–156.)

Salmenniemen novelleissa urheilu ja liikunta eivät nouse yhtä merkittäviksi ruumiillisten kuvausten muodoiksi kuin esimerkiksi ruoka. Liikunta ja liikuntakulttuurit kiinnittyvätkin aineistossani ennen kaikkea mainintoihin ulkonäköön liittyvästä urheilullisuudesta varsinaisen toiminnan sijasta, kuten alaluvun aloittavasta lainauksesta käy ilmi. Ulkonäkökuvauksissa toistuvat esimerkiksi havainnot siitä, kuinka joku näyttää urheilulliselta tai tietyn lajin harrastajalta. Näin ollen urheilullisuus on ennen kaikkea statuksesta ja luokasta viestivä attribuutti, joka liittyy tietyn luokan elämäntyyliin ja kytkeytyy siihen monimutkaisin tavoin. Sosiologisessa tutkimuksessa urheilusta toivottavien hyötyjen on osoitettu olevan sidoksissa luokkaan: työväenluokan liikunta tähtää ennen kaikkea välineelliseen ja käytännön näkökulmasta hyödyllisen kehon ylläpitoon, kun taas keskiluokkainen urheilukulttuuri tavoittelee pikemmin hyvää ulkonäköä ja sen mukanaan tuomia sosiaalisia hyötyjä (Bourdieu 1984, 213). Muun muassa juuri urheilun avulla edistettävästä hyvästä ulkonäöstä onkin konkreettisesti osoitettu kertyvän monenlaisia sosiaalisia hyötyjä (Kukkonen ym. 2019, 12). Näin ollen oman ulkonäön parantamiseen tähtäävät urheilumaininnat aineistossani voi luokitella ennen kaikkea osaksi keskiluokkaista kulttuuria.

Vaikka historiallisesti eri yhteiskuntaluokilla on osoitettu olevan omia toisistaan eroavia urheilukulttuurin muotoja ja eri tavoin arvostettuja harrastuksia, pelkällä liikunnalla on Suomessa varsin vähäinen yhteys sosiaaliseen asemaan. Liikuntaa harrastetaan melko

runsaasti koko väestön tasolla, joskin korkeimmin koulutetut harrastavat sitä enemmän ja monipuolisemmin kuin vähän koulutetut. (Purhonen ym. 2014, 155; 180.) Terveyttä edistävän eetoksen ja terveydellisen elämäntavan myötä ulkonäköä ja sosiaalista statusta kartuttavan urheilukulttuurin on kuitenkin monella tavoin osoitettu kuuluvan osaksi keskiluokkaista itsensä kehittämistä (Bourdieu 1984, 213–215; Purhonen ym. 2014, 178–179; Huppatz 2015, 381–382). Laajasti terveellisten elämäntapojen (näennäisesti tai todenmukaisesti) mukanaan tuoman terveen elämän ja hyvän terveyden on itsessään osoitettu olevan sosiaalisen distinktion keino, tapa erottua niistä, jotka eivät samalla tavalla vaali terveyttään (Huppatz 2015, 382). Näin ollen terveyttä edistävä kulttuuri kietoutuu myös kulttuuriseen luokkasidonnaiseen arvonmuodostamiseen.

Ruumiin hoitaminen ja muokkaaminen liikunnalla sekä laaja terveyden ylläpitämisen eetos liittyvät siis koulutetun keskiluokan elämäntyyliin. Salmenniemen novelleissa tällaista terveyttä ylläpitävää elämää kuvataan jonkin verran. Aloitin alaluvun 4.1 lainauksella novellista ”Mustan yön valo”, jossa liikunnan elämäntyyllisen ja ulkonäöllisen liiton merkitys käy erityisen oivallisesti ilmi. ”Mustan yön valo” alkaa tuttavallisesta keskustelusta Markkula ja Markkula-Packalén -nimisen pariskunnan kotona, jossa on osallisena myös heidän tuttavansa Mannelin. Novellista käy ilmi, että pariskunta on ilmeisen varakas ja molemmat heistä vaikuttavat hyvätuloisilta muun muassa heidän kotinsa kuvauksesta päätellen. Markkuloiden kehoista lainauksessa välittyvä vaikutelma, ruumiillinen dispositio, viestii ja vahvistaa novellin laajempaa kuvausta heidän sosiaalisesta asemastaan. Siinä missä Markkula työskentelee johtavassa asemassa ja kuuntelee rentoutuakseen Mahlerin sinfonioita, tai hänen puolisonsa on saanut suuren perinnön ja pariskunta asuu tilavassa valkoisessa omakotitalossa, niin ikään heidän kestävyysurheilun koulumat kehonsa viestivät korkeasta sosiaalisesta asemasta (vrt. Bourdieu 1984, 213–220).

”Mustan yön valo” -novellin pariskunnan voi tulkita vahvistavan omaa (ylemmän) keskiluokan asemaansa harrastamalla triathlonia, fyysisesti vaativaa kestävyyslajia, joka nielee niin harjoittelutunteja kuin taloudellista pääomaa esimerkiksi kalliiden maantiepyörien ja muiden harrastusmaksujen kustantamiseksi. Novellista käy ilmi, että urheiluharrastuksellaan Markkulat myös kuuluvat harjoitusryhmään, jolle Markkula-Packalénin pitää perustella se, että hänen puolisonsa jättää tulematta harjoituksiin. Tällainen sosiaalinen viiteryhmä, jossa ruumiinkulttuuria harjoitetaan, sitoo sen harrastajat entistä vahvemmin lajin kulttuuriin ja kerryttää heille sosiaalista pääomaa, joka voi tuottaa hyötyä

myös muilla elämänalueilla²⁴. Suomalaisessa kontekstissa triathlonia tai yleisesti kestävyyslajeja harrastava johtajatyypiksi on helppoa paikantaa tietynlaisen menestyvän keskiluokan tai jopa eliitin arkkityypiksi, jollaisesta erinomaisena esimerkkinä toimii Suomen tasavallan vastavalittu presidentti Alexander Stubb. Stubbmaista ruumiillisesti ketterää ja urheilullista johtajahahmoa sekä tällaisen ruumiillisen disposition välittämiä viestijä on myös tutkittu (ks. Kukkonen ym. 2019, 97). Tähän liittyen onkin jopa pohdittu, onko menestyneen organisaation johtajan nykyään lähes välttämättä oltava urheilullinen ja ruumiillisesti hyväkuntoinen aktiiviliikkuja.

”Mustan yön valo” -novellin lainauksen lopussa kuvataan, kuinka Markkuloiden urheilullinen dispositio saa Mannelinin olon epävarmaksi, jopa horjahtamaan. Epävarmuus liittyy yhtäältä käynnissä olevaan keskusteluun, mutta jäljitän sen myös Markkuloiden itsevarmaan ja urheilulliseen olemukseen, jonka säännöllinen liikuntaharrastus ja terveellinen elämäntapa on koulunut. Tulkintani mukaan Markkuloiden ruumiillisessa dispositiossa kietoutuvatkin yhteen heidän eri pääomiensa muodot. Ruumiillinen terveys ja taloudellinen varakkuus sekä niiden tuoma itsevarmuus yhdistyvät heissä järkähtämättömänä habituksena²⁵, joka saa Mannelinin horjumaan. Näin ollen Markkulat näyttäytyvät hyvin ruumiillisella ja kouriintuntuvalla tasolla korkean sosiaalisen aseman edustajilta. He kantavat eri pääomien varakkuuttaan myös kehoissaan ja toisaalta kehot ovat osa heidän varallisuuttaan – eräänlaisia sosiaalisia lompakoita.

Urheileminen ja liikunta näyttäytyvät Salmenniemen novelleissa myös keinona parantaa omaa sosiaalista asemaa muiden silmissä ja kohentaa romanttista haluttavuutta. Esimerkiksi novellissa ”Ihanimmat ihmiset” (Uh) päähenkilön urheilun harrastamisen lisääntyminen on merkittävän tavoitteellista nimenomaan sosiaalisesta näkökulmasta:

Minä todella tarvitsin piristystä. Olin alkanut kiinnittää enemmän huomiota hyvinvointiini. Olin alkanut uida ja lenkkeillä enemmän, jotta olisin paremmassa kunnossa.

Välillä kuvittelin, että ihastukseni huomaisi kehoni kiinteytymisen, parantuneen ryhtini, vahvemman olemukseni.

²⁴ Nähdäkseni varsin arkkityypisiä esimerkkejä urheiluharrastuksen ja siihen liittyvän sosiaalisen yhteisön kietoutumisesta sosiaaliseen asemaan sekä taloudelliseen pääomaan ovat eksklusiiviset tennis- ja golfklubit, joilla liikunnan harrastamisen lisäksi eletään seurapiirielämää.

²⁵ Habitus on Bourdieun tuotannon keskeinen käsite, joka viittaa eri pääomien hallinnan tilasta ja määrästä rakentuvaan sisäistettyyn hiarkiaan omasta ja muiden asemasta sosiaalisessa tilassa (esim. Bourdieu 1987, 7).

Onko siinä jotakin pahaa, että ihminen tahtoo vahvemman ja seksikkäämmän kehon? (Uh 98.)

Novellin päähenkilö kamppailee sisäisesti sen kanssa, että hän on syvästi ihastunut mutta samalla rakastaa pitkäaikaista avopuolisoaan, jonka kanssa hänellä on ilmeisen monogaaminen parisuhde. Päähenkilön syyllisyydentunteesta novellissa viestivät toistuvat ”onko siinä jotain pahaa” -tyyliset kysymykset. Vuodenajallisesti novellin tarina sijoittuu etenevään kevääseen, jolloin päähenkilö potee väsymystä ja kärsii siitepölyallergiasta. Ihastusta kuvataankin eräänlaiseksi keväiseksi piristykseksi hänen elämässään. Minäkertoja pohtii syitä hänen lisääntyneeseen liikkumiseensa, kuten edellisestä lainauksesta käy ilmi. Pohdinnoissaan hän liittää sen ennen kaikkea kaipaamaansa virkistymiseen, mutta koko novellin tapahtumat huomioon ottaen vaikuttaa siltä, että kyse on ennen kaikkea itsensä muokkaamisesta kiinnostavammaksi ihastukselle.

Sosiaalisen arvon kohottaminen näyttäytyykin liikunnan tärkeänä tehtävänä ”Ihanimmat ihmiset” -novellissa. Toisaalta päähenkilö vaikuttaa samanaikaisesti pitävän liikunnasta myös muusta kuin välineellisestä näkökulmasta:

Freelance-elämä paljasti paremman puolensa: Saatoin tehdä kolmen, neljän tunnin työpäiviä ja pitää iltapäivät vapaata. Minulla oli aikaa urheilla keskellä päivää. Mielialani kohosi entisestään. - -

Aloin käydä iltakävelyillä saadakseni aikaa miettiä elämää, rauhoittuakseni. (Uh 99.)

Hyvän olon tuottaminen onkin myös luokkatutkimuksessa havaittu olennaiseksi liikunnan harrastamisen syyksi (Purhonen ym. 2014, 162). Edellisessä lainauksessa korostuu aineistoni novelleissa varsin harvinainen luovan luokan elämään ja elämäntyyliin (ks. alaluku 3.1) kiinnittyvä terveyttä ja hyvää oloa viestivä kuvaus. Liikunta ei aineistossani pelkistyäkään yksinomaan sosiaalisesti statussymboliksi tai elämäntyyliin ja kulutukseen kiinnittyväksi asemaksi, vaan esimerkiksi juuri kävelemistä harrastetaan sen hyvää olo tuottavan vaikutuksen vuoksi.

”Kukaan ei ymmärrä minun tuskaani” -novellissa urheileminen tulee esiin lyhyesti, ennen kaikkea seuraavassa lainauksessa: ”Urheilen säännöllisesti. Se saa monet luulemaan, että minulla on kaikki hyvin. Tosiasiassa minulla ei ole mitään syytä elää, mutta myös syyni kuolla ovat epämääräisiä.” (Ur 80.) Lyhyestä maininnasta käyvät olennaisesti ilmi ainakin novellin päähenkilön oletamat liikuntaan ja sen synnyttämiin ruumiillisiin ja henkisiin vaikutuksiin liitetyt sosiaaliset merkitykset yhteiskunnassa. Urheileminen on terveen ihmisen

merkki ja monitahoinen viesti hyvinvoinnista ja keskiluokkaisesta terveyttä vaalivasta kulttuurista. Edellä lainatussa novellissa epätoivoisen päähenkilön (ks. alaluku 3.1) urheilullisuus uhkaa tuottaa sosiaalisen vääryymmärtämisen siitä, että hän voisi hyvin siksi, että urheilee.

Olen tässä alaluvussa osoittanut, että liikunnallisuus ja urheileminen ovat merkittäviä ruumiillisia sosiaalisen statuksen ja luokka-aseman ilmentäjiä aineistoni novelleissa. Tämä havainto on tulkittavissa useimmiten juuri novellien ruumiillisuuden kuvauksista. Kuten ruumiillisuuden luonne niin usein, myös urheilullisuuden sosiaalinen vaikutus on aineistossani kaksitahoinen. Urheileminen luo sosiaalista statusta ja tiettyyn sosiaaliseen statukseen rinnastetaan urheilullisuus. Esimerkiksi ”Mustan yön valo” -novellin Markkulat ovat varakkaita ja menestyneitä, joten he harrastavat triathlonia mutta samanaikaisesti he harrastavat triathlonia, mikä viestii menestyksestä. Todellisessa maailmassa urheilu ja liikunta ovat hyvin laajasti legitiimejä kulttuurin muotoja, joita arvostetaan yhteiskuntaluokasta riippumatta esimerkiksi jo niiden tuottaman hyvän olon vuoksi. Samanaikaisesti – myös Salmenniemen novelleissa – liikunnan harrastaminen kiinnittyy osaksi elämäntyylien ja kuluttamisen symbolitaloutta, jossa oma ulkonäkö viestii siitä, millaisessa asemassa yksilö on.

4.2 Hartaana kohti krematoriota

Salmenniemen novelleissa matkailu ja matkakuvaukset ovat keskenään monenkirjavia, eivätkä pelkisty selkeään luokkaperustaiseen matkailemisen muotoon tai käytäntöön. Ymmärränkin matkailun tässä yhteydessä laajasti, liikkumisena arjen konkreettisesta ja sosiaalisesta miljööstä toisaalle. Jokapäiväisen tutusta ympäristöstä erillään oleminen luo matkailemiselle erilaiset sosiaalisen elämän ja henkilökohtaisen kokemuksen ehdot kuin vaikkapa kotona tai töissä ollessa. Yhtä lailla matkustamisen syyt voivat olla kirjavat: loma- tai työmatka, pakomatka, maahanmuutto tai siirtolaisuus. Onkin selvää, ettei matkustaminen ole homogeeninen lähtökohta tai yksiselitteinen tulkinnallinen näkökulma laajasta liikkumisen viitekehystä etäännyntymisen jälkeen. Matkailun ja liikkuvuuden monet muodot kietoutuvat kuitenkin luokkaan sekä historiallisesti että nyky-yhteiskunnassa. Aktiivinen liikkuminen, osallistuminen erilaisiin tapahtumiin sekä matkaileminen ovat selvästi yhteydessä korkeaan koulutukseen ja tuloihin. Sen sijaan työväenluokkaista elämäntyyliä määrittää paljolti yhä kotikeskeisyys ja ajanvieton keskittyminen omaan kotiin. (Purhonen ym. 2014, 252.)

Matkailulla on merkittävää arvoa kulttuurisen eronteon näkökulmasta. Paljon matkustaminen liittyy korkeaan sosiaaliseen asemaan, mutta viime vuosikymmeninä esimerkiksi ulkomaanmatkailua on värittänyt monista kulutustuotteista tuttu trickle down -efekti, eli siitä on tullut yhä saavutettavampaa ja siten suositumpaa ylä- ja keskiluokkaisten lisäksi pienempituloisille ihmisryhmille. (Purhonen ym. 2014, 252; 279; 284.) Näin ollen matkailun distinktiiviarvo lienee myös hieman himmennyt, mutta kulttuurisen symbolitalouden näkökulmasta matkaileminen ja liikkuvuus kantavat oletettavasti yhä voimakkaita merkityksiä. Esimerkiksi myöhäismoderniksi nomadisuudeksi tai kosmopoliittisuudeksi nimitetty globaali elämäntyyli on merkittävän etuoikeutettujen ylä- ja keskiluokan edustajien elämäntapa ja kulttuurinen resurssi. Tällainen kansainvälinen, usein myös työperustainen liikkuvuus on ruumiillisen liikkumisen lisäksi yhteydessä keskiluokkaiseen globaaliin ideologiaan. (Skeggs 2014, 105–106; 290–291.)

Matkailun monitulkintaisuutta ja -muotoisuutta edustaa aineistossani novelli ”Krematorio” (Ur), jossa matkustaminen, luokka ja ruumiilliset kokemukset kietoutuvat toisiinsa tiheäksi vyyhdeksi. ”Krematorion” lukemista ohjaa ensinnäkin sen kokeellinen luonne, sillä teksti on rakennettu menetelmällistä päällekirjoittamisen metodia hyödyntäen. Novelli on osittainen päällekirjoitus vähän tunnetun työläiskirjailija Sulo M. Hytösen kirjoittaman sosialistisen pienoisoromaanin *Unen* (1906) pohjalta. Novellin pohjateksti kohottaa luokan sen tarkastelun keskiöön, vaikka pohjatekstin suhde uudelleenkirjoitukseen ei olekaan yksioikoinen (Joensuu 2017b, 159–161).

”Krematorion” tarina koostuu matkustamisesta. Alkutilanteessa päähenkilö oleskelee nimettömässä suurkaupungissa, ja ajallisesti osapuilleen viime vuosisadan alkuun sijoittuvaa miljöötä luonnehditaan luokan ja ruumiillisuuden näkökulmasta varsin kohosteisesti: ”Sellaista täällä on aina ollut: tuskastuttavaa raatamista kaikille, jotka joutuvat taistelemaan toimeentulostaan. Eivätkä nekään, jotka näyttävät korkotulojen avulla pääsevän kuin koira veräjältä, lopulta välttyä kärsimykseltä.” (Ur 13.) Lisäksi päähenkilö kuvailee myös omaa ruumiillista huonovointisuuttaan, joka vaikuttaa johtuvan hänen huonosta asemastaan. Näin ollen novellin lähtöasetelma on melko kurja ympäristö, jossa luokkaerot vaikuttavat huomattavilta ja näkyvät ruumiinvoinnissa. Vastapainoksi tällaiselle miljöölle asettuu päähenkilön tuttava nimeltä Haarla, jota kuvataan esimerkiksi seuraavasti: ”Haarlasta oli tullut puhelias ja vähän leuhka, ja hän oli lihonut ja näytti kaikin puolin hyvinvoivalta.” (Ur 15)

”Krematorion” päähenkilö lähtee Haarlan kanssa matkalle kohti novellin myötä maineeltaan myyttiseksi muodostuvaa siirtolaa, jota kutsutaan pahaenteisesti krematorioksi. He matkustavat muun muassa junalla sekä ”höyryveneellä”, ja matkan edetessä määränpään utooppisuus kasvaa yhä suuremmaksi. Novellin pohjatekstissä päähenkilö sen sijaan matkustaa toverinsa kanssa satamatyöläisten kesäsiirtolaan, joka on tulkittavissa eräänlaiseksi työväenluokan idylliksi (Joensuu 2017b, 166–167). Kesäsiirtola onkin Salmenniemen novellissa korvautunut krematoriolla, mutta yhtä lailla matka kohti määränpäättä on harras ja tunnelma odottava. Matkalla syödään hyvin ja vaikka päähenkilö kokee henkistä levottomuutta, matka ja hyvä seura hoitavat häntä ruumiillisesti: ”Kaikki mitä näin ja tunsin, rauhoitti kiihtyneitä hermojani ja syleili nääntynnyttä ruumistani. Ympärilläni miehet puhkesivat jälleen lauluun. - - Menin hakemaan lisäkupin kahvia, jotta olisin varmasti virkeä astuessani maihin.” (Ur 19.)

Novellin päällekirjoittamisen menetelmä luo siihen tiheän tulkinnallisen ulottuvuuden, joka muodostuu lähdetekstin ja päällekirjoituksen yhtäaikaisesta samankaltaisuudesta ja eroavaisuudesta (Joensuu 2017b, 168–169). Yhtäältä pohjatekstissä on kyseessä työväenluokkaisen utopian kuvaus, toisaalta päällekirjoituksessa matka pahanenteiseltä kuulostavaan krematorioon, jonka voi tulkita viittaavaan jopa holokaustiin (ks. mt.; Elg 2023, 22–25). Tästä näkökulmasta koko matkan ihanteellinen määränpää olisi tietysti täysin päinvastainen kuin odotukset siitä. Yhtä kaikki ”Krematoriossa” piiryy esiin matkustaminen kohti jonkinlaista luokkaan sidottua utopiaa ja elpymystä, ainakin ruumiillista paremmin vointia, vaikka päämäärän luonne on epäselvä. Kliseisesti ”Krematoriossa” tärkeää on kuitenkin itse matka määränpään sijasta, sillä novelli päättyy juuri, kun päähenkilö saapuu krematoriolle. Näin ollen toiveikkaasta odotuksesta ja pahanenteisistä määränpäästä koostuvan novellin voi tulkita esimerkiksi pohjatekstin kaltaisen utopian kritiikkinä. Kokeellinen novelli ei kuitenkaan tyhjene yksitotiseen tulkintaan, vaan kietoo olemuksellaan kahden hyvin eri ikäisen tekstin merkityshorisontteja yhteen, ja nähdäkseni tällä tavoin asettuu myös lopullista merkitystä hamuilevaa luentaa vastaan.

”Krematoriota” voi tarkastella myös varsin humoristisena novellina (ks. myös Elg 2023, 23). Useiden muiden Salmenniemen historialliseen kontekstiin ja lähdekirjoittamiseen perustuvien novellien tapaan siinä on yhdistelty elementtejä erilaisista ajallisista konteksteista. ”Krematorio” on tämänkaltaisen yhdistelyn ja edellä viittaamani kahden tekstin välisen merkityshorisontin tuloksena toisinaan tunnelmaltaan jopa koominen, kun novellissa kuvataan esimerkiksi matkalaisten naiiviksi leimautuvaa hurmahenkistä suhdetta heidän matkansa

päämäärään. Toisaalta novellin huumoria voi tarkastella myös ei-koomisena ironisena kommentaarina, jossa työläisutopian ihannemaailma – joka pohjatekstissä paljastuu lopulta vain uneksi – kohdistuu päällekirjoituksessa lapsekkaan innokkaasti krematorioon eli ruumiinpolttolaitokseen. Näin ollen novellista voi lukea esiin myös kriittistä suhtautumista naiiviin poliittiseen ihanteellisuuteen, joka rinnastuu matkaksi kohti mahdollista tuhoa.

Novellissa ”Kaivo ja lähde” toistuu eriskummallinen matkakuvaus. Sijoitan novellin *Uhrisyndrooma ja muita novelleja* -teoksen sotanovellien joukkoon, sillä vaikka tarinassa ei varsinaisesti taistella, se sijoittuu punaisine ja valkoisine ainakin osittain samankaltaiseen miljööseen kuin esimerkiksi saman kokoelman novellit ”Merisää” ja ”Me taistelemme lapsen vuoksi” (ks. alaluku 3.2). Kuten muissakin punaisten ja valkoisten osapuolten välille rakentuissa aineistoni novelleissa, myös tässä yhteydessä kerronta ja tapahtumat kuvataan valkoisten näkökulmasta. ”Kaivo ja lähde” -novellissa minäkertoja ja hänen kaksi toveriaan matkaavat tapaamaan Laitakari-nimistä miestä, jonka tapaamiseen liittyen he ovat ylemmältä taholta saaneet toimintaohjeet, jotka eivät kuitenkaan selviä novellissa. Tarinasta ei myöskään voi suoraan päätellä, millaisia tapahtumia sen taustalle voisi sijoittua ja mikä kolmikon varsinainen tehtävä on. Kaiken kaikkiaan useiden samanaikaisten yksityiskohtiin liittyvien aukkojen värittämässä epävarmuudessa novellin luennassa korostuukin nimenomaan matkanteko vieraille ja hieman pahaenteisellekin seudulle. Punaisten mahdollinen läsnäolo vaikuttaa nimittäin Laitakarin kylän lähettyvillä ilmeiseltä.

Novellissa tehdään matkaa jylhissä vuoristomaisemissa. Laitakari elää pienessä maalaiskylässä, jonka kuvauksesta päätellen tapahtumat voisivat sijoittua jonnekin Etelä-Euroopan maahan, kuten Italiaan tai Espanjaan. Vuoristovaellus väsyttää päähenkilön johtaman kolmikon, mutta perillä vieraanvarainen Laitakari tarjoaa heille ruokaa, jonka ulkoasua ja syömistä kuvataan yksityiskohtaisesti:

Palvelija kulki edestakaisin, kunnes pöytä oli täynnä ruokaa: yksinkertaista pastaa, jossa oli kuivattua tomaattia ja öljyä, leipää ja parmesania ja yrttivoita, viinirypäleitä ja taateleita ja muutama päärynä. - -

Kun nostin ensimmäisen haarukallisen suuhuni, tuntui kuin olisin syönyt yksin: ruoka oli niin herkullista ja nälkäni kasvoi niin nopeasti, että muiden puheet katosivat olemattomiin. Yhtäkkiä kynttilän valokiilassa olin vain minä annokseni kanssa. (Uh 22.)

Ruoan kuvattu herkullisuus vaikuttaa korostuvan entisestään siksi, että päähenkilö on kumppaneineen patikoinut pitkän matkan. Ruumiillisen matkustustavan, apostolinkyydin,

tuottama väsymys ja nälkä saavat hänet nauttimaan syömisestä niin kovasti, että hän kadottaa hetkeksi muut aistinsa.

Oletettavasti menneeseen aikaan sijoittuvassa novellissa esiintyy ruokakuvauksen lisäksi yksityiskohtia, jotka hämärtävät novellin ajankuvaa ja muuta sosiaalista miljöötä. Tällaista hämmennystä synnyttää esimerkiksi sen baarin sisätilan kuvaus, jonne Laitakari johdattaa kolmikön syömään: ”Paljaat kiviseinät tekivät kolkon vaikutuksen, mutta huoneessa oli myös jotain kaunista: valkoiset, matalat huonekalut antoivat tilaan avaruutta, joka toi mieleen tanskalaisarkkitehtien upeat design-kodit.” (Uh 20) Tällainen havainto kuulostaa varsin nykyaikaiselta, minkä vuoksi se erottuu vasten novellin muuta kerrontaa kohosteisesti. Nykyajan näkökulmasta havainto muistuttaa esimerkiksi sisustuslehteen sopivaa keskiluokkaista puhetapaa, jossa trenditietoisesti tunnustetaan skandinaavisen arkkitehtuurin arvo ja viehäytys. Lisäksi ”Kaivo ja lähde” -novellin aistikkaan kuvailun taustalla vaikuttaa hieman uhkaava pohjavire. Sekä kolmikön Laitakariin liittyvä tehtävä että seudulla liikkuvien punaisten synnyttämä uhka synnyttää kolmikössä epävarmuutta. He ovat matkustaneet vieraalle alueelle, jossa vihollisen vaara on ilmeinen. Tuo vihollinen on oletettavasti työväestä koostuva punaisten osapuoli.

Sen sijaan tiiviimmin alaluvun alussa esittelemääni keskiluokkaiseen liikkuvuuteen nivoutuvat aineistoni novellit ”Vaikeus kieltäytyä croissantista” sekä ”Päätöksiä”. Molemmat novellit koostuvat työmatkan kuvauksesta (ks. alaluvut 2.1 ja 3.3). Ensimmäisessä novellissa päähenkilö matkustaa lentokoneella Singaporesta Pariisiin, josta hän jatkaa välilaskun kautta kohti Suomea. Lisäksi novelli sisältää takauman päähenkilön nuoruudesta, jossa hän on lomamatkalla Kreikassa. ”Päätöksissä” matkustetaan taas kotimaassa. Siinä päähenkilö matkustaa junalla pääkaupunkiseudulta mahdollisesti Tampereelle sen perusteella, että hänen junansa pysähtyy alkumatkasta Tikkurilassa ja jatkaa Hämeenlinnassa pysähtymisen jälkeen vielä eteenpäin, jonka jälkeen päähenkilö poistuu junasta.

Molempien novellien päähenkilöt istuvat varsin hyvin käsitykseen nykypäivän liikkuvasta ylä- tai keskiluokasta. He vaikuttavat kosmopoliittisilta työntekijöiltä, joille paikasta toiseen matkustaminen on luontevaa ja arkipäiväistä sekä maan sisällä että kansainvälisesti. ”Vaikeus kieltäytyä croissantista” -novellin päähenkilön varsinaisen ammatti ei käy novellista ilmi, mutta ”Päätöksien” päähenkilö on korkeassa asemassa oleva poliitikko, luultavimmin ministeri. Molemmat ovat ilmeisen korkeasti koulutettuja ja hyvätuloisia matkailijoita. Novellien matkustuskuvaukset eivät kuitenkaan ole auvoisia ja miellyttäviä, vaan molempien

päähenkilöiden kokemuksen lävistää ruumiillinen pahoinvointi, jota olen tarkastellut alaluvuissa 2.1 ja 3.3.

Matkustamisen kuvauksista Salmenniemen novelleissa on haastavaa tehdä yhteismitallisia havaintoja luokan näkökulmasta. Sen sijaan on syytä todeta, että novellien matkakuvaukset ovat varsin monimerkityksisiä ja erilaisia keskenään sisällissodanaikaisen patikoinnin ja utooppisen matkan kuvauksista nykypäivän keskiluokkaisen työmatkan huoliin. Ruumiilliset tunteukset ja kokemukset toistuvat kuitenkin kaikenlaisilla matkoilla, ja niitä leimaa piirre matkustamisen luonteesta: vieraassa ympäristössä voidaan eri tavalla kuin kotona tai omalla maalla.

4.3 Harhoja ja huumeita

Paikasta toiseen tai paikkojen välillä liikkuminen ei välttämättä ole konkreettista ruumiillista liikettä. Luvun 4 viimeisessä alaluvussa ymmärrän liikkumisen sen sijaan mielensisäisenä tapahtumana, kuten harhanäkyinä tai päihtedien vaikutuksina. Psykofyysisessä ihmiseläimessä myös mielensisäinen vaeltelu palautuu lopulta ruumiiseen. Käsitän tässä alaluvussa tarkastelemani liikkeet aina jonkinlaisina poikkeustiloina ihmisten arjessa, liikkeenä etäällä siitä jokapäiväisestä kokemuksesta, joka psyykkisesti terveellä ja päihtymättömällä ihmisellä on. Myös psyykkiseen liikehdintään pätee aineistossani se tässä tutkielmassa usein todettu seikka, että Salmenniemen novelleista on turha etsiä yksioikoisia ja eksplisiittisiä luokkajärjestyksiä. Harhojen ja päihtymyksen kuvaukset eivät myöskään muodosta sosiologisesti näppärää allegoriaa eri luokkien terveyskulttuureista, vaan luokka on tulkittava esiin yksityiskohdista. Näissä yksityiskohdissa ja monimerkityksisyyksissä luokkaa koskevat kuvaukset ja tulkinnat voivat paljastua kuitenkin erityisen kiinnostaviksi ja moniulotteisiksi nimenomaan siitä syystä, etteivät ne ole yksiselitteisiä tai mukaile muualta yhteiskunnasta tuttua sosiaalista järjestyneisyyttä tai tavanomaisia luokan kulttuurisia representaatioita.

Lähtökohtaisesti keskiluokkaiseen terveyden edistämisen ja ruumiillisen kohtuullisuuden eetokseen sitoutuu kaikenlainen itsestä huolehtiminen ja itsensä hillitseminen (esim. Bourdieu 1984, 213; Purhonen ym. 2014, 178–179; Skeggs 2014, 190–191). Laajasti ylä- ja keskiluokkaiset elävät keskimäärin pidemmän ja terveellisemmän elämän ja ovat alttiimpia huolehtimaan terveydestään eri tavoin (Huppatz 2015, 377–379). Tämä koskee myös

psykiatrisia ongelmia, joita esiintyy enemmän työväenluokassa ja matalissa sosioekonomisissa asemissa olevilla ihmisillä (Tiikkaja ym. 2013, 3–4). Bourdieun pääoman käsitteiden jatkoksi onkin luonnehdittu jopa erillistä terveydellisen pääoman käsitettä, jolla viitataan eri terveyden osa-alueiden ylläpitoon liittyvään tietoon, taitoon ja taipumukseen. Näin ollen terveydellinen pääoma liittyy läheisesti kulttuuriseen pääomaan. (Huppatz 2015, 379–380.) Jos yhteiskunnallinen luokkahierarkia ymmärretään pääomien hallinnan tilaksi, joka on syy-seuraussuhteessa eri luokkien elämäntyyliin, terveydellistä pääomaa hallitsivat muiden pääomien tavoin ylemmät luokat terveyttä edistävine kulttuureineen.

Keskiluokka onkin edellä esitetyn tiedon valossa terveydellisesti paremmin voiva kuin työväenluokka. Sama vertikaalisesti järjestynyt terveydellinen hierarkia vallitsee myös yksilökeskeisemmästä sosiaalisen statuksen näkökulmasta. Paremmassa sosiaalisessa asemassa olevat voivat paremmin. Näin ollen myös tämän alaluvun – psyykkisen huojunnan kuten päihtymyksen ja harhanäkyjen – näkökulmasta tällaisen liikkeen tilat kiinnittyvät teoreettisella tasolla todennäköisemmin työväenluokkaan tai alhaiseen sosioekonomiseen asemaan.

”Harhoja”-novellin minäkertoja ja päähenkilö on kirjailija, joka vieraillee iäkkään tätinsä luona sairaalassa. Täti sairastaa syöpää, ja novelli alkaa hänen ulkonäkönsä kuvauksella:

Täti makasi sängyssä sairaalavaatteissa. Hän näytti yhä ihmiseltä, mutta ei enää itseltään. Silmät, jotka olivat joskus säteilleet elämäniloa, olivat tummat ja sameat. Niiden ympärillä levisivät punertavat renkaat, ja posket roikkuivat niin ilmeettöminä, ettei niihin voinut kuvitella hymyä.

– Sieltä tuli mustia miehiä, ihan outoja, täti sanoi, – ne tulivat auttamaan tämän siirtämisessä. (D 103.)

Ruumiillisesti ainakin päähenkilön muistoihin verrattuna täti vaikuttaa novellin kuvauksen perusteella melko raihmaiselta. Tarinan myötä selviää, että psyykkisesti hän voi pääasiassa varsin hyvin, mutta näkee harhoja kuubalaisilta kommunisteilta vaikuttavista työmiehistä. Harhoissa, joista päähenkilö keskustelee tädin, hänen hoitajansa sekä Hokkanen-nimisen lääkärin kanssa, kuubalaisilta näyttävät miehet tekevät raskasta työtä, yrittävät siirtää suvun huvilaa kantaen sitä käsin. Novellissa huomio kiinnittyy harhojen esiintymistä enemmän siihen, miten suurella kiinnostuksella tädin harhojen sisältöön suhtaudutaan: päähenkilö ja lääkäri keskustelevat harhojen sisällöstä hyvin yksityiskohtaisesti, ja lääkäri tulkitsee niitä pitkällisesti. Nimenomaan lääkärin tulkinnan mukaan harhojen miehet vaikuttavat kuubalaisilta kommunisteilta, jotka ovat tulleet tädin harhoihin historiallisista tapahtumista:

– Te ette varmaankaan muista, mutta juuri Kuuban vallankumouksen aikaan oli myös Suomessa miehiä, jotka yrittivät kumota vallitsevan järjestyksen. He ottivat esimerkiksi suoraan Castron joukoilta. Pukeutuivat samalla tavalla, värjäisivät mustan tukan, kasvattivat partaa. Ja he silloin viihtyivät huvilalla – vai pitäisikö sanoa *haciendalla* – ja pyrkivät vähä vähältä etenemään Etelä-Helsingin tärkeitä satama-alueita kohti. (D 111.)

Päähenkilön ja lääkärin tapaamisen lopuksi lääkäri myös kehottaa päähenkilö ottamaan häneen yhteyttä, jos tämä itse alkaa nähdä harhoja: ”etenkin jos näette ympärillänne kapinallisia, kertokaa minulle. Minua kiinnostavat kaikenlaiset harhat, mutta etenkin kumouksellisiin ryhmiin liittyvä tieto.” (D 112.) Lääkärin suuri kiinnostus vallankumouksellista toimintaa ja harhojen sisältöä kohtaan rakentaa novelliin arvoituksellista tunnelmaa. Päähenkilön vieraillessa lääkärin työhuoneessa hän näkee siellä ”rintamerkin, jossa oli symboli punaisella taustalla.” (D 109) Lääkäri vaikuttaakin hänestä poliittisesti aktiiviselta ihmiseltä. ”Harhoja”-novellissa luokka esiintyy lähinnä poliittisena historiana, harhojen kommunististen kantajien aatteissa. Novellin lääkäriä kiinnostavat erityisesti juuri nuo vallankumoukselliseen toimintaan liittyvät harhat ja mahdollisesti myös luokkaan sidoksissa oleva poliittinen toiminta. Vaikutelma poliittisesta intohimosta ja symboli punaisella taustalla voisivat olla viittauksia vasemmistolaisuuteen tai kommunismiin. Toisaalta yhtä lailla ne voisivat viitata myös hakaristisymboliin ja natsismiin, sillä lääkärin huoneessa kuvataan olevan runsaasti saksankielistä kaunokirjallisuutta.

Samanaikaisesti novellin tarinan ja henkilöhahmojen todellisen elämän materiaalisella tasolla vaikuttaa vallitsevan vakaa keskiluokkainen todellisuus, jossa päähenkilöllä on puoliso, kaksi lasta ja tasapainoinen arki, kuten olen tarkastellut alaluvussa 2.3. Kontrasti harhojen kommunistien ja lääkärin vallankumouksellisten kiinnostuksenkohteiden sekä päähenkilön arkielämän välillä on suuri ja korostuu entisestään, kun novellin lopussa päähenkilö pohtii vaimonsa kanssa, etteivät he ole olleet edes elossa Kuuban vallankumouksen aikaan.

”Harhoja”-novellissa sosiaalinen etäisyys kiivaasta vallankumoukseen tähtäävästä poliittisesta kamppailusta ja yhteiskunnallisista intohimoista kasvaa hyvin suureksi suhteessa päähenkilön perhe-elämään ja keskiluokkaiseen arkeen. Novellissa harhat itsessään avaavat nähdäkseni mahdollisuuden muodostaa tulkinta siitä, että ne rinnastuvat vallankumoukselliseen politiikkaan ja sen kaukaisuuteen ylipäättään. Tätä kaukaisuutta vahvistaa myös muodossa tai toisessa poliittisesti intohimoisen lääkäri Hokkasen henkilöahmo, joka vaikuttaa olevan jonkinlainen harha itsessään. Päähenkilölle lääkäri on sairaalassa hyvin todelliselta vaikuttava ihminen, mutta päähenkilö ja hänen vaimonsa eivät löydä sen nimistä lääkäriä Internetistä

myöhemmin. Hokkasen todellisuus jää lopulta novellissa avoimeksi, mutta hänen poliittisuutensa yhdistettynä mahdolliseen harhaisuuteen istuu tulkintaan novellin kaukaisesta poliittisesta kumouksellisuudesta.

”Harhojen” keskiluokkainen todellisuus on arkista ja tasapainoista, yhteiskuntaluokka ja yhteiskunnallisen järjestyksen kumoaminen on kaukainen, jopa harhainen aihe, joka ei sivuuta henkilöhahmojen elämänpiiriä iäkkään tädin näkyjä enempää. Kamppailu on muualla, historiassa, vanhojen ihmisten harhanäyissä. Tällaista tulkintaa vahvistaa novellin loppu, jossa päähenkilö on vaimonsa kanssa kävelyllä etsimässä kaupungin rakennustyömailta tädin harhoissa esiintyvien kaltaisia miehiä:

Kuljimme aseman ohi ja katselimme työmaalle, mutta siellä oli kaikki tavallista ja tyhjää ja harmaata, ja ne muutamat miehet, jotka olivat vielä töissä, olivat silmiinpistävän vaaleita. Huomioliivit yllään he loistivat kaupungin valoja vasten kuin kipinät. Mutta ne, jotka siirsivät huvilaa rantaa kohti, eivät paljastaneet itseään. (D 119.)

Kuten lainauksesta käy ilmi, kuubalaisen näköisiä miehiä – vallankumouksellisia – ei näy, tai he ”eivät paljastaneet itseään”. Vallankumous ja sen merkit ovat kaukana päähenkilön elämästä ja ehkä laajemmastakin novellin yhteiskunnallisesta kehyksestä, joka voisi hyvin olla suomalainen 2010-luvun yhteiskunta. Keskiluokan ei ole syytä murehtia asemastaan.

Novellissa ”Ohjaaja” (Ur) lähestytään luokkaa sen sijaan hieman eksplisiittisemmin. ”Ohjaaja” on minäkertojan esittämä esseemäinen muistelmä suomalaisen kokeellisen elokuvataiteen historiasta. Novelli on päällekirjoitus elokuvaohjaaja Mika Taanilan artikkelista ”Seitsemännen taiteen sivullisia. Kokeellinen elokuva Suomessa 1933–1985” (2007). Myös ”Ohjaajan” tapauksessa päällekirjoittamisen metodin avulla novellin läheisyys luokkaan on voimistunut lähtötekstiin verrattuna (ks. alaluvut 2.3 ja 4.2), ja novellissa vallitsevat merkityksellisesti rinnakkain pohjatekstin ja päällekirjoitukset erot sekä yhtäläisyydet. Taanilan esse on nimensä mukaisesti johdatus suomalaisen kokeellisen elokuvan historiaan, ja Salmenniemen novelli noudattaa sitä sekä lainaamalla pohjatekstistä suoraan että epäsuorasti. Päällekirjoituksessa tekstiin on kuitenkin lisätty minäkertoja ja poliittinen ulottuvuus, jota ei alkuperäistekstissä ole.

”Ohjaaja”-novellin minäkertoja esittelee elokuvahistoriaa omasta näkökulmastaan ja kokemuksistaan käsin, omaelämäkerrallisena kertomuksena. Pohjatekstistä, joka ei merkittävästi käsittele elokuvahistorian poliittista ulottuvuutta, poikkeavaa on myös se, että

päähenkilö viittaa kertomuksessaan jatkuvasti marxilaiseen vasemmistolaisuuteen, jota suuri osa ajan taiteilijoista hänen mukaansa edusti:

Kollegani yrittivät epätoivoisesti saada aikaan jonkinlaista synteesiä huumeekokeilujensa ja marxismin välille: tuntuu vieläkin uskomattomalta, että niillä joutavanpäiväisillä yritelmillä oli kaiken lisäksi vielä tarkoituksena kaataa kapitalismi. - -

Mikä kollegoillani olikin vikana mielenterveydessään, siitä he syyttivät yhteiskuntaa. - -

Osallistuva, luokkatietoinen elokuva onnistui vieraannuttamaan elokuvasta oman kohderyhmänsä työväenluokan, muussa se ei sitten onnistunutkaan. (Ur 98–101.)

Minäkertoja palaa kerronnassaan toistuvasti halveksumaan vanhoja kollegoitaan yhä uusin tavoin. Vasemmistolainen aktiivisuus rinnastuu kertojan puheessa voimakkaasti päihteiden käyttöön ja niiden myötä jonkinlaiseen sekavuuteen, ei-rationaaliseen. Hän tekeekin voimakasta pesäeroa itsensä ja marxilaisen ideologian välille. Kollegoiden vasemmistolainen luokkatietoisuus on hänen mukaansa naurettavan epäonnistunutta. Kertoja päätyy novellissa toteamaan, että hänen oma eristäytymisensä halveksumastaan joukosta oli lopulta syynä hänen lopulliseen menestykseensä. Lisäksi se merkitsi hänelle läheistä perhe-elämää.

”Ohjaajan” kertoja muistuttaakin asemaltaan ja näkemyksiltään hieman alaluvussa 3.1 tarkastelemaani ”Haastattelu”-novellin eräkirjailijaa. Henkilöhahmot ovat molemmat urallaan menestyneitä konkaritaiteilijoita, jotka tekevät voimakasta pesäeroa kaikkeen vasemmistolaiseen. Myös laajemmin Salmenniemen novelleissa sijaitaan liki poikkeuksetta poliittisesti hieman oikealla tai valkoisten osapuolen rinnalla. ”Ohjaaja”-novellin päähenkilö näyttäytyy eräänlaisena taiteilijamyytin vastakohtana, joka on pyrkinyt kauas taiteen poliittisuudesta ja voimakkaasta päihteidenkäytöstä. Kaikkialle ulottuva taiteilijoiden poliittinen intohimo rinnastuu päähenkilöstä päihteidenkäyttöön, ja hänen mukaansa yhdessä ne onnistuvat tekemään taiteesta sekavaa ja taiteilijoista potilaita.

Novellin minäkertoja erottuukin luokan näkökulmasta näkemyksiltään kiinnostavana taiteilijana, joka nimenomaan pyrkii kertomuksessaan eroon luovan luokan kaltaisesta taiteilijaelämästä ja korostaa tasaista perhe-elämäänsä (ks. alaluku 3.1). Harhaisuus on päähenkilöstä sen sijaan rellestävien taiteilijoiden ja heidän sekavaa taidettaan kuvaava ominaisuus. Hänen – taiteilijan itsensä – eronteko suhteessa muihin taiteilijoihin vaikuttaa perinteisenä taiteilijakertomuksena hieman epätavalliselta, mutta keskiluokkaisena terveen elämän erottautumisena se puolestaan on varsin tavanomainen ilmiö (esim. Huppatz 2015,

377–379). Toisaalta yhtä lailla kuin päihteellinen elämäntapa, myös poliittinen radikaalius, joka etäännyttää omatkin näennäiset kannattajansa, näyttäytyy kertojan muistelmassa naurettavana.

Edellä analysoimieni novellien lisäksi aineistossani esiintyy jonkin verran yksittäisiä mainintoja tarkastelun kohteena olevista harhaisuuksista tai päihteistä. Esimerkiksi alaluvussa 2.2 tarkastelemani novelleissa ”Crème fraîche” ja ”De l’amour” hurmoksellinen tunnelma kohoaa liki harhaisuuksiin asti. Kyseisissä novelleissa se tosin saa alkunsa väkevänä sykkivästä rakkauspuheesta ja leiskuvista tunteista. ”Harhoja” sekä ”Ohjaaja” -novelleissa harhat ja päihtymys nostavat yhteiskuntaluokan esiin aineistoni näkökulmasta lopulta melko eksplisiittisesti. Erityisesti poliittinen ja äärivasemmistolainen intohimoisuus kuohuttaa novellien henkilöahmojen mieliä eri tavoin. Molemmissa novelleissa tuo intohimoisuus on ennen kaikkea kaukaista ja sitä tarkkaillaan etäältä jonkinlaisena kummallisena, vastenmielisenäkin ilmiönä. Sitä vasten jonkinlainen laaja keskiluokkainen elämäkokemus kohoaa vallitsevana, tasaisena normina.

5 Lopuksi

Sekä henkilökohtaisesta että yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna on erityisen kiehtovaa, kuinka juuriltaan materiaalis-taloudellisista eroista juontuva yhteiskuntaluokka ulottaa vaikutuksensa kulttuuriin, arkeen ja ruumiiseen saakka. Tätä lihaksi tulemista olen edellä tarkastellut eri näkökulmista Harry Salmenniemen novellikokoelmassa – kaunokirjallisessa kontekstissa, joka yhtäältä näyttäytyy omana erityisenä taiteellisena todellisuutenaan, toisaalta keskustelukumppanina todellisen maailman kanssa siinä 2010- ja 2020-lukujen suomalaisyhteiskunnassa, jossa teokset ovat ilmestyneet. Nähdäkseni luokan perustava ruumiillisuus onkin aineistossani osoitus siitä, miten taloudelliset erot ja eriarvoisuus piirtyvät esiin ja kuinka monitahoista tuo näkyväksi tuleminen on. Jos tie sydämeen vie vatsan kautta, lompakkoon ja statukseen johtava reitti läpäisee koko ruumiin.

Tämän tutkielman teoreettisen taustan lävistää kauas historiaan ulottuva käsitys siitä, että luokka tulee esiin ruumiissa – tahallisesti ja tahattomasti, tiedostaen ja tiedostamatta. Ruumiilliset dispositiot kuten ulkonäkö ja käyttäytyminen paljastavat (luokkaan sidotun) sosiaalisen asemamme. Bourdieulaisittain ruumiillistunut kulttuurinen maku on pääasiassa yksilön hallinnan ulkopuolella rakentuva ominaisuus, joka muodostuu niistä sosiaalisista lähtökohdista ja realiteeteista, joista käsin yksilö sosialisoi yhteiskuntaan. Samanaikaisesti sosiaalinen todellisuus on täynnä opittua ja elämän varrella omaksuttua kulttuuria, joka kietoutuu osaksi identiteettiä ja käytöstä, esimerkiksi sitä, miten ja millaisina haluamme esittää itsemme muille. Oma asema on mahdollista kätkeä opittuihin eleisiin ja huoliteltuun habitukseen, mutta ruumissamme kannamme alkuperäämme jatkuvasti. Teeskentely, itsensä esittäminen sen ”todellisesta” luonnosta poikkeavasti näyttäytyy luokan eri näkökulmista sosiaalisena pyrkyryytenä tai epärehellisyytenä, joka saa usein varsin negatiivisen leiman (ks. Skeggs 2014, 220).

Salmenniemen novelleissa toistuu yhtäältä arkisten ruumiillisten toimintojen mielettömyys, toisaalta niiden jokapäiväinen turvallisuus. Tämä toisteisuus ankkuroi ihmisyyksilön elämän koetusta mielettömyydestä johonkin kouriintuntuvaan. Edellä olen tutkinut ensinnäkin sitä, millä tavoin keskiluokkaisuus ja keskiluokkainen elämäntyylillä käy ilmi ja esiintyy Salmenniemen novellikokoelmien ruumiillisuuden kuvauksissa: miten keskiluokkaista elämäntyylejä tehdään. Toiseksi olen tarkastellut ruumiillisuuden ja luokan kytköksiä laajemmin: miten yhteiskuntaluokka esiintyy aineistossani sekä millaista yhteiskunnallista luokka-asemaa ruumiillisuuteen liittyvä kuluttaminen ilmentää.

Näihin kysymyksiin vastatessa on huomautettava, että olisi keinotekoista ja tarpeetonta etsiä Salmenniemen novelleista jonkinlaista intentionaalisesti konstituoitunutta luokkaan ulottuvaa sanomaa tai temaattista kiteytystä (vrt. Lahtinen 2011, 174). Luokka on aineistoni teoksissa lopulta varsin implisiittinen, joskin tärkeä aihe, eikä novelleissa luokkaan liittyen tahdonalaisesti tai tahtomatta rakenneta yhtenäistä luokkanäkemyksiä tai kaikenkattavaa positiota. Näin ollen teokset sijaitsevat etäällä esimerkiksi työläiskirjallisuudesta, jossa luokka on keskeinen mutta samanaikaisesti ideologisesti selvän väritynyt aihe (esim. Hyttinen 2012, 23–26; Ojajärvi, Sevänen & Steinby 2018, 26). Tällaisessa tilanteessa onkin syytä olettaa, että tekstin tulkitsijalla on varsin merkittävä auktoriteetti tulkinnan tuloksissa ja niiden esittämisessä (vrt. Ojajärvi, Sevänen & Steinby 2018, 38–39).

Lukijan tulkinnallinen auktoriteetti korostuu myös siksi, että Salmenniemen novellit ovat usein myös muutoin kuin tutkimuskysymysten näkökulmasta monitulkintaista ja kaunokirjallisilta keinoiltaan tiheää kokeellista proosaa. Niitä lähestyessä voi harvoin nostaa yhtä tulkintaa kovin perustellusti ylitse muiden, ja toisinaan kaikenlaisen kokonaistulkinnan muodostaminen vaikuttaa hankalalta. Kokeellinen kirjallisuus vaatii ylipäätään paljon myös lukijalta ja lukemisen tavoilta (ks. Kainulainen 2016, 107). Analyysini tavoitteena onkin ollut pysytellä pääosin etäällä kokonaisvaltaisista tulkinnoista, vaikka usein olen esittänyt mahdollisia tapoja ymmärtää novellien temaattista kokonaisuutta. Samanaikaisesti olen analyysissa pitäytynyt mahdollisimman tiiviisti tutkimuskysymysten kintereillä, mikä on lähes kaikkien novellien kohdalla tarkoittanut toistuvia valintoja ja rajauksia siitä, mihin novellien analyysissa keskityn ja mitä samalla jätän käsittelemättä. Tässä rajanvedossa sivuutetuiksi ovat tulleet lukuisat novellien piirteet, joista monet saattaisivat esiintyä kiinnostavina jatkotutkimuksen aiheina. Keskeisimpänä tällaisista ovat novellien rikkaat ja keskenään erilaiset poeettiset luonteet, joihin olen keskittynyt tutkielmassani vain lyhyesti. Novellien poetiikkaa olen analysoinut ainoastaan huumorin keinojen ja absurdin kokemusten yhteydessä, jotka nähdäkseni kiinnittyvät osaksi tutkimuskysymyksiäni olennaisesti.

Salmenniemen novelleissa huumori kukkii viljalti (ks. myös Joensuu 2017a; Joensuu 2017b; Elg 2023; Salminen 2024). Huumorin keinot ovat monitahoisia ja liki yhtä erilaisia keskenään kuin kokoelmien novellitkin. Keskeisiä kaunokirjallisia piirteitä, joista huumori novelleissa syntyy, ovat esimerkiksi liioittelu ja eksessiivisyys, jäljittely ja tekstilaji-imitaatiot, absurdit tilanteet ja kuvaukset sekä päällekirjoittamisen menetelmän synnyttämä kaksinainen merkityshorisontti. Aineistossani huumori saattaa liittyä koomisuuteen tai huvittavuuteen, mutta se ei suinkaan aina merkitse hupaisaa tai kevyttä tunnelmaa, vaan erilaisia

maksimalismin, toiston, hämmentävyyden tai suoranaisten kärsimyksen kuvauksista syntyviä karnevalistisia tunnetiloja ja tulkintoja (ks. Joensuu 2017a). Erityisesti luettelomaiset tai yhden monologin tai kielellisen rekisterin varaan rakentuvat novellit kuten ”Fantastinen salaatti”, ”Miksi koskit penikseeni?” ja ”Nauru” hyödyntävät huumoria keskiluokkaisten puhetaipojen ja elämäntyöliien (kriittisessä) tarkastelussa.

Toisinaan huumori syntyy novellien kummallisesta tai jollakin tapaa suhteettomasta luonteesta, joka saattaa vallita esimerkiksi suhteessa niiden historialliseen ajankuvaan, jota rikotaan anakronistisella yksityiskohdalla. Monessa yhteydessä myös keskiluokkaisen elämäntyöliin keskeiset piirteet asettuvat naurunalaiseksi tai muunlaisen huumorin kohteeksi. Myös luokan ja ruumiillisuuden yhteen kietovien kuvausten kohdalla aineistossani toistuvat erilaiset huumorin keinot. Usein absurdin kokemus tai absurdin piirteet ovat lisäksi keskeisiä humoristista tulkintaa ohjaavia elementtejä. Monenlainen nykymaailman, esimerkiksi työelämän, luokkakokemuksen ja kärsimyksen sekä näiden kaikkien yhteenkietoumien absurdirina ja mielettömänä kuvaaminen ovatkin olennainen aineistoani värittävä piirre. Erityisesti kirjailijan työhön ja kulttuurielämään sijoittuvat (osin autofiktiivisetkin) humoristiset novellit rinnastuvat myös kulttuuripoliittisen kirjallisuussatiiriin, jota on kirjoitettu Suomessa 2000-luvulla (Arminen 2018, 306–310).

Salmenniemen novellikokoelmissa hahmottuu yksityiskohtien kautta eri tavoin muodostuvia keskiluokkaisia elämäntyölijejä. Tällaista keskiluokkaista todellisuutta olen tarkastellut kaikissa tämän tutkielman luvuissa. Erityisesti ne korostuvat aineistoni erilaisissa kuluttamisen muodoissa: ruoka- ja seksikuvauksissa, perhe-elämässä, kärsimyksen kuvauksissa sekä urheilu- ja liikuntakuvauksissa. Keskiluokkaisuus ei ole kuitenkaan kokonaisvaltaisesti pelkkä tasainen yhteiskunnallinen positio, vaan keskiluokkaisuuden kuvauksiin kiinnittyy esimerkiksi työelämän yhteydessä elimellisesti kärsimyksen kokemus. Tämä on kiinnostava havainto vasten luokkaa tarkastelevaa työväenkirjallisuuden perinnettä, jossa työn raskaan raatajat edustavat nimenomaan ruumiillista ja huonosti palkattua työtä tekevää kansanosaa.

Toisinaan keskiluokkaisen elämäntyöliin piirteet ovat kiinteä ja tulkintani mukaan sävyiltään neutraali osa novellien todellisuutta, mutta toisinaan keskiluokkaisuuteen ja sen normeihin kohdistuu kritiikkiä. Tällainen kritiikki erottuu esimerkiksi keskiluokkaisten ruokaan ja seksiin kiinnittyvien puhetaipojen parodioissa. Aineistoni kontekstissa ei kuitenkaan voi puhua kokonaisvaltaisesta elämäntyöliin vallitsevuudesta, sillä vaikka keskiluokkaisuus vaikuttaa

monen novellin taustalla, se tai sen piirteet yhtä lailla toistuvat myös tietoisena kritiikin kohteena. Tästä huolimatta keskiluokka on laajasti se kulttuurinen todellisuus, josta käsin todellisuus aineistoni novelleissa jäsentyy.

Kuten todettua, luokka on harvoin aineistoni novellien ensisijainen aihe. Se kuitenkin nousee esiin lukuisissa, toisinaan yllättävissäkin, yhteyksissä ja etäällä keskiluokkaisiin elämäntyypleihin sidotusta ilmiöstä. Toisinaan se liittyy tavalla tai toisella poliittisen historian kuvauksiin, joita on novelleissa runsaasti. Esimerkkinä aineistoni monitulkintaisesta luokkakuvauksesta toimivat Salmenniemen sotanovellit ja useat kokeellisen päällekirjoittamisen avulla rakennetut novellit. Alaluvuissa 2.3, 4.2 ja 4.3 olen analysoinut novelleja, joissa päällekirjoittamisen myötä yhteiskuntaluokka on jollain tavalla noussut novelleissa varteenotettavaksi aiheeksi, vaikka novellien pohjateksteissä se ei ole ollut sellainen. Näissäkään yhteyksissä luokkaa ei ole tuotu esiin poliittisesti suuntautuneena taustavireenä, vaan esimerkiksi Suomen sisällissotaan yhdistettävänä luokkarintamina.

Valkoisten ja punaisten muodostamien rintamien vastakkainasettelu toistuu lukuisissa aineistoni novelleissa. Siihen liittyen on kiinnostavaa, että poikkeukset nämä osapuolet sisältävissä novelleissa kerronta ja näkökulmat asemoituvat valkoisesta osapuolesta käsin. Sen sijaan ääneen eivät pääse lainkaan punaiset. Sijoitan tällaisen, usein melko viitteellisesti novellien taustalla rakentuvan asetelman, osaksi suomalaista sisällissodan muistikulttuuria, jonka voi liittää myös yhteiskuntaluokkiin kyseisen sodan luonteen vuoksi. Tuo muistikulttuuri rakentui ja on pitkälti rakentunut valkoisen voittajaosapuolen sanelemana, mihin myös Salmenniemen novellien valkoisen osapuolen painottaminen saattaa viitata (ks. Kivimäki ym. 2021, 445–448). Näin ollen eräs aineistoni novellien vallitsevista piirteistä hahmottuukin tuon muistikulttuurin perinnön tarkasteluksi. Tällainen, yli vuosisata sitten käydyn luokkasodan perinne vaikuttaa yhä suomalaisessa yhteiskunnassa, ja aineistoni perusteella se näyttää olevan yhä vankka osa suomalaisten yhteiskuntaluokkien kulttuuria (ks. esim. McKeough 2017, 290–300).

Kuten analyysissäni on käynyt ilmi, yhteiskuntaluokkaa voi, ja nähdäkseni on tarpeellista, lähestyä myös kaunokirjallisuudessa monesta näkökulmasta. Aineistossani keskeinen keskiluokka onkin yhtäältä tiukasti ammattiin, tuloihin tai koulutukseen (tai niiden valikoituun yhdistelmään) perustuva sosiaalinen yhteiskunnallinen asema, johon kuuluu valtaosa suomalaisista. Toisaalta kyseessä on kulttuurinen hierarkia ja sosiaalinen pyrkimys korostaa omaa asemaa muiden kustannuksella – eräänlainen valtakulttuuri. Nämä näkökulmat

eivät suinkaan sulje toisiaan pois, vaan nähdäkseni limittyvät siten, että ne ovat ymmärrettävissä saman ilmiön kääntöpuoliksi. Laajasti yhtenäistä keskiluokkaista kulttuurista makua ei kuitenkaan ole osoitettu tutkimuksissa todeksi (Purhonen ym. 2014, 343–344). Näin ollen sitä ei liene tarpeellista etsiä myöskään kaunokirjallisuudesta.

Tämä tutkielma kumpuaa siitä kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen perustavanlaatuisesta lähtökohdasta, että kirjallisuus ja todellinen maailma elävät toistensa rinnalla jatkuvassa, kehittyvässä vuorovaikutuksessa. Tuon vuorovaikutuksen merkityksellisyys säteilee molempiin suuntiin. Olenkin edellä tarkastellut suomalaista nykynovelliä yhteiskuntaluokan ruumiillisuuden näkökulmasta. Tutkimuksessani piirtyy hyvin laajassa mielessä esiin se, että vaikka yhteiskuntatieteellisessä kontekstissa – myös Suomessa – luokkatutkimus on vankkaa, (aineistoni) kaunokirjallisuus on aina jollain tapaa erityislaatuista, edellä tutkimusta, sulkevia tulkintoja ja kokonaisuutensa pakenevaa todellisen maailman näkökulmasta. Tällainen luonne on myös yhteiskuntaluokan tarkastelun todellisuutta rikastuttava, sillä se lisää mahdollisia olemisen tapoja ja luonteita.

Lähteet

Tutkimuskohteet

Ur = Salmenniemi, Harry 2017/2019: *Uraanilamppu ja muita novelleja*. Helsinki: Siltala.

D = Salmenniemi, Harry 2019: *Delfiinimeditaatio ja muita novelleja*. Helsinki: Siltala.

Uh = Salmenniemi, Harry 2020: *Uhrisyndrooma ja muita novelleja*. Helsinki: Siltala.

A = Salmenniemi, Harry 2021: *Asiakaskoralli ja muita novelleja*. Helsinki: Siltala.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Katri & Kotimäki, Sanni & Salonen, Laura & Tenhunen, Essi 2020: Terveyserot.

Teoksessa *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020*. Toim. Maija Mattila. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.

Aaltonen, Sanna 2008: Itseluottamusta, varovaisuutta ja vaaraa. Yhteiskuntaluokka ja tyttöjen

tulkinnat sukupuolisesta häirinnästä. Teoksessa *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Toim. Tarja Tolonen. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura julkaisuja 83.

Tampere: Vastapaino, 36–57.

Anttila, Anu-Hanna & Kauranen, Ralf & Launis, Kati & Ojajärvi, Jussi (toim.) 2016: *Luokan ääni ja hiljaisuus – Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*.

Tampere: Vastapaino.

Arber, Sara & Bote, Marcos & Meadows, Robert 2009: Gender and sosio-economic patterning of self-reported sleep problems in Britain. *Social Science & Medicine* 68, 281–289.

Arminen, Elina 2018: Jussi Siirilän *Historia on minut vapauttava* ja satiirin vaikuttamiskeinot

2000-luvun kulttuurikapitalismissa. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa*. Toim.

Jussi Ojajärvi, Erkki Sevänen ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1444. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 286–312.

Arminen, Elina & Logrén, Anna & Sevänen, Erkki 2020: Johdanto: Kirjallisen elämän

muodonmuutos. Teoksessa *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa*

mediayhteiskunnassa. Toim. Elina Arminen, Anna Logrén & Erkki Sevänen.

Tampere: Vastapaino, 13–45.

- Ben-Ari, Eyal 2008: 'It's bedtime' in the World's Urban Middle Classes: Children, Families and Sleep. *Worlds of Sleep*. Eds. Lodewijk Brunt & Brigitte Steger. Berlin: Frank & Timme, 175–192.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1966/1994: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Suom. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Bourdieu, Pierre 1973: Cultural Reproduction and Social Reproduction. *Knowledge, Education and Cultural Change*. Ed. Richard Brown. London: Routledge, 56–68.
- Bourdieu, Pierre 1979/1984: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Trans. Richard Nice. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre 1986: The Forms of Capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Ed. J. Richardson. Westport, CT: Greenwood, 241–258.
- Bourdieu, Pierre 1987: What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups. *Berkeley Journal of Sociology* 32, 1–17.
- Bray, Joe & Gibbons, Alison & McHale, Brian 2012: Introduction. *The Routledge Companion to Experimental Literature*. Eds. Joe Bray, Alison Gibbons & Brian McHale. New York: Routledge, 1–18.
- Brummett, Barry 2010/2019: *Techniques of Close Reading*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Brunt, Lodewijk & Steger, Brigitte 2008: Introduction. *Worlds of Sleep*. Eds. Lodewijk Brunt & Brigitte Steger. Berlin: Frank & Timme, 9–30.
- Cohen, N. Philip & MacCartney, Danielle 2004: Inequality and the family. *The Blackwell Companion to Sociology of Families*. Eds. Jacqueline Scott, Judith Treas & Martin Richards. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 181–192.
- Collins, Chuck & Ladd, Jennifer & Seider, Maynard & Yeskel, Felice 2014: Middle Class. Introduction. *Class Lives: Stories from Across Our Economic Divide*. Eds. Chuck Collins, Jennifer Ladd, Maynard Seider & Felice Yeskel. Ithaca, New York: Cornell University Press, 127–128.
- Cornwell, Neil 2006: *The absurd in Literature*. Manchester: Manchester University Press.
- During, Simon 2005: *Cultural Studies. A Critical Introduction*. London: Routledge.
- Elg, Elisa 2023: 'Olen ylivoimainen koska en välitä mistään': Yhteiskunta, ihmisolento ja affektiivisuus Harry Salmenniemen kokeellisessa novellistiikassa. Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Erikson, Robert & Goldthorpe, John H. 1992: *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon.

- Erola, Jani 2010a: Johdanto. Teoksessa *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Toim. Jani Erola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 19–26.
- Erola, Jani 2010b: Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa. Teoksessa *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Toim. Jani Erola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 27–44.
- Erola, Jani 2010c: Yhteiskuntaluokat, tulot ja lasten määrä. Teoksessa *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Toim. Jani Erola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 89–106.
- Erola, Jani 2010d: Yhteenvedo: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Toim. Jani Erola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 237–241.
- Eskelinen, Markku 2016: *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- EVA 2018: Vankistuva keskiluokka. Helsinki: EVA.
https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2018/05/eva_analyysi_no_63.pdf [Haettu 28.11.2023]
- Finlex 731/1999: Suomen perustuslaki. 1 Luku Valtiojärjestyksen perusteet. 10 §
 Yksityiselämän suoja. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> [Haettu 14.2.2024]
- Foucault, Michel 1976/2010: *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Gavins, Joanna 2012: The Literary Absurd. *The Routledge Companion to Experimental Literature*. Eds. Joe Bray, Alison Gibbons & Brian McHale. New York: Routledge.
- Goldthorpe, John H. & McKnight, Abigail 2006: The economic basis of social class. *Mobility and Inequality: Frontiers of Research in Sociology and Economics*. Eds. Stephen L. Morgan, David B. Grutsky & Gary S. Fields. Stanford: Stanford University Press, 109–136.
- Haapala, Pertti & Häkkinen, Antti & Kaarninen Mervi 2021: Luokka rajana ja identiteettinä. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala. Tampere: Vastapaino, 241–286.
- Haaparanta, Minttu 2017: *Nuori suomalainen ja brittiläinen eliitti, 1970–2010. Sosiaalinen tausta, nykyasema ja harrastukset*. Pro gradu -tutkielma. Sosiologia. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Heikkilä, Taavi 2023: *'Esität itseäsi netissä ja nyt esität itseäsi kirjassa': V.S. Luoma-ahon deleten, Pontus Purokurun Römaanin ja Harry Salmenniemen 'Viitteiden' paratekstuaalisuus ja metafiktio*. Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heinonen, Jenni 2019: *'Ehkäpä oli jo aika myöntää, että me emme olleet saaneet elämässämme aikaiseksi yhtään mitään.'* Häpeä luokan rakentajana teoksissa *Maallisia lauluja (1974) ja Lahjakas Anu Lovack (2005)*. Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.
- Helle, Anna 2016: *'On olemassa kivun alue minne vitsi ei yllä'*: Harry Salmenniemen Texas, saksat ja väkivaltaiset affektit. Teoksessa *Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle ja Anna Hollsten. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 108–127.
- Helle, Anna 2019: *Todellisuus pahoinpiteli runon. Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomalaisessa kokeellisessa nykyrunoudessa*. Eetos-julkaisuja 22. Turku: Eetos.
- Helle, Anna & Piippo, Laura 2021: *Kokeellisuus, menetelmällisyys ja käsitteellisyys 2000-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa*. Teoksessa *Avantgarde Suomessa*. Toim. Irmeli Hautamäki, Laura Piippo ja Helena Sederholm. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 406–430.
- Hill Collins, Patricia & Bilge, Sirma 2016: *Intersectionality*. Cambridge: Policy Press.
- Huppatz, Kate 2015: Pierre Bourdieu: Health Lifestyles, the Family and Social Class. *The Palgrave Handbook of Social Theory in Health, Illness and Medicine*. Eds. Fran Collyer. London: Palgrave Macmillan, 370–385.
- Hyttinen, Elsi 2012: *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen Suomessa*. Väitöskirja. Kotimainen kirjallisuus, Turku: Turun yliopisto. Turku: Suomen yliopistopaino Oy.
- Härkönen, Juho 2010: *Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus*. Teoksessa *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Toim. Jani Erola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 51–88.
- Hökkä, Tuula 1999: *Modernismi: uusi alku – vanhan valtaus*. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724 : 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 68–89.

- Joensuu, Juri 2012: *Menetelmät, koneet, kokeet. Proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa*. Väitöskirja. Kirjallisuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Helsinki: Osuuskunta Poesia.
- Joensuu, Juri 2017a: Fiktiiviset reseptit ja mahdottomat ateriat kirjallisen komiikan lajina: matoherkkua, muovikeittoa, potentiaalista salaattia. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, 2/2017, 5–24.
- Joensuu, Juri 2017b: Menetelmälliset dystopiat. Lähdetekstikirjoittaminen ja tekstuaaliset painajaiset Harry Salmenniemen novelleissa ”Uraanilamppu” ja ”Krematorio” Teoksessa *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykydystopia*. Toim. Saija Isomaa ja Toni Lahtinen. Joutsen/Svanen -vuosikirja. Erikoisjulkaisuja 2. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 159–173.
- Jokinen, Arto 2000: *Panssaroitu maskuliinisuus – Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.
- Jokinen, Arto 2019: *Isänmaan miehet – Maskuliinisuus, kansakunta ja väkivalta suomalaisessa sotakirjallisuudessa*. Toim. Markku Soikkeli ja Ville Kivimäki. Tampere: Vastapaino.
- Kahma, Nina 2011: *Yhteiskuntaluokka ja maku*. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011: 8. Sosiologia. Helsinki: Unigrafia.
- Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola (toim.) 2006: *Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa*. Taiteiden tutkimuksen laitos Sarja A N:o 58. Turku: Turun yliopisto.
- Kainulainen, Siru 2016: *Runon tuntu*. Helsinki: Osuuskunta Poesia.
- Kantola, Anu & Kuusela, Hanna 2019: *Huipputuloiset. Suomen rikkain promille*. Tampere: Vastapaino.
- Karkulehto, Sanna & Leppihalme, Ilmari 2018: Työtä töiden joukossa? Seksuaalisuus, kaupallisuus ja toimeentulon pakko kotimaisessa nykykirjallisuudessa. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa*. Toim. Jussi Ojajärvi, Erkki Sevänen ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1444. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 261–285.
- Kirstinä, Leena & Turunen, Risto 2013: Nykyproosan solmukohtia ja avauksia. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1390:1. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura, 41–78.

- Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria & Karonen, Petri & Malinen, Antti 2021: Sodat ja 1900-luvun suomalaisuudet: Sota kansallisten identiteettien rakentajana ja purkajana. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala. Tampere: Vastapaino, 441–472.
- Kolbe, Laura 2010: Esipuhe: Luokat, myytit ja suuri kansallinen kertomus. Teoksessa *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Toim. Jani Erola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 5–10.
- Korkealaakso, Maiju 2021: *Ida, poikkeava sosiaalinen nousukas: Nousukkuus ja luokka Enni Mustosen Syrjästäkatsojan tarinoita -sarjassa*. Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.
- Kortekallio, Kaisa & Ovaska, Anna 2020: Lähilukeminen ennen ja nyt. Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia näkökulmia. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, 17(3), 52–69.
- Kukkonen, Iida & Pajunen, Tero & Sarpila, Outi & Åberg, Erica 2019: *Ulkonäköyhteiskunta. Ulkoinen olemus pääomana 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Kurikka, Kaisa 2006: Peili, lamppu ja vankila vai anonymiteetin utopia? Johdatusta tekijyyden teksteihin. Teoksessa *Tekijyyden tekstit*. Toim. Kaisa Kurikka ja Veli-Matti Pynttari. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1072. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 15–37.
- Kylänpää, Riitta 4.11.2017: ”Elämää ovat virheet ja epätäydelliset lauseet” – Harry Salmenniemiä ei kiinnosta kirjoittaa hyvin. *Suomen Kuvalehti*.
<https://suomenkuvalehti.fi/kotimaa/elamaa-ovat-virheet-ja-epataydelliset-lauseet-harry-salmenniemea-ei-kiinnosta-kirjoittaa-hyvin/?shared=991764-8d35e3c7-4> [haettu 28.9.2023]
- Lahtinen, Mikko 2011: Kirjallisuus ja luokka. Teoksessa *Paluu maailmaan – kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1346. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 155–182.
- Laihinen, Miikka 2021: *Tapahtuvia runoja. Kielen materiaalisuus ja lukutapahtuman subjektiviteetti 2000-luvun kirjamuodossa julkaistussa kokeellisessa suomalaisessa runoudessa*. Turun yliopiston julkaisuja - Annales Universitatis Turkuensis, Ser B: Humaniora, 550. Väitöskirja. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.

- Lehtonen, Mikko (toim.) 2021: *Kulttuuri & yhteiskunta. Kulttuurintutkimuksen klassikkotekstejä*. Tampere: Vastapaino.
- Majander, Antti 9.2.2020: Parasta kotimaista kaunokirjallisuutta juuri nyt: Harry Salmenniemen käsittämättömät novellit. *Helsingin Sanomat*.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006400757.html> [haettu 28.9.2023]
- Marmot, Michael 2004: *The status syndrome: how social standing affects our health and longevity*. New York: Henry Holt cop.
- McKeough, Andreas 2017: *Kirjoittaen kerrottu sota: tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto: Humanistinen tiedekunta. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Melin, Harri 26.2.2019: Suomi on edelleen luokkayhteiskunta. Alusta! Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan verkkojulkaisu.
<https://www.tuni.fi/alustalehti/2019/02/26/suomi-on-edelleen-luokkayhteiskunta/> [haettu 13.10.2023]
- Milanovic, Branko 2016: *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge: Belknap Press.
- Mäkelä, Johanna 2006: Olet mitä et syö. Ruoka, erottautuminen ja samastuminen. Teoksessa *Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa*. Toim. Siru Kainulainen & Viola Parente-Čapková. Taiteiden tutkimuksen laitos Sarja A N:o 58. Turku: Turun yliopisto, 20–38.
- Niemi, Juhani 1999a: Sotakirjallisuus, sen traditio ja muutos. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724 : 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 118–125.
- Niemi, Juhani 1999b: Kirjallisuus ja sukupolvikapina. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724 : 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 158–186.
- Norema, Outi 2021: *'Mä loistan kuin hämärä': Mielenterveys, luokka ja tunteet Maustetyttöjen sanoituksissa*. Pro gragu -tutkielma. Sosiologia. Turku: Turun yliopisto.
- Oinas, Tomi & Anttila, Timo & Nätti, Jouko 2010: Yhteiskuntaluokat ja ajankäyttö Suomessa. Teoksessa *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Toim. Jani Erola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 107–123.

- Ojajärvi, Jussi 2006: *Supermarketin valossa. Kapitalismi, subjekti ja minuus Mari Mörön romaanissa Kiltin yön lahjat ja Juha Seppälän novellissa ”Supermarket”*. Väitöskirja. Suomen kirjallisuus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ojajärvi, Jussi & Sevänen, Erkki & Steinby, Liisa 2018: Kapitalismi ja sen tutkiminen suomalaisen kirjallisuuden näkökulmasta. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa*. Toim. Jussi Ojajärvi, Erkki Sevänen ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1444. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–52.
- Pakkala, Teuvo 1913/1922: *Pikku ihmisiä*. Teoksessa *Kootut teokset III*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Plant, Bob 2009: Absurdity, Incongruity and Laughter. *Philosophy*, Vol. 84, No. 327, 111–134.
- Pulkki, Jani 2017: Kilpailun harha – aatehistoriallisilta juurilta kilpailufatalismia vastaan. *Kasvatus & Aika*. Vol. 11 (4), 88–101.
- Purhonen, Semi & työryhmä (Jukka Gronow, Riie Heikkilä, Nina Kahma, Keijo Rahkonen ja Arho Toikka) 2014: *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Raivio, Herman 4.2.2023: Harry Salmenniemen romaani on kirjallinen voimannäyte – ja antaa huutia suomalaiselle kulttuurijournalismille. *Helsingin Sanomat*.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000009350289.html> [haettu 28.9.2023]
- Roiha, Taija 2023: *Luokan varjoista. Kirjailijuuden, tekijyyden ja yhteiskuntaluokan jäsenyyksiä 2010-luvun kotimaisen kirjallisuuden kentällä*. Väitöskirja. Kotimainen kirjallisuus. JYU Dissertations 612. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rojola, Lea 2009: Sivistyksen ihanuus ja kurjuus – suomalaisen nousukkaan tarina. Teoksessa *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Toim. Kukku Melkas, Heidi Grönstrand, Kati Launis, Maarit Leskelä-Kärki, Jussi Ojajärvi, Tutta Palin & Lea Rojola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 10–38.
- Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblom-Yläne, Sari 2014: Mitä on tieteellinen tieto? Teoksessa *Tutkimuksen voimasanat*. Toim. Suvi Ronkainen, Leila Pehkonen, Saru Lindblom-Yläne & Eija Paavilainen. Helsinki: WSOYpro, 9–78.
- Ruohonen, Voitto & Sevänen Erkki & Turunen, Risto 2011: Esipuhe. Teoksessa *Pahu maailmaan – kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1346. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–10.

- Saarinen, Arttu & Koivula Aki & Koironen Ilkka & Sivonen Jukka 2018: Kolmijaosta hienojakoisempiin eroihin? Tarkastelussa kuuden suurimman eduskuntapuolueen jäsenistöjen ammattirakenteet. *Yhteiskuntapolitiikka*. Vol. 83/2, 132–146.
- Salminen, Aino 2024: *Affektiivisuutta tuottamaan pyrkivät kirjalliset keinot ja sisällöt Harry Salmenniemen novellistiikassa*. Pro gradu -tutkielma. Yleinen kirjallisuustiede. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sevänen, Erkki 2011: Johdanto. Kohti kirjallisten tekstien sosiologiaa. Teoksessa *Paluu maailmaan – kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1346. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–46.
- Sevänen, Erkki 2018: Talous ja yhteiskunta nykykapitalismissa ja sitä edeltävissä kapitalismin kehitysvaiheissa. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa*. Toim. Jussi Ojajärvi, Erkki Sevänen ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1444. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 55–98.
- Sevänen, Erkki 2021: *Järjen harhapolut*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1468. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siippainen, Aapo 2015: *Tunnustusten luolat : internetlähteet ja niiden muokkaaminen Tytti Heikkisen, Teemu Mannisen ja Harry Salmenniemen hakukonerunoissa*. Pro gradu -tutkielma. Kirjallisuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Silvennoinen, Heikki & Varjo, Janne & Kalalahti, Mira 2023: Koulutus suomalaisessa luokkatutkimuksessa. Johdanto. Teoksessa *Koulutus ja yhteiskuntaluokka*. Toim. Mira Kalalahti, Heikki Silvennoinen, Janne Tapani Varjo ja Minna Vilkmán. Tampere: Tampere University Press, 9–26.
- Skeggs, Beverley 1997: *Formations of Class and Gender: Becoming Respectable*. London: SAGE Publications.
- Skeggs, Beverley 2004/2014: *Elävä luokka*. Suom. Lauri Lahikainen ja Mikko Jakonen. Tampere: Vastapaino.
- Srinivasan, Amia 2021/2022: *Halun politiikka. 2020-luvun feminismi*. Suom. Laura Lahdensuu. Helsinki: Gummerus Kustannus Oy.
- Steinby, Liisa 2011: Subjektin ja sitä koskevien käsitysten historiaa. Teoksessa *Paluu maailmaan – kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1346. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 103–154.

- Taanila, Mika 2007: Seitsemännen taiteen sivullisia. Kokeellinen elokuva Suomessa 1933–1985. Teoksessa *Sähkömetsä – Videotaiteen ja kokeellisen elokuvan historiaa Suomessa 1933–1998*. Toim. Kirsi Väkiparta ja Perttu Rastas. Helsinki: Valtion Taidemuseo.
- Tiikkaja, Sanna & Sandin, Sven & Malki, Nino & Modin, Bitte & Sparén, Pär & Hultman, Christina M. 2013: Social Class, Social Mobility and Risk of Psychiatric Disorder – A Population-Based Longitudinal Study. *PLoS ONE*. Vol. 11/8, 1–9.
- Tolonen, Tarja 2008: Yhteiskuntaluokka: menneisyyden dinosauruksen luiden kolinaa? Teoksessa *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Toim. Tarja Tolonen. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura julkaisuja 83. Tampere: Vastapaino, 8–17.
- Turunen, Risto & Kirstinä, Leena 2013: Lyhytproosan paikka nykykirjallisuudessa. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiainen, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1390:1. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura, 79–81.
- Vincent, Carol & Ball, Stephen J. 2007: ‘Making Up’ the Middle-Class Child: Families, Activities and Class Dispositions. *Sociology* Vol. 41/6, 1061–1077.
- Walkerdine, Valerie & Lucey, Helen & Melody, June 1999: Class, attainment and sexuality in late twentieth-century Britain. *Women and Social Class: international feminist perspectives*. Eds. Christine Zmroczek & Pat Mahony. Abingdon: Taylor & Francis, 51–67.
- Warde, Alan 1997: *Consumption, Food & Taste*. London: SAGE Publications.
- Waugh, Patricia 1984/2001: *Metafiction*. London and New York: Routledge.
- Yle Areena 30.1.2020: Kirjailija Harry Salmenniemi vihaa taiteilijamyymästä – ”Pitäisikö runoilijan olla aina puolihullu ja kuola poskella”. Kulttuuriykkönen. Radio-ohjelma. <https://areena.yle.fi/podcastit/1-50382606> [Haettu 13.2.2024].
- Zhang, Yueyun & Wang, Xin & Suiming, Pan 2022: Social class differentials in marital sex in China (2000–2015). *Chinese Journal of Sociology* 3/2022, 355–373.
- Zolberg, Vera L. 1990: *Constructing a Sociology of the Arts*. Cambridge: Cambridge University Press.